

ارزیابی و تحلیل عملکرد بخش صنعت در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱

کد موضوعی: ۳۱۰
شماره مسلسل: ۱۳۴۳۶
دی‌ماه ۱۳۹۲

دفتر: مطالعات انرژی، صنعت و معدن

به نام خدا

فهرست مطالب

چکیده	۱
فصل اول - نگاهی کوتاه به جایگاه بخش صنعت در سند چشم انداز بیست‌ساله، سیاست‌های کلی نظام و قانون برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۰-۱۳۹۴).....	۲
فصل دوم - ارزیابی و تحلیل شاخص‌های عملکرد بخش صنعت در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱.....	۱۰
فصل سوم - ارزیابی عملکرد صنایع با فناوری متوسط رو به بالا و صنایع نوین در دوره مورد بررسی و تحلیل تطبیقی گزارش دستگاه‌های دولتی در زمینه عملکرد بخش صنعت و معدن	۵۰
فصل چهارم - جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و ارائه راهکار	۶۳
منابع و مأخذ.....	۷۲

ارزیابی و تحلیل عملکرد بخش صنعت در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱

چکیده

هدف اصلی این مطالعه، ارزیابی عملکرد بخش صنعت در دو سال اول برنامه پنجم توسعه و تحلیل روند و تحول شاخص‌های کلان از قبیل نرخ رشد ارزش‌افزوده، سرمایه‌گذاری، تولید، اشتغال، صادرات صنعتی و شاخص‌های بهره‌وری طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ بوده است.

نتایج به‌دست آمده در این مطالعه نشان می‌دهد که نرخ رشد بخش صنعت در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب ۳/۷ و ۹/۵- درصد برآورد شده و روند نرخ رشد ارزش‌افزوده بخش صنعت در سال‌های اخیر دارای روند نزولی بوده است. میزان سرمایه‌گذاری صنعتی در سال‌های اخیر به خصوص دو سال اول برنامه پنجم توسعه دچار افت شدیدی شد و با کاهش آن به رقم ۸/۶ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۱، میزان سرمایه‌گذاری صنعتی کشور به کمتر از رقم سال ۱۳۸۵ تنزل یافته است. در دو سال اول برنامه پنجم توسعه جهت‌گیری غالب سرمایه‌گذاری صنعتی به سمت صنایع مواد غذایی، صنایع کانی غیرفلزی و صنایع فلزات اساسی بوده است که این امر هر چند بخشی از اهداف برنامه پنجم توسعه در زمینه توسعه رنجیره ارزش صنایع انرژی‌بر را جامه عمل می‌پوشاند، لکن رویکرد اصلی برنامه پنجم توسعه شامل تأکید بر صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر (صنایع نوین)، تقویت و توسعه سرمایه‌گذاری‌های خطرپذیر و توسعه قابلیت‌های فناوری را محقق نشده است. نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار بخش صنعت در سال ۱۳۹۰ حدود ۵/۸ درصد و در سال ۱۳۹۱ نیز ۴/۶- درصد برآورد شد. بهره‌وری سرمایه نیز در سال‌های اخیر منفی بوده و در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ نیز به کمترین مقدار خود در چند سال اخیر تنزل یافته است.

با توجه به سهم بیش از ۵۰ درصد محصولات پتروشیمی در صادرات صنعتی در سال‌های اخیر و به خصوص ترکیب صادرات صنعتی در دو سال اول برنامه پنجم توسعه می‌توان نتیجه گرفت، تحول مناسبی در راستای اهداف برنامه پنجم توسعه از قبیل متنوع‌سازی پایه‌های صادرات صنعتی و افزایش سهم محصولات با فناوری برتر تحقق نیافته و همان روند سال‌های برنامه چهارم در بخش صادرات صنعتی تداوم یافته است. بررسی سهم صنایع نوین در ارزش‌افزوده بخش صنعت، سرمایه‌گذاری صنعتی و صادرات صنعتی در دوره مورد بررسی عمدتاً نزولی بوده و در

دو سال اول برنامه پنجم توسعه به ترتیب به حدود ۲/۴ درصد، ۰/۸ درصد و ۱/۳ درصد کاهش یافته است که این امر در تضاد آشکار با اهداف برنامه پنجم توسعه مبنی بر افزایش محصولات دارای پردازش بیشتر در صادرات، افزایش مستمر صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر (صنایع نوین) در ترکیب تولید صنعتی و حمایت از سرمایه‌گذاری خطرپذیر و غیره است.

فصل اول - نگاهی کوتاه به جایگاه بخش صنعت در سند چشم‌انداز بیست‌ساله، سیاست‌های کلی نظام و قانون برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۰-۱۳۹۴)

مقدمه

در این فصل تکالیف بخش صنعت در اسناد بالادستی شامل سند چشم‌انداز بیست‌ساله، سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز، سیاست‌های کلی نظام در بخش صنعت و به‌خصوص احکام بخش صنعت در سیاست‌های کلی و قانون برنامه پنجم توسعه مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به اینکه هدف اصلی این گزارش، ارزیابی و تحلیل عملکرد بخش صنعت در دو سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ است، به همین دلیل اهم سیاست‌ها و اهداف کلان بخش صنعت در برنامه پنجم توسعه، علاوه بر اسناد بالادستی در قالب سیاست‌های عمومی (افقی) و اختصاصی (عمودی) احصا و مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۱. اهم سیاست‌ها و اهداف کلان بخش صنعت در اسناد بالادستی

با توجه به اسناد بالادستی مورد بررسی، می‌توان سیاست‌ها و اهداف کلان بخش صنعت را در رئوس کلی زیر تبیین کرد:

- دستیابی به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی با تأکید بر رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی در بخش‌های مختلف از جمله بخش صنعت (سند چشم‌انداز).
- تحقق رشد اقتصادی سریع، پیوسته و باثبات و ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری (ردیف‌های ۲۶ و ۲۷ بند «ج» سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز).
- تحقق رقابت‌پذیری اقتصاد و افزایش رشد بهره‌وری عوامل تولید (ردیف‌های ۲۸ و ۲۹ بند «ج» سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز).

- تعامل فعال با جهان، پشتیبانی از کارآفرینی، دستیابی به اقتصاد متنوع متکی به دانایی، سرمایه انسانی و فناوری‌های نوین، توسعه صادرات غیرنفتی، بهبود فضای کسب‌وکار و اتکا بر

مزیت‌های نسبی و رقابتی و خلق مزیت‌های جدید (ردیف‌های ۳۰ تا ۳۸ بند «ج» سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز).

- تحقق توسعه پایدار و آمایش سرزمین بر مبنای مزیت‌های نسبی مناطق (ردیف‌های ۴۳ تا ۴۵ بند «د» سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز).

- افزایش سهم بهره‌وری بخش صنعت در تولید ناخالص داخلی، اصلاح ساختار صنعتی در جهت افزایش توان رقابت‌پذیری و افزایش بهره‌وری عوامل تولید (مواد (۱) تا (۳) سیاست‌های کلی نظام در بخش صنعت).

- ارتقای سطح فناوری صنایع و دستیابی به رشد مطلوب سرمایه‌گذاری صنعتی (مواد (۴) و (۵) سیاست‌های کلی نظام در بخش صنعت).

- توسعه تشکلهای تخصصی، انسجام و تعادل منطقه‌ای، افزایش صادرات صنعتی، گسترش صنایع دستی، ایجاد خوشه‌های صنعتی از طریق تقویت صنایع کوچک و متوسط و برقراری پیوند آنها با صنایع بزرگ (مواد (۶) تا (۱۰) سیاست‌های کلی نظام در بخش صنعت).

- تحقق رشد مستمر و پرشتاب اقتصادی به میزان حداقل ۸ درصد نرخ رشد سالیانه تولید ناخالص داخلی (بند «۲۱» سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه).

- ارتقای سهم بهره‌وری در رشد اقتصادی به یک‌سوم در پایان برنامه (بند ۲-۲۱ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه).

- حمایت از شکل‌گیری بازارهای رقابتی و ایجاد ساختارهای مناسب برای ایفای وظایف حاکمیتی - سیاستگذاری، هدایت و نظارت (بندهای «۱-۲۵» و «۲-۲۵» سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه).

- حمایت از تولید محصولات با ماهیت راهبردی مورد نیاز مصارف عمومی یا بخش تولید کشور (بند «۴» سیاست‌های کلی تولید ملی، حمایت کار و سرمایه ایرانی).

- تکمیل زنجیره تولید از مواد خام تا محصولات نهایی با رعایت اصل رقابت‌پذیری و فاصله گرفتن از خام‌فروشی در بازه زمانی معین (بند «۵» سیاست‌های کلی تولید ملی، حمایت کار و سرمایه ایرانی).

۲-۱. اهم سیاست‌ها و اهداف کلان بخش صنعت در احکام قانون برنامه پنجم توسعه کشور (۱۳۹۰-۱۳۹۴)

۲-۱-۱. سیاست‌های عمومی (افقی) برای بخش صنعت

سیاست‌های عمومی بخش صنعت در قالب احکامی در برنامه پنجم گنجانده شد که دربرگیرنده

تمامی بخش‌های تولید از جمله بخش صنعت می‌باشد که مهمترین آنها به شرح ذیل است:

ماده (۱۷): بندهای «ب»، «ج» و «د»

دولت مجاز است به منظور توسعه و انتشار فناوری و حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان اقدامات زیر را انجام دهد:

ب) حمایت مالی و تسهیل شکل‌گیری و توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط خصوصی و تعاونی که در زمینه تجاری‌سازی دانش و فناوری به‌ویژه تولید محصولات مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و صادرات خدمات فنی و مهندسی فعالیت می‌کنند و نیز حمایت از راه‌اندازی مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری از طریق بخش غیردولتی.

ج) حمایت‌های قانونی لازم در راستای تشویق طرف‌های خارجی قراردادهای بین‌المللی و سرمایه‌گذاری خارجی برای انتقال دانش فنی و بخشی از فعالیت‌های تحقیق و توسعه مربوط به داخل کشور و انجام آن با مشارکت شرکت‌های داخلی.

د) حمایت مالی از ایجاد و توسعه بورس ایده و بازار فناوری به منظور استفاده از ظرفیت‌های علمی در جهت پاسخگویی به نیاز بخش‌های صنعت، کشاورزی و خدمات.

ماده (۷۲)

به منظور کاهش خطرپذیری ناشی از نوسانات قیمت‌ها از جمله نوسانات نرخ ارز برای واحدهای تولیدی-صادراتی، بیمه مرکزی ایران از طریق شرکت‌های تجاری بیمه، امکان ارائه خدمات بیمه‌ای مربوط به نوسانات قیمت‌ها و نوسانات نرخ ارز را فراهم آورد.

ماده (۷۹)

در راستای ارتقای سهم بهره‌وری در رشد اقتصادی به یک‌سوم در پایان برنامه و به منظور برنامه‌ریزی، سیاستگذاری، راهبری، پایش و ارزیابی بهره‌وری کلیه عوامل تولید از جمله نیروی کار، سرمایه، انرژی و آب و خاک، سازمان ملی بهره‌وری ایران به صورت مؤسسه دولتی وابسته به معاونت با استفاده از امکانات موجود ایجاد می‌شود تا برنامه جامع بهره‌وری کشور شامل شاخص‌های استاندارد بهره‌وری و نظام اجرایی ارتقای بهره‌وری، دربرگیرنده توزیع نقش‌ها و مسئولیت‌ها در کلیه بخش‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اعم از بخش‌های دولتی و غیردولتی، به صورت برنامه لازم‌الاجرا برای تمامی بخش‌های یاد شده، تدوین نماید و به تصویب هیئت‌وزیران برساند.

- تمام دستگاه‌های اجرایی موظفند از سال دوم برنامه تغییرات بهره‌وری و اثر آن بر رشد اقتصادی مربوط به بخش خود را به‌طور مستمر منتشر نمایند و سیاست‌ها و متغیرهای اثرگذار بر رشد بهره‌وری را شناسایی کنند تا اثر بهره‌وری از دستگاه‌های مزبور رشد صعودی داشته باشد. سیاست‌های مذکور می‌تواند حاوی سیاست‌های تشویقی بخش‌های غیردولتی و شرکت‌های دولتی باشد.

- حداکثر سه درصد (۳٪) از هر مرحله تخصیص اعتبارات هزینه‌ای دستگاه‌های اجرایی در خزانه نگهداری می‌شود و پرداخت آن به دستگاه منوط به ارائه تأیید معاونت مبنی بر رعایت مصوبات موضوع این ماده و دیگر تکالیف قانونی مربوط به بهره‌وری است.

- آیین‌نامه اجرایی این ماده مشتمل بر برنامه پیشنهادی سازمان ملی بهره‌وری ایران به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.

ماده (۸۰): بندهای «الف»، «ب» و «ز»

به دولت اجازه داده می‌شود در راستای ایجاد اشتغال پایدار، توسعه کارآفرینی، کاهش عدم تعادل منطقه‌ای و توسعه مشاغل نو اقدام‌های زیر را انجام دهد:

الف) حمایت مالی و تشویق توسعه شبکه‌ها، خوشه‌ها و زنجیره‌های تولیدی، ایجاد پیوند مناسب بین بنگاه‌های کوچک، متوسط، بزرگ (اعطای کمک‌های هدفمند) و انجام تمهیدات لازم برای تقویت توان فنی، مهندسی و تخصصی، تحقیق و توسعه و بازاریابی در بنگاه‌های کوچک و متوسط و توسعه مراکز اطلاع‌رسانی و تجارت الکترونیک برای آنها.

ب) رفع مشکلات و موانع رشد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط و کمک به بلوغ و تبدیل آنها به بنگاه‌های بزرگ و رقابت‌پذیر.

و) اعمال تخفیف پلکانی و یا تأمین بخشی از حق بیمه سهم کارفرمایان کارگاه‌هایی که با تأیید و یا معرفی واحدهای وزارت کار و امور اجتماعی در جهت به‌کارگیری نیروی کار جدید مبادرت می‌نمایند، به شرط آنکه واحد، تازه تأسیس بوده و یا در سال قبل از آن، کاهش نیروی کار نداشته باشد.

ز) برای استمرار فرصت‌های شغلی، ماده (۱۰) قانون تنظیم بخشی از مقررات تسهیل نوسازی صنایع کشور و اصلاح ماده (۱۱۳) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در طول سال‌های برنامه پنجم تنفیذ می‌گردد.

ماده (۸۴): بندهای «ط ۱، ۲، ۳، ۵» (مصارف صندوق توسعه ملی)

بند «ط»

- اعطای تسهیلات به بخش‌های خصوصی، تعاونی و بنگاه‌های اقتصادی متعلق به مؤسسات عمومی غیردولتی برای تولید و توسعه سرمایه‌گذاری‌های دارای توجیه فنی، مالی و اقتصادی.
- اعطای تسهیلات خرید به طرف‌های خریدار کالا و خدمات ایرانی در بازارهای هدف صادراتی کشور.
- اعطای تسهیلات به سرمایه‌گذاران خارجی با در نظر گرفتن شرایط رقابتی و بازدهی مناسب اقتصادی به منظور جلب و حمایت از سرمایه‌گذاری در ایران با رعایت اصل هشتادم قانون اساسی می‌باشد.

ماده (۱۰۴): بندهای «ب»، «ج»

ب) اخذ هرگونه مالیات و عوارض از صادرات کالاهای غیرنفتی و خدمات در طول برنامه ممنوع است.
تبصره «۲»- دولت مجاز است به منظور صیانت از منابع کشور، عوارض ویژه‌ای برای صادرات مواد خام یا دارای ارزش افزوده پایین وضع و دریافت نماید.
ج) صادرات کالاهای و خدمات از اخذ هرگونه مجوز به استثنای استانداردهای اجباری و گواهی‌های مرسوم در تجارت بین‌الملل مورد درخواست خریداران معاف است.

۲-۲-۱. سیاست‌های گزینشی (عمودی) برای بخش صنعت

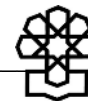
سیاست‌های گزینشی یا اختصاصی بخش صنعت و معدن در برنامه پنجم توسعه شامل ۱۱ ماده از ماده (۱۵۰) تا ماده (۱۶۰) برنامه پنجم توسعه است که از این میان به غیر از ماده (۱۵۸) که مربوط به بخش معدن است بقیه مواد به‌طور مستقیم به سیاست‌های عمودی بخش صنعت تأکید دارند.

ماده (۱۵۰)

وزارت صنایع و معادن موظف است به منظور تحقق اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران در قالب تدوین راهبرد (استراتژی) توسعه صنعتی و معدنی با هماهنگی معاونت در زیربخش‌های برگزیده صنعت و معدن، در جهت تحقق هدف رشد تولید صنعتی و معدنی با رعایت محورهای راهبردی ذیل به‌گونه‌ای اقدام کند که نرخ رشد ارزش افزوده بخش صنعت و معدن افزایش یابد:

الف) ارتقای سطح رقابتمندی صنایع کشور با تأکید بر توسعه قابلیت‌های فناوری و انتقال نقطه اتکای مزیت‌های نسبی از مواد اولیه و خام به توانایی‌های فناورانه (تکنولوژیک) و خلق مزیت‌های رقابتی.

ب) متنوع‌سازی پایه صادرات صنعتی و افزایش سهم محصولات دارای پردازش بیشتر

(صنایع نهایی) در صادرات.

ج) توسعه پیوند مناسب صنایع کوچک، متوسط و بزرگ و شکل‌گیری خوشه‌های صنعتی و نشان تجاری (برند) و تمهید ادغام و شکل‌گیری بنگاه‌های بزرگ رقابت‌پذیر.

د) توسعه زنجیره ارزش پایین دستی صنایع واسطه‌ای (پتروشیمی، فلزات اساسی، محصولات معدنی غیرفلزی) از طریق ترغیب گسترش سرمایه‌گذاری بخش‌های غیردولتی با تأکید بر ایجاد شهرک‌های صنعتی تخصصی غیردولتی.

ه) افزایش توانمندی‌ها و قابلیت‌های طراحی، تدارک، ساخت، گسترش همکاری صنعت و دانشگاه، ساخت تجهیزات و ماشین‌آلات صنعتی، تعمیق تعامل صنایع با شهرک‌های فناوری و پارک‌های علم و فناوری و افزایش مستمر سهم صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر (صنایع نوین) در ترکیب تولید صنعتی، نوسازی و ارتقای بهره‌وری صنایع و معادن.

و) تقویت سازوکارهای تمهیدی و نظارتی اجرای «قانون حداکثر استفاده از توان فنی و مهندسی تولیدی و صنعتی و اجرایی کشور در اجرای پروژه‌ها و ایجاد تسهیلات به‌منظور صدور خدمات مصوب ۱۳۷۵/۱۲/۱۲».

تبصره- کلیه فعالیت‌ها و اقدامات غیرحاکمیتی مذکور در این ماده توسط بخش‌های غیردولتی انجام می‌پذیرد.

ماده (۱۵۱)

الف) به‌منظور حمایت از سرمایه‌گذاری خطرپذیر در صنایع نوین به دولت اجازه داده می‌شود بخشی از سرجمع کل تسهیلات اعطایی سالیانه به بخش‌های خصوصی و تعاونی که در قالب اعتبارات وجوه اداره شده برای صنایع نوین در بودجه‌های سالیانه منظور می‌شود شامل سود و کارمزد تسهیلات اعطایی را مورد بخشودگی قرار دهد.

آیین‌نامه اجرایی این بند مشتمل بر تعریف دامنه شمول صنایع نوین و دستورالعمل بخشودگی به پیشنهاد مشترک وزارت صنایع و معادن، معاونت، اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران و اتاق تعاون ظرف ۶ ماه پس از ابلاغ این قانون به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.

ب) عنوان صندوق «حمایت از تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک» به صندوق «حمایت از صنایع نوین» تغییر می‌یابد. اساسنامه صندوق مزبور به تصویب مجلس شورای اسلامی می‌رسد.

ماده (۱۵۲)

به دولت اجازه داده می‌شود در جهت تقویت سازمان‌های توسعه‌ای از طریق اعمال اصلاحات لازم در اساسنامه و مقررات ناظر بر آنها و حذف موانع سرمایه‌گذاری صنعتی و معدنی با رویکرد تحرک، کارآیی، خوداتکایی و خطرپذیری (ریسک) براساس مصوبات هیئت وزیران و با رعایت قانون نحوه اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی اقدام قانونی به عمل آورد.

ماده (۱۵۳)

به منظور تحرک بیشتر تشکل‌های صنفی - حرفه‌ای غیردولتی فعال در بخش صنعت و معدن و استفاده از این تشکل‌ها در پیشبرد برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌ها، دولت مجاز است جهت بسترسازی برای این تشکل‌ها متناسب با اهداف راهبرد صنعتی، برای ایجاد نظام مهندسی صنعت به شکل خود انتظام فقط با استفاده از منابع بخش‌های غیردولتی، اقدام لازم را به عمل آورد.

ماده (۱۵۴)

طبقه‌بندی واحدهای تولیدی و نحوه اعطای تسهیلات و تخفیفات به آنها متناسب با میزان تولید، منطقه، رشته‌های صنعتی و معدنی مطابق مصوبه شورای اقتصاد است.

ماده (۱۵۵)

کلیه دستگاه‌های اجرایی مکلفند در اجرای پروژه‌های فنی و عمرانی خود ضوابط، مقررات و معیارهای فنی و استانداردهای ملی را رعایت نمایند. خرید هرگونه کالا و خدمات مشمول استاندارد اجباری که فاقد علامت استاندارد ملی ایران باشد توسط دستگاه‌های اجرایی موضوع این ماده ممنوع است.

ماده (۱۵۷)

در جهت توسعه فعالیت‌های معدنی و ارتقای نقش معدن در اقتصاد ملی دولت موظف است در سقف بودجه سنواتی:

الف) نقشه‌های پایه زمین‌شناسی، شناسایی، پی‌جویی و اکتشاف عمومی کلیه ظرفیت‌های (پتانسیل‌های) معدنی کشور را تهیه و پس از بلوک‌بندی محدوده‌ها، ادامه عملیات را به بخش غیردولتی واگذار نماید.

ب) به منظور ساماندهی امر اکتشاف در کشور، پایگاه جامع علوم زمین را با استفاده از اطلاعات کلیه دستگاه‌های ذیربط تا سال دوم برنامه راه‌اندازی کند.

ج) نسبت به تکمیل زیرساخت‌های لازم برای معادن بزرگ و مناطق معدنی و صنایع انرژی‌بر معدنی کمک نماید.

ماده (۱۵۸)

در راستای حمایت از استقرار صنایع در شهرک‌ها و نواحی صنعتی و رقابت‌پذیری تولیدات صنعتی و معدنی:

الف) به دولت اجازه داده می‌شود در قالب بودجه‌های سنواتی کمک‌های لازم به شهرک‌ها و نواحی صنعتی دولتی و غیردولتی به‌ویژه در امور تأمین راه، آب، برق، گاز و تلفن تا ورودی واحدهای مستقر در این شهرک‌ها را در مناطق انجام دهد. دستورالعمل این بند با پیشنهاد وزارت صنایع و معادن به تأیید معاونت می‌رسد.

ب) صدور پروانه بهره‌برداری برای واحدهای صنعتی احداث شده با رعایت ضوابط مربوط بلامانع است.

ج) جمله «صدور پروانه تأسیس تنها در مواردی که برخوردار از معافیت مالیاتی می‌باشد مجاز است» از انتهای ماده (۶۶) قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت حذف می‌شود.

ماده (۱۵۹)

به منظور تسهیل و تشویق سرمایه‌گذاری صنعتی و معدنی در کشور اقدامات زیر انجام می‌شود:

الف) معافیت موضوع ماده (۱۳۸) قانون مالیات‌های مستقیم و اصلاحات بعدی در طول برنامه به میزان پانزده واحد درصد (۱۵٪) افزایش می‌یابد.

ب) میزان معافیت مالیاتی واحدهای صنعتی و معدنی مناطق کمتر توسعه‌یافته تا سقف معافیت‌های منظور شده در مناطق آزاد تجاری-صنعتی افزایش می‌یابد.

ماده (۱۶۰)

تولید انواع خودرو با سوخت دیزل و ورود آن با رعایت قانون ارتقای کیفی تولید خودرو و سایر تولیدات صنعتی داخلی به کشور آزاد است.

فصل دوم - ارزیابی و تحلیل شاخص‌های عملکرد بخش صنعت در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱

مقدمه

در این فصل به منظور ارزیابی عملکرد بخش صنعت در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ و تحلیل روند سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱، تحول شاخص‌های عمده بخش از قبیل نرخ رشد ارزش‌افزوده بخش صنعت، نرخ رشد اقتصاد، تحول تولید و جهت‌گیری‌های اساسی تولید در دوره مورد بررسی، تحول اشتغال صنعتی، نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار و سرمایه در بخش صنعت و تحول در صادرات صنعتی و صادرات غیرنفتی برای دو سال اول برنامه پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ و دوره زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۹ برآورد می‌گردد و نتایج به‌دست آمده در قالب سری زمانی هشت‌ساله مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌گیرد.

این فصل شامل پنج بخش اصلی است. در بخش اول نرخ رشد بخش صنعت و رشد اقتصاد و در بخش دوم و سوم میزان سرمایه‌گذاری و جهت‌گیری اصلی تولید مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌گیرد. در بخش چهارم، بررسی وضعیت اشتغال صنعتی، در بخش پنجم، تحول در شاخص‌های بهره‌وری بخش صنعت و در نهایت در بخش ششم نیز تحول در صادرات کالاهای صنعتی و غیرنفتی طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ واکاوی و تحلیل خواهد شد.

۱-۲. نرخ رشد ارزش‌افزوده بخش صنعت و اقتصاد کشور در دوره زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

در جدول ۱ مقادیر ارزش‌افزوده بخش صنعت و اقتصاد کشور، نرخ رشد صنعت و اقتصاد و سهم بخش صنعت در کل اقتصاد در دوره زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱، سال‌های برنامه چهارم و دو سال اول برنامه پنجم توسعه، ارائه شده است.

براساس آمار بانک مرکزی، مقدار ارزش‌افزوده بخش صنعت در کل دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ افزایش یافته و در هر سال نسبت به سال قبل با افزایش روبرو بوده است و به‌عبارت دیگر نرخ رشد بخش صنعت در این دوره مثبت بود هرچند در سال ۱۳۸۶ به کمترین مقدار خود در دوره مورد بررسی یعنی به ۰/۷ واحد درصد تنزل یافته است. در دوره پنج ساله ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ که دربرگیرنده سال‌های برنامه چهارم توسعه می‌باشد، میانگین سالیانه نرخ رشد بخش صنعت ۶/۵ واحد درصد بود که در مقایسه با هدف برنامه چهارم میانگین سالیانه معادل ۱۱/۲ واحد درصد می‌توان نتیجه گرفت که حدود ۵۸ درصد هدف برنامه تحقق یافته است.

برآورد نرخ رشد بخش صنعت براساس آمار مقدماتی بانک مرکزی برای دو سال اول برنامه

پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب معادل ۳/۷ درصد و منفی ۹/۵ درصد است. در تحلیل کاهش نرخ رشد بخش صنعت در سال ۱۳۹۰ و منفی شدن آن در سال ۱۳۹۱ باید گفت که این امر می‌تواند دلایل متعددی داشته باشد که می‌توان به مهمترین آنها مشتمل بر کاهش سرمایه‌گذاری صنعتی به دلیل تبعات ناشی از تحریم خارجی و مشکلات و تحریم داخلی ناشی از کمبود نقدینگی در دسترس و سرمایه در گردش (که مهمترین نتیجه ملموس آن در امر تولید، تعطیلی واحدها در سال‌های اخیر براساس گزارشات نهادهای ذیربط و نیمه تعطیلی واحدها به صورت خالی بودن ظرفیت‌های صنایع و تولید در سطح ۳۰ درصد ظرفیت و متعاقب آن بالا رفتن هزینه تولید و قیمت تمام شده می‌باشد)، اجرای ناقص قانون هدفمند کردن یارانه‌ها و عدم پرداخت سهم ۳۰ درصدی بخش تولید (عدم دریافت سهم بخش به منظور اصلاح بهینه‌سازی مصرف انرژی که برای اصلاح فرآیندها و تغییر تکنولوژی و در نهایت کاهش هزینه‌های تولید در نظر گرفته شده بود) در مقابل پرداخت نقدی و افزایش نقدینگی اقتصاد کشور، سیاست‌های انقباضی نظام بانکی و فشار مضاعف به واحدهای تولیدی در فرآیند گشایش اعتبارات اسنادی (LC) به دلیل افزایش پیش‌پرداخت از ۱۰ درصد به ۱۳۰ درصد معادل ریالی مبلغ LC و ... تأکید و تصریح کرد.

جدول ۱. برآورد نرخ رشد بخش صنعت و اقتصاد کشور در دوره زمانی ۱۳۸۴ - ۱۳۹۱

عنوان	واحد	سال‌های برنامه چهارم توسعه					برنامه پنجم توسعه		
		۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱*
ارزش افزوده صنعت به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶	میلیارد ریال	۸۳۵۱۵	۹۲۴۸۵	۹۳۱۲۸	۹۵۳۲۲	۱۰۰۳۵۷	۱۱۰۴۲۲	۱۱۴۴۸۶	۱۰۳۶۴۵
نرخ رشد بخش صنعت	درصد	۱۳/۶	۱۰/۷	۰/۷	۲/۴	۵/۳	۱۰	۳/۷	-۹/۵
تولید ناخالص داخلی (GDP) به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶	میلیارد ریال	۴۳۸۹۰۰	۴۶۷۹۳۰	۴۹۱۰۹۹	۴۹۵۲۶۶	۵۰۹۸۹۵	۵۳۹۲۱۹	۵۵۵۴۳۶	۵۲۲۹۵۷
رشد اقتصادی	درصد	۶/۹	۶/۶	۵	۰/۸	۳	۵/۸	۳	-۵/۸
سهم صنعت در GDP به قیمت پایه	درصد	۱۹	۱۹/۸	۱۹	۱۹/۲	۱۹/۷	۲۰/۵	۲۰/۶	۱۹/۸

مآخذ:

۱. بانک مرکزی، خلاصه تحولات اقتصادی کشور طی سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۰.
 ۲. بانک مرکزی، نامگر اقتصادی سه ماهه چهارم سال ۱۳۹۱، ش ۷۱، آذرماه ۱۳۹۲.
 ۳. محاسبات تحقیق.
- * مقدار ارزش افزوده بخش صنعت در این سال با توجه به سهم بخش صنعت از کل ارزش افزوده بخش صنعت و معدن طی سال‌های اخیر برآورد شده است.

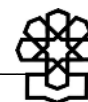
نرخ رشد منفی ۹/۵ درصد برآورد شده بخش صنعت براساس آمار مقدماتی بانک مرکزی در سال ۱۳۹۱، بسیار قابل تعمق است که با در نظر گرفتن نرخ رشد پایین بخش در سال ۱۳۹۰ می‌توان نتیجه گرفت؛ میانگین سالیانه نرخ رشد بخش صنعت در دو سال اول برنامه پنجم توسعه منفی خواهد بود و با هدف ضمنی برنامه، حدود ۱۲ درصد، فاصله زیادی پیدا خواهد کرد. به عبارت دیگر میزان تحقق عملکرد بخش صنعت در دو سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب ۳۰/۸ درصد و منفی ۷۹/۲ درصد است. این امر دورنمای نامطلوبی از بخش صنعت را به نمایش می‌گذارد و تدبیر و چاره‌اندیشی دولت و وزارت صنعت، معدن و تجارت و دیگر نهادهای ذیربط در این خصوص را هر چه بیشتر طلب می‌کند.

هرچند در برنامه پنجم توسعه اهداف کمی بخش صنعت مشخص نشده است، لکن با توجه به هدفگذاری نرخ رشد ۸ درصدی برای اقتصاد و عملکرد شاخص‌های بخش صنعت در سال‌های اخیر و به خصوص برنامه پیشنهادی وزارت صنعت، معدن و تجارت، می‌توان به‌طور میانگین نرخ رشد سالیانه ۱۲ درصد را برای بخش صنعت در برنامه پنجم، معیار ارزیابی و مقایسه قرار داد.

موضوع نرخ رشد منفی در سال ۱۳۹۱ فقط مختص بخش صنعت نبوده، بلکه برای تمامی بخش‌های اقتصاد کشور به استثنای بخش کشاورزی نیز تسری یافته است به گونه‌ای که نرخ رشد کل اقتصاد در این سال در مقایسه با سال ۱۳۹۰ حدود منفی ۵/۸ واحد درصد بوده است. بنابراین با توجه به هدف کمی برنامه پنجم در زمینه رشد اقتصاد معادل ۸ درصد، میانگین سالیانه نرخ رشد اقتصاد در دو سال اول برنامه منفی برآورد می‌گردد و میزان تحقق عملکرد رشد اقتصاد در این دو سال اول برنامه پنجم، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب ۳۷/۵ درصد و منفی ۷۲/۵ درصد می‌باشد.

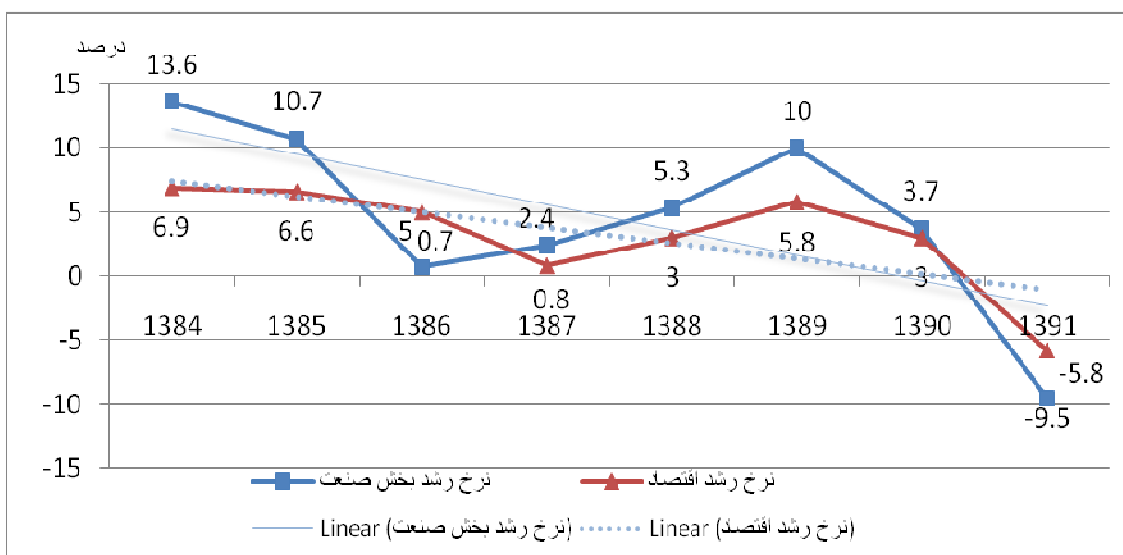
همان‌گونه که آمار جدول بالا نشان می‌دهد برآورد سهم بخش صنعت در اقتصاد در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ حاکی از روند افزایشی بوده به گونه‌ای که از ۱۹ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۲۰/۶ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است، لکن در سال ۱۳۹۱، این سهم به ۱۹/۸ درصد کاهش پیدا کرد که در تحلیل این امر باید گفت دلیل اصلی آن کاهش بیشتر مقدار ارزش‌افزوده بخش صنعت در مقایسه با کاهش مقدار تولید ناخالص داخلی در این دوره است. در حقیقت این امر دلالت به این نکته دارد که تکانه‌ها و شوک‌های اقتصادی ناشی از تحریم‌های خارجی و اتخاذ سیاست‌های نامطلوب اقتصادی در داخل، ضربه بزرگ‌تری در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصاد، به بخش تولید و صنعت وارد می‌شود و به عبارت دیگر بخش تولید و صنعت در مواجهه با تکانه‌های اقتصادی از حساسیت و آسیب‌پذیری بیشتری برخوردار بوده و مطالعات انجام شده^۱ نیز این تحلیل را تأیید می‌کند.

۱. سنجش میزان آسیب‌پذیری بخش‌های مختلف اقتصادی از محدودیت واردات، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۲۷۰۱، آذرماه ۱۳۹۱.

در نمودار ۱ روند تغییرات نرخ رشد بخش صنعت و کل اقتصاد در دوره ۱۳۸۴ تا نه ماهه ۱۳۹۱ نشان داده شد. خط روند نرخ رشد بخش صنعت و کل اقتصاد به ترتیب به صورت خط ممتد و خط چین نمایان شده است.

نمودار ۱. روند تحول نرخ رشد بخش صنعت و اقتصاد کشور در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

مأخذ: محاسبات تحقیق.

بر اساس اطلاعات نمودار بالا ارزیابی روند نرخ رشد صنعت و اقتصاد کشور در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد رشد اقتصاد تا حد زیادی متأثر از رشد بخش صنعت کشور است و به عبارت دیگر روند رشد بخش صنعت و اقتصاد در این دوره کاملاً همگراست که این امر با توجه به سهم حول و حوش ۲۰ درصدی سهم بخش صنعت در اقتصاد، قابل انتظار است.

روند کلی نرخ رشد بخش صنعت و اقتصاد کشور در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ بیانگر روند نزولی است به گونه‌ای که شیب خط روند برای بخش صنعت و اقتصاد منفی است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که برآیند نرخ رشد بخش صنعت و اقتصاد در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ منفی بوده است. نرخ رشد صنعت همواره از نرخ رشد اقتصاد (بجز سال ۱۳۸۶) بالاتر بوده است در حالی که در سال ۱۳۹۱، از یکسو سهم صنعت از اقتصاد ملی از روند افزایشی سال‌های قبل بازماند و کاهش شد و ازسوی دیگر نرخ رشد صنعت به‌طور چشمگیری از رشد اقتصاد عقب افتاده است که این امر نگران‌کننده و جبران آن تلاش و توجه مضاعفی را می‌طلبد.

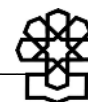
در نگاهی کلی به نمودار ۱ در منحنی بخش صنعت دو موج V شکل قابل مشاهده است که در

موج اول نقطه مینیمم در سال ۱۳۸۶ با نرخ رشد ۰/۷ واحد درصد و در موج دوم که حالت وارونه دارد نقطه ماگزیمم آن در سال ۱۳۸۹ با نرخ رشد ۱۰ درصد نمایان می‌باشد. ایجاد و شکل‌گیری هر کدام از این موج‌ها دلایل خاص خودش را دارد.

به نظر می‌رسد عامل شکل‌گیری موج اول کاهش نرخ رشد بخش صنعت در سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ بیشتر به دلیل پیامدهای رکود مالی غرب در سال ۲۰۰۷ میلادی است. اقتصاد ایران نیز از شرایط دشوار مالی جهان در امان نماند. اگرچه برخی تحلیل‌های خوش‌بینانه میزان آسیب‌پذیری اقتصاد کشور از آثار دور اول بحران یعنی سقوط اولیه بازار سرمایه و بورس‌های بین‌المللی را ناچیز می‌پنداشت، لکن گسترش دامنه و شدت بحران سبب شد اقتصاد کشور به‌طور معناداری از بحران تأثیر پذیرد. ارتباط ضعیف نهادهای مالی و بازار سرمایه کشور با بازارهای هم‌تراز بین‌المللی سبب مصون ماندن نسبی برخی شاخص‌های عملکردی گردید لکن وابستگی شدید درآمدهای ارزی کشور به قیمت جهانی نفت، سبب تغییر روند اجزای اصلی تراز پرداخت‌ها در نیمه دوم سال گردید. اولین و تأثیرگذارترین مجرای سرایت بحران به اقتصاد ایران، کاهش قیمت نفت و افزایش دامنه نوسان آن بود. با کاهش قیمت و به دنبال آن حجم تولید نفت خام، عواید ارزی کشور کاهش یافت. در این شرایط، انتظار می‌رفت صادرات غیرنفتی به ویژه صادرات فرآورده‌های شیمیایی و پتروشیمی کاهش یابد که آمارها نیز مؤید تحقق چنین وضعیتی است. بنابراین در سال ۱۳۸۷، پیامدهای رکود جهانی و همچنین رکود حاکم بر ساخت و ساز واحدهای مسکونی در کشور، فعالیت‌های بخش صنعت و معدن را تحت تأثیر قرار داد.

درخصوص دلایل شکل‌گیری موج دوم، همان‌گونه که در تحلیل آمار و ارقام جدول ۱ توضیح داده شد، می‌توان به افت شدید رشد بخش صنعت در سال ۱۳۹۰ و منفی شدن آن در سال ۱۳۹۱ اشاره کرد که در نتیجه آثار تحریم‌های خارجی و سیاست‌های نامناسب داخلی و عدم بهره‌مندی بخش تولید از سیاست‌های حمایتی مؤثر و کارآمد و هدفمند نمایان شده است.

همان‌گونه که آمار و ارقام جدول ۲ نشان می‌دهد؛ شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی یا واحدهای ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر ارتباط زیادی با میزان ارزش‌افزوده بخش صنعت دارد و روند نزولی شاخص تولید در سال‌های اخیر و به‌خصوص منفی شدن آن در سال ۱۳۹۱، نرخ رشد منفی بخش صنعت در این سال را بیشتر تأیید می‌کند. شاخص بهای تولیدکننده بخش صنعت در دوره مورد بررسی نشان می‌دهد که میزان تورم در بخش تولید طی سال‌های مختلف متفاوت بوده به گونه‌ای که در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۶ و ۱۳۹۱ به‌طور نسبی از حیث شاخص بهای تولیدکننده شرایط بهتری برای تولید وجود داشته است و در سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ تورم برای

تولیدکننده به نسبت سال‌های قبل بالاتر می‌باشد. همچنین بخش صنعت در دوره مورد بررسی در مقایسه با دیگر بخش‌ها از جمله کشاورزی و خدمات به استثنای سال ۱۳۹۱، به‌طور محسوسی با تورم بیشتری مواجه بوده است.

لازم به ذکر است که شاخص بهای تولیدکننده یا سطح تورم در بخش تولید به تنهایی نمی‌تواند روند تغییرات نرخ رشد بخش صنعت و تحولات آن را توضیح دهد، زیرا موضوع نرخ رشد یا ارزش‌افزوده بخش صنعت می‌تواند به عوامل مختلفی از قبیل میزان سرمایه‌گذاری‌های صنعتی، شاخص‌های اصلی فضای کسب‌وکار (عمدتاً مشتمل بر سیاست‌های مالیاتی، قوانین بازدارنده یا تسهیل‌کننده، سهولت شروع کسب‌وکار مرتبط با اخذ مجوزها و...)، بهره‌وری عوامل تولید، جهت‌گیری محصولات صنعتی با توجه به سطوح فناوری و غیره بستگی داشته باشد و هر یک از این عوامل، آثار متفاوتی خواهند داشت.

جدول ۲. وضعیت شاخص‌های کلان تطبیقی بخش تولید در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱

شرح	شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی (۱۳۸۳=۱۰۰)	شاخص بهای تولیدکننده (PPI)			نرخ سود تسهیلات بانک‌های دولتی (درصد)			
		صنعت	کشاورزی	خدمات	صنعت و معدن	کشاورزی	مسکن	بازرگانی و خدمات
۱۳۸۴	۱۱۲/۹ (۱۲/۹)	۸/۲ (-۴۴)	۳/۵ (-۸۰)	۱۳/۵ (-۲۷)	۱۶	۱۵	۱۶	۱۳
۱۳۸۵	۱۲۳/۲ (۹/۱)	۱۱/۳ (۳۸)	۱۲/۹ (۲۶۸)	۱۱/۱ (-۱۸)	۱۴	۱۳	۱۴	۱۶/۷
۱۳۸۶	۱۵۲/۹ (۲۴/۱)	۱۳/۱ (۱۶)	۲۰/۸ (۶۱)	۱۳/۹ (۲۵)	۱۲	۱۱	۱۲	۲۳/۳
۱۳۸۷	۱۶۴/۷ (۷/۷)	۲۲/۳ (۷۰)	۲۷/۱ (۳۰)	۱۴/۱ (۱/۵)	۱۲	۱۱	۱۲	۲۲/۱
۱۳۸۸	۱۷۴/۴ (۵/۹)	۳ (-۸۶)	۱۱/۸ (-۵۶)	۱۱/۱ (-۲۱)	۱۲	۱۱	۱۲	-۶/۸
۱۳۸۹	۱۹۳/۴ (۱۰/۹)	۲۲ (۶۳۳)	۱۲/۴ (۵)	۱۱/۸ (۶)	۱۴ و ۱۲	۱۱	۱۴ و ۱۲	۱۱
۱۳۹۰	۲۰۴/۴ (۵/۷)	۵۴/۳ (۱۴۷)	۱۷/۲ (۳۹)	۱۵ (۲۷)	۱۵ و ۱۴	۱۳ و ۱۱	۱۵ و ۱۴	۱۴/۲
۱۳۹۱	۱۸۴/۱ (-۹/۹)	۲۹/۶ (-۴۵/۵)	۳۸/۲ (۱۲۲)	۲۲/۶ (۵۰/۷)	۱۵ و ۱۴	۱۳ و ۱۱	۱۵ و ۱۴	۸۸/۶

مأخذ: بانک مرکزی، نماگر اقتصادی سه ماهه چهارم سال ۱۳۹۱، ش ۷۱، آذرماه ۱۳۹۲.

روند نرخ سود تسهیلات بانک‌های دولتی در این دوره حکایت از این دارد که هزینه تسهیلات بانکی در بخش‌های تولیدی مولد مانند صنعت و معدن و کشاورزی در مقایسه با بخش بازرگانی و خدمات کاملاً یکسان بوده است که این امر نشان‌دهنده نوع نگاه دولت و فقدان سیاست هدفمند در راستای حمایت از بخش تولید و مولد کشور است. به عبارت دیگر با توجه به بانک محور بودن تولید در کشور از یکسو و بی‌تفاوت بودن دولت در مواجهه با بخش تولید و بازرگانی و خدمات از سوی دیگر می‌توان نتیجه گرفت که به دلیل بالا بودن نرخ بازگشت سرمایه در بخش خدمات و بازرگانی نسبت به تولید، دولت خواسته یا ناخواسته به سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و فعالان اقتصادی علامت اشتباه می‌دهد و این ادعا را اثبات می‌کند که دولت در خصوص تأمین مالی بخش تولید فاقد سیاست هدفمند است.

شاخص بهای کالاهای صادراتی می‌تواند نماگر خوبی برای فضای محیط تولید و میزان رقابت‌پذیری و نفوذ تولیدات داخلی در بازارهای خارجی باشد. هرچه این شاخص کوچک‌تر باشد، قیمت کالاهای صادراتی کمتر و میزان رقابت‌پذیری آنها نیز افزایش خواهد یافت. کالاهای صادراتی کشور در دوره مورد بررسی عمدتاً از قیمت‌های یکنواختی برخوردار بود، اما در سال ۱۳۹۱ به یکباره چندین برابر شد که این امر می‌تواند مؤید بالا رفتن قیمت تمام شده تولیدات داخلی در این سال ناشی از تبعات تحریم‌های خارجی و چند برابر شدن نرخ ارز (کاهش ارزش پول ملی به یکسوم) برای واردات مواد اولیه و در نتیجه افزایش قیمت کالاهای صادراتی باشد.

۲-۲. تحول سرمایه‌گذاری در بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

بر اساس احکام برنامه پنجم توسعه، جهت‌گیری‌های اصلی سرمایه‌گذاری‌های صنعتی، در راستای توسعه قابلیت‌های فناوری، تأکید ویژه بر صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر (صنایع نوین)، تقویت و توسعه سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی در زمینه سرمایه‌گذاری‌های خطرپذیر و تقویت مزیت‌های رقابتی و توسعه زنجیره ارزش پایین‌دستی صنایع واسطه‌ای (پتروشیمی، فلزات اساسی و محصولات معدنی غیرفلزی) می‌باشد. هدف کمی سرمایه‌گذاری بخش صنعت در برنامه پنجم توسعه تعیین نشده است، لکن با توجه به اهداف کلان برنامه، برنامه پیشنهادی وزارت صنعت، معدن و تجارت و به خصوص مقادیر شاخص ICOR بخش صنعت در سال‌های اخیر می‌توان هدف نرخ رشد سرمایه‌گذاری صنعتی را در برنامه پنجم توسعه حدود ۱۴ درصد برآورد کرد.

جدول ۴ ارزش سرمایه‌گذاری صنعتی تحقیق‌یافته بر مبنای پروانه بهره‌برداری و پیش‌بینی سرمایه‌گذاری جواز تأسیس در دوره زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ را نشان می‌دهد.

عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی برمبنای پروانه بهره‌برداری در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد در این دوره هشت‌ساله در مجموع حدود ۹۶ هزار میلیارد تومان سرمایه‌گذاری در بخش صنعت انجام شده است این در حالی است که پیش‌بینی سرمایه‌گذاری براساس جواز تأسیس صادره در این دوره هشت‌ساله نزدیک به ۸۲۳ هزار میلیارد تومان است. به عبارت دیگر در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ تقریباً حدود ۱۲ درصد از سرمایه‌گذاری‌های پیش‌بینی شده در بخش صنعت تحقق یافته و به فعلیت درآمد که این امر بسیار قابل تأمل و نگران‌کننده است و باید مورد توجه جدی برنامه‌ریزان و سیاستگذاران بخش صنعت و به خصوص وزارت صنعت، معدن و تجارت قرار گیرد. بنابراین ضروری است درخصوص رفع موانع بازدارنده سرمایه‌گذاری صنعتی هرچه سریع‌تر تدبیر و چاره‌اندیشی گردد. نکته اصلی در تحلیل عملکرد سرمایه‌گذاری در بخش صنعت این است که ظرفیت بالایی جهت سرمایه‌گذاری و تولید توسط فعالان اقتصادی در کشور وجود دارد که به دلیل مهیا نبودن فضای مساعد کسب‌وکار، این ظرفیت‌ها بلااستفاده مانده است. به عبارت دیگر در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نزدیک به ۹۰ درصد ظرفیت توسعه سرمایه‌گذاری صنعتی کشور، خالی و بلااستفاده مانده است.

لازم به ذکر است در دو سال اول برنامه پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی حدود ۲۴ هزار میلیارد تومان است که در مقایسه با پیش‌بینی سرمایه‌گذاری صنعتی در این دوره می‌توان نتیجه گرفت که در دو سال اول برنامه پنجم نزدیک به ۱۷ درصد از سرمایه‌گذاری‌های پیش‌بینی شده به عملکرد تبدیل شده است که هرچند به ظاهر عملکرد بهتری را نشان می‌دهد، اما این امر در واقعیت بیشتر به دلیل کاهش سرمایه‌گذاری پیش‌بینی شده یا میزان سرمایه‌گذاری‌ها براساس جواز تأسیس در سال‌های اخیر است.

جدول ۳. میزان سرمایه‌گذاری صنعتی براساس تعداد جواز تأسیس و پروانه بهره‌برداری صادره در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱

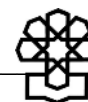
پروانه بهره‌برداری	جواز تأسیس			سال	
	تعداد پروانه (فقره)	سرمایه‌گذاری (میلیارد ریال)	تعداد جواز (فقره)		
۵۵۲۳۸/۳ (۱۲)	۶۷۶۹ (۳۷/۴)	۹۲۸۱۶۴/۷ (۲۱/۵)	۳۱۳۵۳ (۵/۸)*	۱۳۸۴	برنامه چهارم توسعه
۸۹۰۲۳/۶ (۶۱/۲)	۷۳۹۷ (۹/۳)	۱۴۷۱۴۲۶/۳ (۵۸/۵)	۵۴۱۵۹ (۷۲/۷)	۱۳۸۵	
۱۳۸۱۵۲/۸ (۵۵/۷)	۸۷۳۱ (۱۸)	۱۶۳۶۶۴۱ (۱۱/۲)	۴۸۲۴۴ (-۱۰/۹)	۱۳۸۶	
۲۲۶۶۳۸ (۶۳/۴)	۷۶۸۴ (-۱۲)	۱۰۵۶۹۳۰/۲ (-۳۵/۴)	۲۶۲۳۸ (-۴۵/۶)	۱۳۸۷	
۲۰۷۴۰۳/۲ (-۸/۵)	۶۶۶۱ (-۱۳/۳)	۸۳۶۴۲۲/۵ (-۲۰/۸)	۱۳۳۸۰ (-۴۹)	۱۳۸۸	
۱۹۴۶۷۳/۲ (-۶)	۶۸۷۸ (۳/۲)	۸۷۲۱۹۷/۹ (۴/۳)	۱۵۸۱۳ (۱۸/۲)	۱۳۸۹	
۱۵۵۹۶۲/۱ (-۲۰)	۶۲۸۹ (-۸/۵)	۸۱۲۳۶۰/۳ (-۶/۸)	۱۵۸۷۲ (۰/۴)	۱۳۹۰	برنامه پنجم توسعه
۸۹۳۱۵ (-۴۲/۷)	۳۹۷۹ (-۳۷)	۶۲۰۵۲۱ (-۲۳/۶)	۱۵۱۶۸ (-۴/۴)	**۱۳۹۱	

مأخذ: وزارت صنایع و معادن، گزارش عملکرد تفصیلی بخش صنعت و معدن طی سال‌های مختلف.

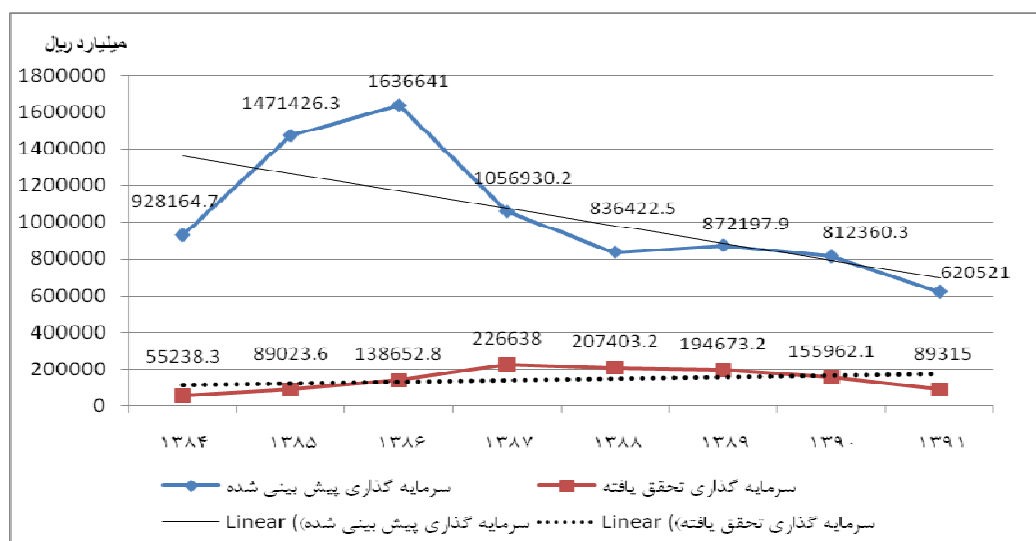
* اعداد داخل پرانتز بیانگر درصد تغییرات نسبت به سال قبل است.

** آمار سال ۱۳۹۱ مقدماتی است و از ناگر ماهیانه صنعت، معدن و تجارت به شماره ۱۶ تیرماه ۱۳۹۲ استخراج شد.

نمودار ۲ روند سرمایه‌گذاری صنعتی بر مبنای پروانه بهره‌برداری و جواز تأسیس را مقایسه کرده است. روند سرمایه‌گذاری صنعتی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ حاکی از این است که میزان سرمایه‌گذاری پیش‌بینی شده (بر مبنای جواز تأسیس) در سال ۱۳۸۶ به بالاترین مقدار خود، رقم ۱۶۳/۶ هزار میلیارد تومان در دوره مورد بررسی دست یافت و از این سال به بعد با روندی نزولی به شدت تنزل یافت به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۱ به رقم ۶۲ هزار میلیارد تومان رسید. به تبع کاهش سرمایه‌گذاری پیش‌بینی شده (بر مبنای جواز تأسیس)، عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی بر اساس پروانه بهره‌برداری نیز در سال‌های اخیر به خصوص از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱ دچار افت شدیدی شده به گونه‌ای که از رقم ۲۲/۶ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۸۷ به ۸/۶ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته است.

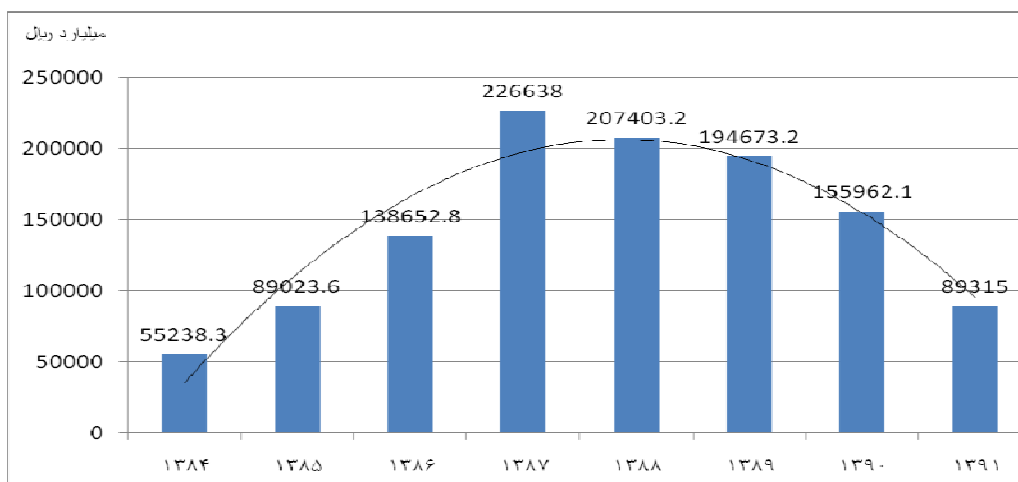
نمودار ۲. روند عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی براساس پروانه بهره‌برداری و پیش‌بینی سرمایه‌گذاری در دوره زمانی ۱۳۸۴ - ۱۳۹۱

مأخذ: همان.

همان‌گونه که در نمودار ۳ نشان داده شد در دو سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی از وضعیت نامطلوبی برخوردار بود به‌گونه‌ای که با کاهش به رقم ۸/۶ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۱، میزان سرمایه‌گذاری صنعتی کشور به کمتر از رقم سال ۱۳۸۵ رسیده است. در تحلیل وضعیت سرمایه‌گذاری صنعتی باید گفت که با توجه به روند نزولی ارزش سرمایه‌گذاری تحقق‌یافته و نصف شدن آن در سال ۱۳۹۱ نسبت به سال قبل و به‌خصوص افت شدید مقدار سرمایه‌گذاری براساس جواز تأسیس، دورنمای خوبی از عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی در سال‌های باقیمانده برنامه پنجم توسعه نشان نمی‌دهد، زیرا این مجوزهای سرمایه‌گذاری با وقفه حداقل دو تا سه ساله به بهره‌برداری می‌رسند. همان‌گونه که در بخش بررسی نرخ رشد بخش صنعت توضیح داده شد مهمترین پیامد کاهش سرمایه‌گذاری در دو سال اول برنامه پنجم، افت شدید نرخ رشد بخش صنعت در این سال‌ها می‌باشد به گونه‌ای که به کاهش نرخ رشد در سال ۱۳۹۰ (۳/۷ درصد) و منفی شدن نرخ رشد بخش صنعت در سال ۱۳۹۱ دامن زده است.

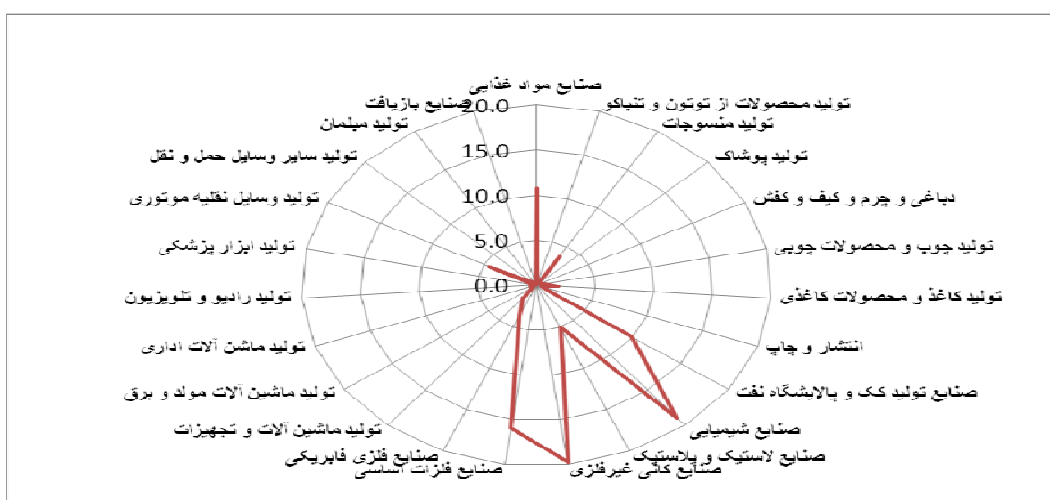
نمودار ۳. عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی براساس پروانه بهره‌برداری در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱

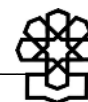
مأخذ: همان.

ترکیب سرمایه‌گذاری‌های صنعتی تحقق‌یافته بر مبنای پروانه بهره‌برداری و مجموع سرمایه‌گذاری گروه‌های صنعت طی سال‌های برنامه چهارم توسعه یعنی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ نشان می‌دهد که جهت‌گیری اصلی سرمایه‌گذاری‌های صنعتی تحقق‌یافته، به ترتیب بیشتر به سمت محصولات کانی غیرفلزی مانند سیمان، صنایع شیمیایی مانند صنایع پتروشیمی، تولید فلزات اساسی مانند صنایع تولید آهن و فولاد و صنایع مواد غذایی گرایش داشته و میانگین نرخ رشد سرمایه‌گذاری در این صنایع طی سال‌های برنامه چهارم به‌طور نسبی بالاتر بوده است (نمودار ۴).

نمودار ۴. جهت‌گیری عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی در سال‌های برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

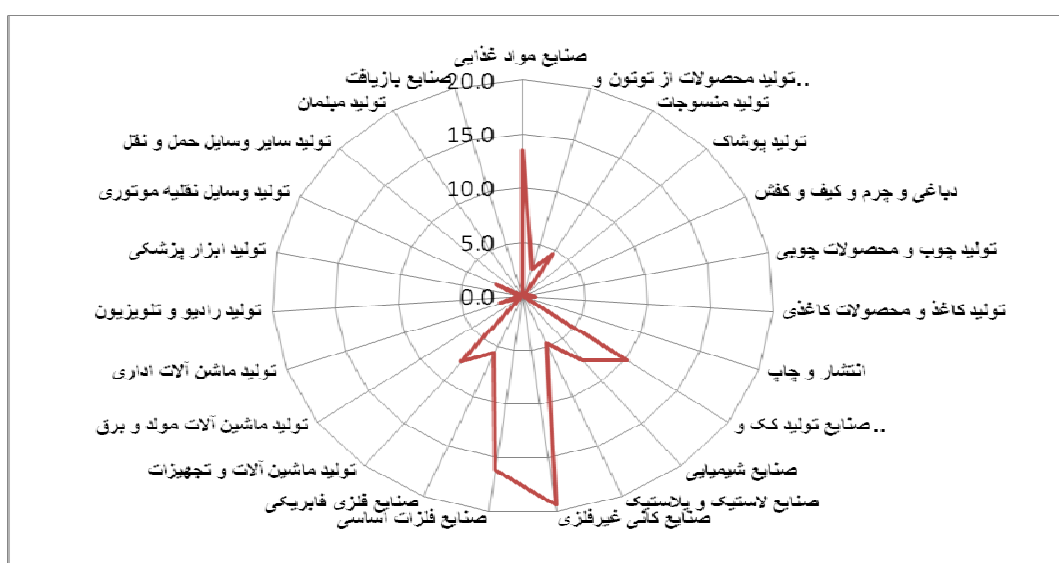

مأخذ: همان.

نمودار ۵ نشان می‌دهد در سال ۱۳۸۹ عمده جهت‌گیری سرمایه‌گذاری تحقق‌یافته در بخش صنعت به صنایع کانی غیرفلزی، صنایع فلزات اساسی و صنایع مواد غذایی بوده است. به‌عبارت دیگر در سال ۱۳۸۹ بیشترین میزان رشد در ارزش سرمایه‌گذاری صنعتی به صنایع انرژی‌بر اختصاص داشته است که عمده وجه تمایز سرمایه‌گذاری در این سال با سال‌های برنامه چهارم توسعه، کاهش نرخ رشد سرمایه‌گذاری در صنایع شیمیایی است که شامل صنایعی مانند صنایع پتروشیمی و صنایع پایین‌دست می‌باشد.

نمودار ۵. جهت‌گیری عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی در سال ۱۳۸۹

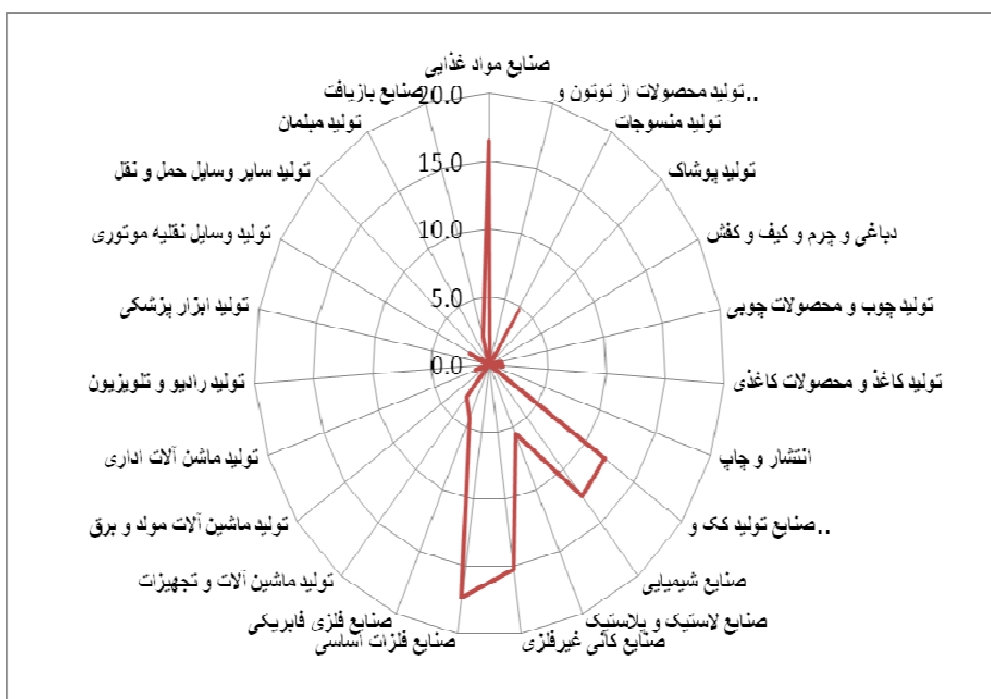
مأخذ: همان.

نمودار ۶ و ۷ جهت‌گیری‌ها یا گرایش‌های سرمایه‌گذاری صنعتی تحقق‌یافته در دو سال اول برنامه پنجم توسعه را نشان می‌دهد.

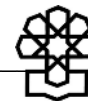
همان‌گونه که نمودارهای زیر نشان می‌دهند جهت‌گیری سرمایه‌گذاری صنعتی در دو سال اول برنامه پنجم توسعه - سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ - تقریباً مشابه هم بوده و جهت‌گیری غالب به سمت صنایع مواد غذایی، صنایع کانی غیرفلزی و صنایع فلزات اساسی بوده است. سرمایه‌گذاری صنعتی در دو سال اول برنامه پنجم توسعه در مقایسه با سال‌های قبل حاکی از آن است که میزان سرمایه‌گذاری در بخش صنایع مواد غذایی از شتاب بیشتری برخوردار شد و سرمایه‌گذاری در صنایع انرژی‌بر همانند سیمان، آهن و فولاد و صنایع پتروشیمی و صنایع پایین‌دست آن به‌طور نسبی کماکان از انگیزه بیشتری بین فعالان اقتصادی برخوردار بوده است. مقایسه عملکرد و جهت‌گیری مقادیر سرمایه‌گذاری‌های صنعتی تحقق‌یافته در دو سال اول برنامه پنجم توسعه،

سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ با اهداف این برنامه نشان می‌دهد که هدف برنامه پنجم توسعه در زمینه توسعه زنجیره ارزش پایین‌دستی صنایع انرژی‌بر محقق شده است و در بخش صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر (صنایع نوین)، همانند تولید ماشین‌آلات رایانه‌ای و اداری، محصولات الکترونیکی و مخابراتی و ابزار دقیق عملکردی قابل مشاهده نیست. در بخش هدف کمی نرخ رشد سرمایه‌گذاری در دو سال اول برنامه پنجم نیز با توجه به نرخ رشد منفی سرمایه‌گذاری در این دوره، بدیهی است با برآورد هدف کمی برنامه پنجم در زمینه نرخ رشد سرمایه‌گذاری صنعتی در سطح ۱۴ درصد، فاصله بسیار زیادی دارد.

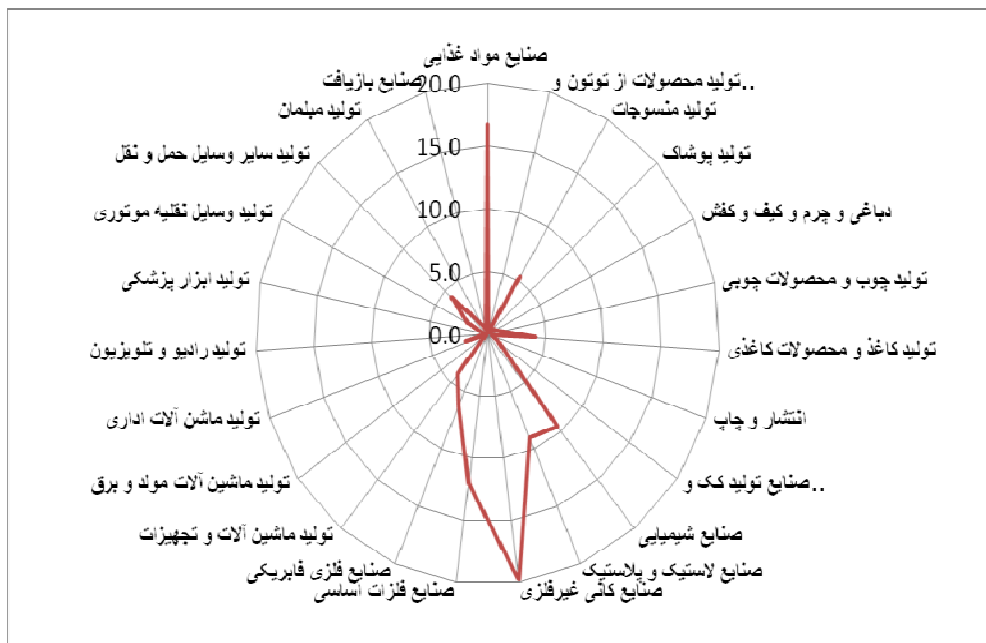
نمودار ۶. جهت‌گیری عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی در سال اول برنامه پنجم (سال ۱۳۹۰)

مأخذ: همان.

نمودار ۷. جهت‌گیری عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی در سال دوم برنامه پنجم (سال ۱۳۹۱)

مأخذ: همان.

جدول ۴ عملکرد حجم سرمایه‌گذاری صنعتی بر مبنای پروانه بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی بر اساس کد آیسیک دو رقمی را نشان می‌دهد.

بررسی حجم سرمایه‌گذاری تحقق‌یافته در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد بیشترین حجم سرمایه‌گذاری‌ها در دوره مورد بررسی به ۵ رشته فعالیت صنعتی اختصاص داشته که به ترتیب کد آیسیک شامل صنایع مواد غذایی (کد ۱۵)، صنایع پالایشگاهی (کد ۲۳)، صنایع شیمیایی و صنایع پایین‌دست (کدهای ۲۴ و ۲۵)، صنایع کانی غیرفلزی (کد ۲۶) و صنایع فلزات اساسی (کد ۲۷) می‌باشد.

جدول ۴. میزان سرمایه‌گذاری براساس پروانه‌های بهره‌برداری صادره به تفکیک گروه صنعت در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱ (میلیارد ریال)

کد ISIC	شرح	برنامه چهارم توسعه							برنامه پنجم توسعه		متوسط هزینه ایجاد هر شغل یا سرمایه‌گذاری سرانه در دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۱ (میلیون ریال)
		۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱*		
۱۵	صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۱۰۵۰/۱	۱۱۹۱۵/۸	۱۳۳۵۸	۱۹۱۶۹/۵	۲۰۹۷۹/۷	۲۶۲۸۹/۲	۲۵۷۸۰/۳	۱۴۸۷۳	۸۶۰	
۱۶	تولید محصولات از توتون و تنباکو - سیگار	۰/۰	۰/۰	۴/۵	۱۳۲/۲	۰/۰	۵۱۸۱/۴	۱۳۴/۸	۱۲۰	۱۸۴۵	
۱۷	تولید منسوجات	۳۷۵۳/۸	۴۰۹۲	۶۸۵۲/۸	۵۹۹۳/۳	۵۷۸۸/۹	۸۹۴۹/۸	۷۵۰۴/۶	۴۷۱۱	۸۲۷	
۱۸	تولید پوشاک، عمل آوردن و رنگ کردن پوست خردار	۱۰۶/۷	۱۲۰/۷	۲۰۲	۷۳۳/۴	۱۳۰/۳	۳۵۶/۴	۶۷/۷	۱۰۵	۱۴۳	
۱۹	دباجی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان و زین و یراق و تولید کفش	۱۵۴/۸	۲۴۵/۲	۵۳۹/۴	۴۸۰/۲	۴۵۱/۴	۳۴۷/۳	۱۷۷/۶	۵۳۸	۴۹۹	
۲۰	تولید چوب و محصولات چوبی و چوب پنبه، غیر از مبلمان، ساخت کالا از نی و مواد حصیری	۵۰۰/۲	۹۷۹/۳	۱۰۵۳/۷	۱۱۰۷/۳	۱۹۲۷/۴	۱۱۴۶/۹	۱۶۸۹/۹	۸۶۶	۵۸۶	
۲۱	تولید کاغذ و محصولات کاغذی	۸۳۱/۸	۱۰۳۳/۱	۳۱۱۹	۲۶۲۹/۶	۵۵۵۴/۸	۲۰۲۴/۸	۱۸۹۴/۶	۳۶۶۹	۹۸۱	
۲۲	انتشار و چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۱۰۳/۶	۱۹۲/۱	۷۷۱/۳	۲۷۱	۱۲۹۵/۸	۲۰۸/۱	۱۶۶/۲	۳۰۹	۱۱۷۶	
۲۳	صنایع تولید زغال کک، پالایشگاه‌های نفت و سوخت‌های هسته‌ای	۱۰۴۳/۷	۸۵۰۸/۴	۱۹۹۱۵/۱	۱۶۴۹۸/۱	۲۳۳۶۷/۱	۱۹۷۸۴/۶	۱۸۳۶۵/۹	۹۱۲	۵۳۲	
۲۴	صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی	۵۶۰۱/۳	۱۹۷۸۸/۳	۲۹۵۱۹/۸	۴۹۲۰۸/۱	۲۹۵۶۱/۷	۱۴۶۹۴/۷	۱۹۵۳۰/۱	۸۴۸۳	۲۳۰۹	
۲۵	تولید محصولات لاستیک و پلاستیکی	۵۹۷۹/۹	۷۵۶۹/۷	۸۰۸۴/۱	۸۳۶۷/۴	۵۸۴۸/۱	۹۲۳۵/۷	۸۶۷۰	۸۰۹۸	۷۱۷	
۲۶	تولید سایر محصولات کانی غیرفلزی	۸۴۷۷/۹	۱۲۸۹۸/۸	۲۰۹۹۱/۳	۵۳۴۶۵/۷	۴۳۹۹۱/۲	۳۷۷۳۷/۳	۲۳۷۷۸/۷	۱۷۶۸۰	۱۱۲۲	
۲۷	تولید فلزات اساسی	۵۸۱۰/۴	۹۲۹۲/۷	۸۹۳۲/۴	۵۱۰۴۶/۳	۳۷۹۲۰/۷	۳۱۳۴۶	۲۷۰۳۶/۷	۱۰۷۸۲	۲۴۵۳	
۲۸	تولید محصولات فلزی فابریکی بجز ماشین‌آلات و تجهیزات	۲۳۴۷/۸	۵۰۳۳/۹	۴۲۶۵/۱	۶۱۸۵/۳	۷۸۵۳/۹	۱۰۹۹۶/۴	۶۶۴۵/۵	۵۶۴۳	۶۸۲	

متوسط هزینه ایجاد هر شغل یا سرمایه‌گذاری سرانه در دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۱ (میلیون ریال)	برنامه پنجم توسعه		برنامه چهارم توسعه						شرح	کد ISIC
	۱۳۹۱*	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴		
۵۴۸	۳۶۷۲	۴۸۰۰/۹	۱۵۱۰۹/۳	۴۱۳۸/۴	۳۰۶۳/۳	۳۲۷۵/۱	۱۶۶۶/۱	۱۱۰۵/۰	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲۹
۷۳۶	۱۷۲	۲۲۱/۳	۵۹۷/۳	۲۸۹/۹	۱۱۲/۴	۷۹۱/۳	۲۲۳/۱	۵۷۹/۶	تولید ماشین‌آلات اداری و حسابگر و محاسباتی	۳۰
۶۲۳	۱۷۸۴	۱۸۵۰/۸	۳۵۸۵	۳۸۵۹/۱	۱۹۳۰/۴	۱۹۷۳/۱	۲۴۴۳/۵	۳۷۹۹/۶	تولید ماشین‌آلات مولد و انتقال برق و دستگاه‌های برقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۳۱
۳۱۶	۱۳۰	۱۸۳/۵	۵۲۷/۴	۲۷۱/۷	۳۷۱/۱	۲۲۰/۸	۱۵۷/۸	۱۰۹/۳	تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی	۳۲
۴۶۶	۳۸۲	۴۵۰/۸	۵۵۹/۱	۷۴۱/۷	۴۴۹	۴۰۵/۹	۱۹۶/۳	۲۶۸/۰	تولید ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و ابزار دقیق و ساعت‌های مچی و انواع دیگر ساعت	۳۳
۶۰۷	۱۶۹۳	۲۸۷۲/۸	۴۵۵۱/۹	۱۰۱۴۹/۹	۳۸۷۱/۳	۱۳۱۱۰/۱	۱۹۷۹	۳۲۵۰/۹	تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم‌تریلر	۳۴
۷۴۲	۳۷۹۵	۳۸۸/۳	۴۰۳/۶	۲۰۷۰	۵۱۹/۲	۲۵۴/۵	۳۶۳/۲	۵۳۲/۳	تولید سایر وسایل حمل‌ونقل	۳۵
۳۳۷	۵۹۱	۴۲۰/۷	۵۳۷/۵	۶۰۴/۳	۴۸۶/۵	۵۲۴/۴	۲۱۸/۸	۱۵۳/۴	تولید مبلمان و مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۳۶
۹۸۵	۳۰۸	۳۳۳۰/۲	۵۰۲/۹	۵۹۷/۹	۵۴۷/۲	۴۸۹	۱۰۵/۷	۱۷۸/۲	بازیافت	۳۷
۱۱۲۸	۸۹۳۱۵ (-۴۳)	۱۵۵۹۶۲/۱ (-۲۰)	۱۹۴۶۷۳/۲ (-۵)	۲۰۷۴۰۳ (-۸/۵)	۲۲۶۶۳۸ (۶۳)	۱۳۸۶۵۲/۸ (۵۶)	۸۹۰۲۳/۶ (۶۱)**	۵۵۲۳۸/۳ (-)	کل سرمایه‌گذاری صنعتی تحقق‌یافته	

مأخذ: همان.

* آمار سال ۱۳۹۱ مقدماتی است و از ناگر ماهیانه صنعت، معدن و تجارت به شماره ۱۶ تیرماه ۱۳۹۲ استخراج شد.

** اعداد داخل پرانتز بیانگر درصد تغییرات نسبت به سال قبل است.

همان‌گونه آمار جدول بالا نشان می‌دهد، متوسط هزینه ایجاد هر شغل صنعتی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ حدود ۱۱۲۸ میلیون ریال بوده است و طی این دوره در میان فعالیت‌های مختلف صنعتی؛ بیشترین هزینه ایجاد هر شغل به تولید فلزات اساسی (آهن و فولاد) و صنایع شیمیایی (پتروشیمی‌ها) به ترتیب با متوسط سرمایه‌گذاری ۲۴۵۳ و ۲۳۰۹ میلیون ریال به ازای هر شغل اختصاص داشته و کمترین میزان سرمایه‌گذاری به ازای ایجاد هر شغل، به صنایع پوشاک با رقم ۱۴۲ میلیون ریال تعلق داشته است.

در مجموع سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ پنج رشته فعالیت صنایع مواد غذایی، صنایع پالایشگاهی، صنایع شیمیایی و صنایع پایین‌دست، صنایع کانی غیرفلزی و صنایع فلزات اساسی به‌طور میانگین ۷۵ درصد از کل سرمایه‌گذاری صنعتی انجام شده در دوره هشت‌ساله مورد بررسی را به خود اختصاص داده‌اند. در دو سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ نیز به‌طور متوسط حدود ۷۳ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌های انجام شده به ۵ فعالیت فوق‌الذکر تعلق داشته است (جدول ۵).

جدول ۵. عملکرد میزان سرمایه‌گذاری تحقق‌یافته صنایع عمده و اصلی در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱

(ارقام به میلیارد ریال)

شرح	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	جمع
صنایع غذایی (کد ۱۵)	۱۰۵۰۰	۱۱۹۱۶	۱۳۳۵۸	۱۹۱۶۹	۲۰۹۸۰	۲۶۲۸۹	۲۵۷۸۰	۱۴۸۷۳	۱۴۲۹۱۵
صنایع پالایشگاهی (کد ۲۳)	۱۰۴۴	۸۵۰۸	۱۹۹۱۵	۱۶۴۹۸	۲۳۳۶۷	۱۹۷۸۵	۱۸۳۶۶	۹۱۲	۱۰۸۳۹۵
صنایع شیمیایی و پایین دست (کدهای ۲۴ و ۲۵)	۱۱۵۸۱	۲۷۳۵۸	۳۷۶۰۴	۵۷۵۷۵	۳۵۴۱۰	۲۳۹۳۱	۲۸۲۰۰	۱۶۵۸۱	۲۳۸۲۴۰
صنایع کانی غیرفلزی (کد ۲۶)	۸۴۷۸	۱۲۸۹۹	۲۰۹۹۱	۵۳۴۶۵	۴۳۹۹۱	۳۷۷۳۷	۲۳۷۷۸	۱۴۶۵۷	۲۱۵۹۹۶
صنایع فلزات اساسی (۲۷)	۵۸۱۰	۹۲۹۳	۸۹۳۲	۵۱۰۴۶	۳۷۹۲۱	۳۱۳۴۶	۲۷۰۳۷	۱۰۷۸۲	۱۸۲۱۶۷
جمع صنایع عمده	۳۷۴۶۳	۶۹۹۷۴	۱۰۰۸۰۰	۱۹۷۷۵۳	۱۶۱۶۶۹	۱۳۹۰۸۸	۱۲۳۱۶۱	۵۷۸۰۵	۸۸۷۷۱۳

مأخذ: همان.

همان‌گونه آمار جدول بالا نشان می‌دهد در دوره هشت‌ساله ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ کل سرمایه‌گذاری

انجام شده در بخش صنعت به‌ترتیب شامل صنایع ذیل است:

- رتبه اول: صنایع شیمیایی و صنایع پایین‌دستی مانند پتروشیمی و صنایع پلاستیک به مبلغ ۲۳۸۲۴ میلیارد تومان،

- رتبه دوم: صنایع کانی غیرفلزی مانند سیمان به مبلغ ۲۱۶۰۰ میلیارد تومان،

- رتبه سوم: صنایع فلزات اساسی مانند آهن و فولاد به مبلغ ۱۸۲۱۶ میلیارد تومان،

- رتبه چهارم: صنایع مواد غذایی به مبلغ ۱۴۲۹۲ میلیارد تومان،

- رتبه پنجم: صنایع پالایشگاهی به مبلغ ۱۰۸۴۰ میلیارد تومان.

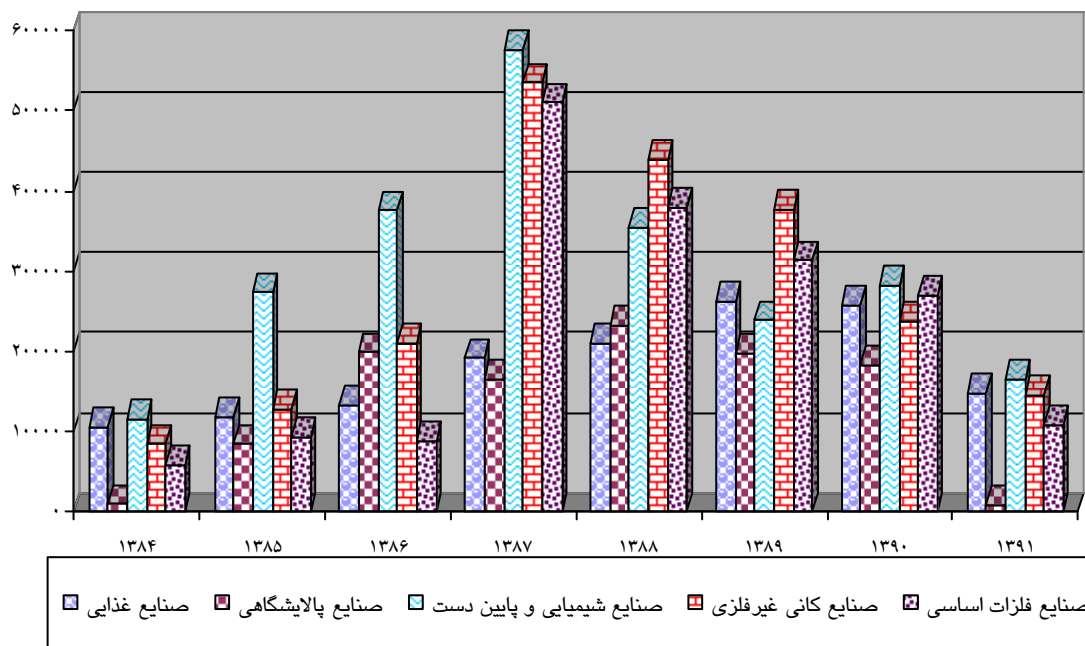
در نمودار ۸ روند حجم سرمایه‌گذاری صنعتی تحقق‌یافته در ۵ رشته فعالیت عمده مورد مقایسه قرار گرفته است.

همان‌گونه که نمودار ۸ نشان می‌دهد روند سرمایه‌گذاری انجام شده به دو دوره قابل تفکیک است. در دوره اول یعنی در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۷ بیشترین حجم سرمایه‌گذاری‌های بخش صنعت به صنایع پتروشیمی و صنایع پایین‌دست آن اختصاص داشته و با روندی افزایشی فاصله زیادی با دیگر صنایع دارد. در سال ۱۳۸۷ بیشترین حجم سرمایه‌گذاری صنعتی در سه صنعت پتروشیمی، سیمان و فولاد صورت گرفته است. در دوره دوم یعنی فاصله سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱ روند عملکرد سرمایه‌گذاری‌های بخش صنعت کاملاً نزولی بوده و به استثنای سال ۱۳۹۱ وجه غالب این سرمایه‌گذاری‌ها به صنایع سیمانی و فولادی اختصاص داشته است. نکته قابل تأمل در این دوره، افت نسبتاً شدید سرمایه‌گذاری‌های صنعتی انجام شده در صنایع پتروشیمی و صنایع پایین‌دستی آن در مقایسه با صنایع سیمانی و فولادی است. روند سرمایه‌گذاری انجام شده در صنایع مواد غذایی در کل دوره مورد بررسی بجز سال ۱۳۹۱ از روند نسبتاً افزایشی برخوردار بوده که این روند با دیگر صنایع عمده بررسی شده، متفاوت است.

در دو سال اول برنامه پنجم توسعه در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به‌رغم کاهش عملکرد حجم

سرمایه‌گذاری‌های صنعتی، شکاف سرمایه‌گذاری بین صنایع اصلی کمتر و متوازن‌تر بوده است.

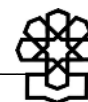
نمودار ۸. روند عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی صنایع عمده و منتخب در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ (ارقام میلیارد ریال)

مأخذ: همان.

در جدول ۶ روند صدور تعداد پروانه بهره‌برداری به تفکیک فعالیت مختلف صنعتی بر مبنای کد آیسیک دو رقمی ارائه شده است.

همان‌گونه که ارقام جدول زیر نشان می‌دهد سیر نزولی تعداد پروانه‌های بهره‌برداری از سال ۱۳۸۶ شروع شده و از ۸۷۱۸ فقره در این سال به ۳۹۷۹ فقره در سال ۱۳۹۱ رسیده است. تعداد فقره پروانه بهره‌برداری در سال ۱۳۹۱ نسبت به سال قبل تقریباً نصف شده است که این امر با کاهش میزان سرمایه‌گذاری در این سال همراه بوده است.

جدول ۶. روند صدور تعداد پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک گروه صنعت در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱ (فقره)

کد ISIC	شرح	برنامه چهارم توسعه					برنامه پنجم توسعه		
		۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
۱۵	صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۹۳۹	۹۳۵	۱۱۸۱	۱۱۹۵	۱۱۴۱	۱۳۵۹	۱۱۵۱	۶۷۹
۱۶	تولید محصولات از توتون و تنباکو - سیگار	.	.	۲	۲	.	۵	۳	۲
۱۷	تولید منسوجات	۴۱۱	۴۷۷	۵۳۲	۳۹۹	۳۲۱	۳۴۱	۲۶۲	۱۷۵
۱۸	تولید پوشاک، عمل آوردن و رنگ کردن پوست خردار	۱۱۲	۱۲۴	۱۴۸	۱۰۶	۹۵	۸۶	۶۵	۳۸
۱۹	دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان و زین و یراق و تولید کفش	۷۲	۶۲	۵۰	۶۶	۴۶	۸۶	۵۱	۳۶
۲۰	تولید چوب و محصولات چوبی و چوب پنبه، غیر از مبلمان، ساخت کالاهای از مواد حصیری	۱۶۲	۲۳۶	۲۶۳	۲۱۰	۱۷۲	۱۶۸	۱۶۵	۸۳
۲۱	تولید کاغذ و محصولات کاغذی	۱۵۳	۱۸۱	۲۲۴	۲۰۵	۱۹۵	۱۸۹	۱۶۳	۱۱۳
۲۲	انتشار و چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۳۳	۳۱	۳۲	۱۹	۲۶	۱۳	۱۱	۱۱
۲۳	صنایع تولید زغال کک، پالایشگاه‌های نفت و سوخت‌های هسته‌ای	۷۱	۱۰۲	۱۰۲	۸۶	۹۵	۹۳	۹۴	۷۵
۲۴	صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی	۵۷۱	۵۶۵	۵۷۷	۴۹۴	۴۲۶	۴۵۷	۴۸۱	۳۲۸
۲۵	تولید محصولات لاستیک و پلاستیکی	۱۳۳۸	۱۰۷۰	۱۳۱۴	۹۰۲	۷۷۱	۷۳۰	۸۵۱	۵۹۱
۲۶	تولید سایر محصولات کانی غیر فلزی	۱۴۰۰	۱۹۳۵	۲۰۹۱	۱۸۹۷	۱۴۸۸	۱۳۲۳	۱۱۷۷	۷۳۷
۲۷	تولید فلزات اساسی	۲۰۰	۲۲۶	۳۳۸	۲۹۳	۲۸۲	۳۵۶	۳۴۴	۱۶۷
۲۸	تولید محصولات فلزی فابریکی بجز ماشین‌آلات و تجهیزات	۳۷۵	۴۶۳	۶۳۷	۶۴۲	۵۲۶	۵۸۳	۵۱۹	۳۳۷
۲۹	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده در جای دیگر	۳۴۱	۴۲۷	۴۸۷	۵۰۴	۳۹۷	۳۸۷	۳۷۳	۲۲۳
۳۰	تولید ماشین‌آلات اداری و حسابگر و محاسباتی	۳۶	۲۹	۳۴	۱۸	۲۳	۱۸	۱۷	۹

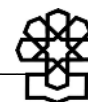
کد ISIC	شرح	برنامه چهارم توسعه					برنامه پنجم توسعه	
		۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰
۳۱	تولید ماشین‌آلات مولد و انتقال برق و دستگاه‌های برقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۱۳۸	۱۳۴	۲۰۲	۲۰۷	۱۹۶	۱۸۴	۱۶۳
۳۲	تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی	۱۹	۲۱	۲۶	۲۳	۲۴	۲۹	۳۱
۳۳	تولید ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و ابزار دقیق و ساعت‌های مچی و انواع دیگر ساعت	۴۵	۳۹	۶۰	۴۳	۵۲	۶۲	۵۳
۳۴	تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم‌تریلر	۱۳۹	۱۴۵	۱۸۷	۱۴۸	۱۵۷	۱۷۲	۱۲۸
۳۵	تولید سایر وسایل حمل‌ونقل	۵۶	۶۰	۴۸	۴۶	۳۸	۴۳	۳۶
۳۶	تولید میلمان و مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۷۵	۱۰۷	۱۳۷	۱۱۹	۱۰۵	۹۹	۸۸
۳۷	بازیافت	۳۳	۲۸	۴۶	۵۲	۶۵	۶۲	۶۳
	کل تعداد پروانه‌های بهره‌برداری	۶۷۱۹	۷۳۹۷	۸۷۱۸	۷۶۷۵	۶۶۴۱	۶۸۴۵	۶۲۸۹

مأخذ: همان.

در دوره مورد بررسی بیشترین میزان صدور پروانه‌های بهره‌برداری به صنایع غذایی، تولید سایر محصولات کانی غیرفلزی (مانند سیمان)، تولید محصولات لاستیک و پلاستیک، صنایع تولید محصولات شیمیایی یا پتروشیمی‌ها و تولید محصولات فلزی فابریکی اختصاص داشته است.

۲-۳. تحول مقدار تولید محصولات منتخب در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

بر اساس احکام برنامه پنجم توسعه، عمده جهت‌گیری تولید باید در راستای صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر و صنایع با تولید ارزش‌افزوده بالاتر به منظور افزایش نرخ رشد بخش صنعت و تحقق اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله و نرخ رشد اقتصاد در سطح ۸ درصد باشد. قبل از بررسی و تحلیل وضعیت تولید در بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ لازم است به این نکته اساسی اشاره کرد و به مدیریت جدید وزارت صنعت، معدن و تجارت جهت انجام

اصلاحات در نحوه صحیح ارائه آمار تولید بخش صنعت به شرح زیر اطلاع‌رسانی کرد:

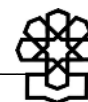
بررسی آمار تولید محصولات منتخب صنعتی و معدنی وزارت صنایع و معادن طی سال‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که تعداد کالاهای صنعتی و معدنی گزارش شده در آمار مذکور از سال ۱۳۸۵ برای اولین بار از حدود ۷۳ قلم کالا به حدود ۳۷ قلم کالای منتخب تقلیل یافته است. بدیهی است با کاهش تعداد محصولات منتخب و تغییر چارچوب و ادغام برخی از کالاهای صنعتی، آثار کالاهای با رشد منفی بر میزان تولید و به تبع آن ارزش افزوده بخش صنعت، حذف خواهد شد. برای مثال در این سال در صنایع نساجی و پوشاک اقلامی که رشد پایین و منفی داشته‌اند، حذف شده یا وسایل نقلیه موتوری و لوازم خانگی که از اوایل سال ۱۳۸۴ با روند نزولی مواجه بودند در یکدیگر ادغام شده‌اند. بنابراین با توجه به بدعت به وجود آمده در نحوه ارائه و ترکیب آمار تولید محصولات صنعتی و معدنی از سوی وزارت صنایع و معادن در سال ۱۳۸۵ و ادامه این روند طی سال‌های اخیر، گسستگی در آمار تولید محصولات صنعتی و معدنی ایجاد شده است. به طوری که در سال‌های اخیر از یک طرف امکان رصد آمار تولید بخش و تحلیل مقایسه‌ای آن، به صورت سری زمانی وجود ندارد و از سویی دیگر به دلیل کاهش دامنه اقلام صنعتی و معدنی، آمار تولید محصولات منتخب شفاف نبوده و قابل تعمیم برای کل بخش صنعت و معدن کشور نخواهد بود. به همین دلیل طی سال‌های اخیر از اعتبار و اهمیت آمار تولید وزارت صنایع و معادن در مقوله ارزیابی عملکرد، به شدت کاسته شده است.

با آغاز سال ۱۳۸۴ و شروع برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه اقدامات مهمی در امر توسعه و گسترش صنعت نظیر ارتقای نرخ بهره‌برداری از صنایع موجود، تنظیم تعرفه‌های وارداتی با نگاه حمایت منطقی از توان رقابت‌پذیری واحدهای تولیدی و حمایت از تولیدات صادرات‌گرا به عمل آمد. مروری بر آمار و ارقام تولید محصولات منتخب طی سال ۱۳۸۴ نشان می‌دهد که بسیاری از محصولات از رشد تولید فزاینده‌ای برخوردار بوده‌اند و از میان ۷۳ نوع کالای منتخب صنعتی و معدنی، تولید ۵۶ نوع کالا در گروه‌های مختلف صنعت، دارای رشد بود که از این تعداد ۲۸ قلم بیش از ۱۰ درصد رشد داشته‌اند که نمونه‌های بارز را می‌توان در رشد تولید فولاد خام، محصولات فولادی، مس کاتد، انواع خودرو سواری، کامیون و کامیونت، ماشین‌آلات راهسازی، انواع تراکتور، ماشین لباسشویی، الکتروموتور، لامپ، قوطی غذایی، استخراج زغال‌سنگ، استخراج سنگ آهن، سیمان، شیشه جام و فلوت، ظروف شیشه‌ای، انواع کاغذ، روغن نباتی، پودر شوینده، انواع دارو، الیاف اکریلیک، فرش ماشینی و ... مشاهده نمود. همچنین تولید ۱۷ قلم کالا نیز با کاهش تولید مواجه شد که بیشترین کاهش به الیاف فیلامنت نایلون، کولر آبی، انواع مینی‌بوس و اتوبوس به ترتیب به میزان ۶۷/۳-، ۴۴/۷- و ۳۴/۵- درصد تعلق دارد.

در سال ۱۳۸۵، دومین سال برنامه چهارم توسعه، تولید اکثر واحدهای صنعتی با رشد همراه بود. براساس آمار وزارت صنایع و معادن، در سال ۱۳۸۵ از میان ۳۷ نوع کالای منتخب صنعتی و معدنی، تولید ۲۶ نوع کالا در گروه‌های مختلف صنعتی دارای رشد بود که از این تعداد ۱۶ قلم رشدی بیش از ۱۰ درصد داشته‌اند. تولید فولاد خام، شیشه تخت، سیمان و کاشی که از مصالح تولید ساختمان و مسکن محسوب می‌شوند، به ترتیب ۶/۲، ۱۳/۴، ۸/۲ و ۲۶/۶ درصد نسبت به سال قبل افزایش نشان می‌دهد. زیرمجموعه محصولات فولادی شامل تیر آهن، میلگرد، ورق سرد و کلاف نیز به ترتیب با ۱۱/۷، ۲۶/۷، ۵۵/۴ و ۷/۹ درصد افزایش تولید مواجه بود. اما تولید لوله با ۱۷/۹ درصد کاهش مواجه شد. در این سال صنایع خودروسازی و موتور محرکه نیز تولید اغلب محصولات خود را افزایش دادند. تولید انواع وانت، خودرو دو دیفرانسیل و انواع سواری نسبت به سال قبل به ترتیب ۲۲/۲، ۲۸/۲ و ۹/۲ درصد افزایش یافت. اما تولید ون با نرخ کاهشی مواجه بود. در بخش تولید قطعات خودرو نیز تولید لاستیک خودرو ۲ درصد رشد داشت.

در گروه صنایع غیرفلزی، اغلب محصولات در مقایسه با سال قبل از رشد تولید برخوردار بودند. تولید انواع دارو، پودر شوینده، روغن نباتی و قندوشکر از گروه کالاهای اساسی به ترتیب ۱۵/۷، ۱۴/۴، ۶/۳ و ۱/۵ درصد افزایش یافته است. در گروه صنایع نساجی، همانند چند سال اخیر، علیرغم اجرای طرح نوسازی صنایع نساجی که در سال ۱۳۸۰ به تصویب رسید و طی چهار سال اخیر اجرا شد، رشد تولیدات نساجی بسیار ناچیز یا به شدت منفی بود. در بین محصولات نساجی تنها «الیاف فیلامنت نایلون» از رشدی به میزان ۵/۴ درصد برخوردار شد. «الیاف و تاپس پلی استر» و «الیاف اکریلیک» به ترتیب با ۱۶/۳ و ۴۲/۶ درصد کاهش تولید مواجه بودند.

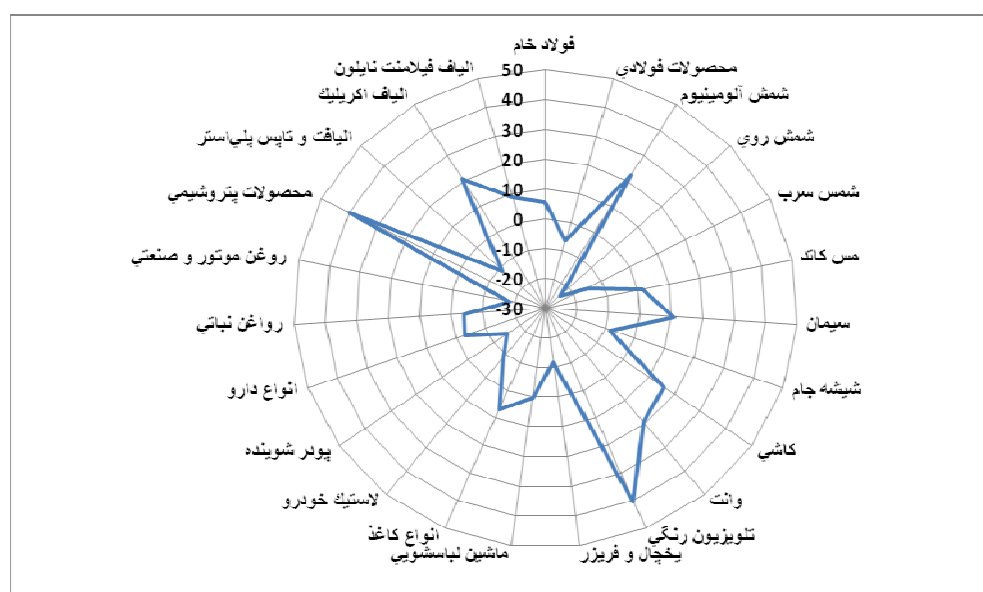
در سال ۱۳۸۶ مقادیر تولید محصولات منتخب صنعتی اغلب با افزایش و در مواردی نیز با کاهش روبرو بوده است. تولید فولاد خام، محصولات فولادی، سیمان، شیشه تخت، کاشی و چینی بهداشتی، انواع خودرو سواری، لوازم خانگی، لاستیک خودرو، انواع دارو، روغن موتور و صنعتی و محصولات پتروشیمی با افزایش، تولید شمش آلومینیم، شمش روی، شمش سرب، انواع کاغذ، پودر شوینده، قندوشکر، روغن نباتی و الیاف مصنوعی نیز با کاهش روبرو بوده است. از میان این اقلام منتخب صنعتی، تنها سه قلم رشدی بیش از ۱۰ درصد داشته‌اند؛ تولید محصولات پتروشیمی، شیشه و سیمان به ترتیب ۳۵/۸، ۲۰/۴ و ۱۳/۵ درصد، بیشترین افزایش را نسبت به سال قبل نشان می‌دهند. بیشترین کاهش تولید در سال ۱۳۸۶ به تولید شمش روی با ۱۹ درصد و قندوشکر با کاهش ۱۶/۴ درصد، تعلق داشته است. براساس گزارش وزارت صنایع و معادن، دلیل عمده کاهش تولید شمش روی به ریزش معدن انگوران و در نتیجه کاهش خاک تحویلی است. البته باید موضوع

پایین بودن عیار خاک تحویلی را نیز به دلایل وزارت صنایع و معادن اضافه کرد. در ارتباط با کاهش تولید قندوشکر نیز باید گفت دلیل اصلی آن کاهش ۳۰ درصدی سطح زیرکشت چغندر در نتیجه واردات بی‌رویه شکر طی سال‌های قبل (به‌خصوص سال ۱۳۸۵) بوده است.

همان‌گونه که نمودار ۹ نشان می‌دهد عمده جهت‌گیری و گرایش رشد تولید در بخش صنعت کشور در سال ۱۳۸۷ به سمت محصولاتی از قبیل تلویزیون رنگی، پتروشیمی و تولید شمش آلومینیم بوده است. در تولید محصولاتی از قبیل سرب و روی، الیاف و تاپس پلی‌استر، روغن موتور صنعتی و پودر شوینده کاهشی بین ۱۰ تا ۳۰ درصد نسبت به سال ۱۳۸۶ مشاهده می‌شود.

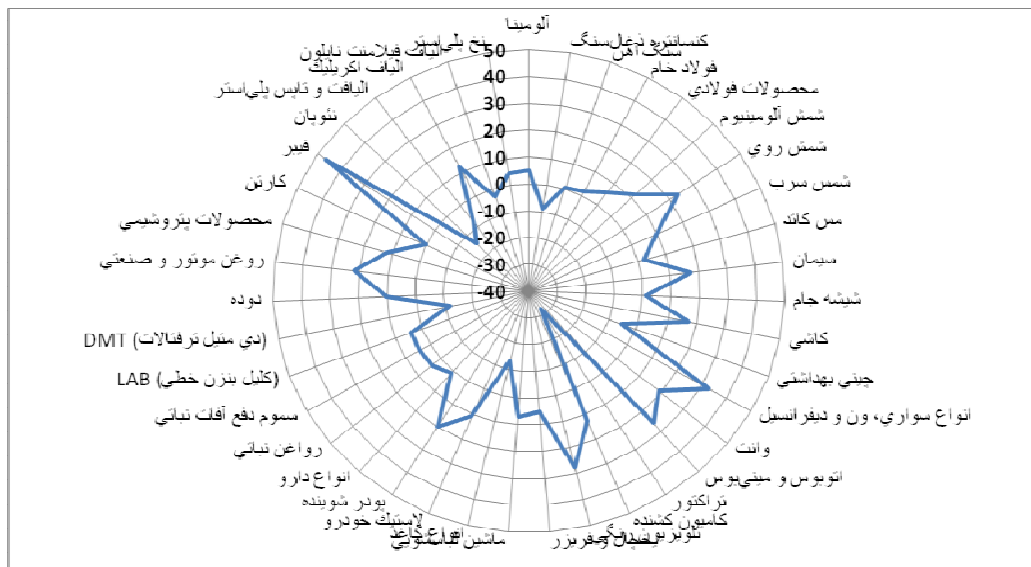
نمودار ۹. وضعیت تولید محصولات صنعتی با توجه به جهت‌گیری نرخ رشد تولید در سال ۱۳۸۷

مأخذ: همان.

در سال ۱۳۸۸، تولید فیبر، انواع خودروی سواری، تلویزیون رنگی، اتوبوس و مینی‌بوس و شمش روی به ترتیب از بیشترین میزان رشد و تولید تراکتور، نئوپان و کاغذ نیز از کمترین میزان رشد در بین محصولات منتخب بخش صنعت برخوردار بوده‌اند. براساس نمودار ۱۰ جهت‌گیری عمده نرخ رشد تولیدات صنعتی و معدنی در سال ۱۳۸۸ به تولید فیبر، انواع خودروی سواری، تلویزیون رنگی، اتوبوس و مینی‌بوس و شمش روی با رشدی بیش از ۲۰ درصد اختصاص یافته و تولید تراکتور، نئوپان، انواع کاغذ و دی‌متیل ترفتالات (DMT) با رشد منفی بیش از ۱۰ درصد مواجه بوده‌اند.

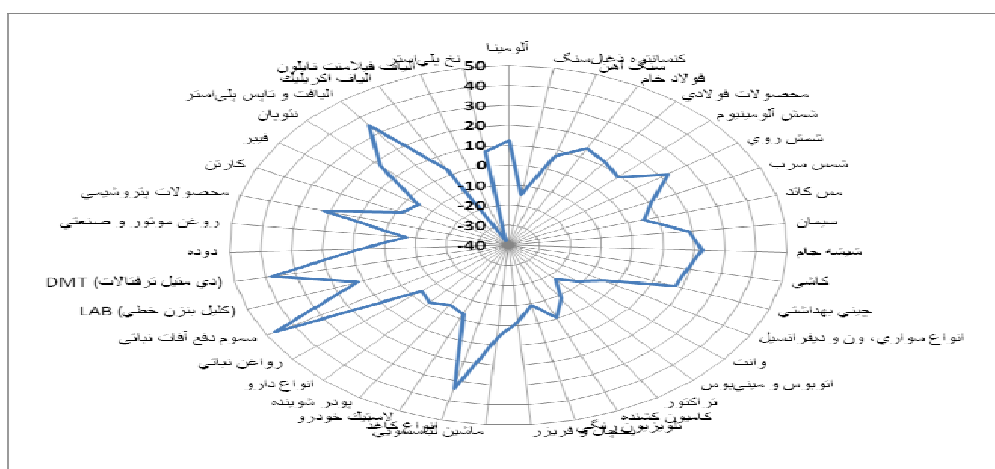
نمودار ۱۰. وضعیت تولید محصولات صنعتی با توجه به جهت‌گیری نرخ رشد تولید در سال ۱۳۸۸

مأخذ: همان.

بررسی آمار و ارقام تولید محصولات صنعتی و معدنی در سال ۱۳۸۹ حکایت از این امر دارد که در این سال سموم دفع آفات نباتی، دی متیل ترفتالات (DMT)، انواع کاغذ و الیاف و تاپس پلی‌استر با رشد بیش از ۳۰ درصد جهت‌گیری عمده رشد تولیدات محصولات صنعتی و معدنی کشور را تشکیل دادند. همچنین الیاف فیلامنت نایلون با رشد منفی ۳۷/۵ درصد، محصولات اتوبوس و مینی‌بوس و کانسانتزه زغال سنگ با رشد منفی بیش از ۱۰ درصد با افت در تولید روبرو بوده‌اند.

نمودار ۱۱. وضعیت تولید محصولات صنعتی با توجه به جهت‌گیری نرخ رشد تولید در سال ۱۳۸۹

مأخذ: همان.

در تحلیل وضعیت تولید در سال‌های آخر برنامه چهارم توسعه، سال ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ و به خصوص ۱۳۸۹ ساختار تولید محصولات صنعتی و معدنی بهبود یافته و رشد هماهنگ و همگن‌تری در همه محصولات ایجاد شده است.

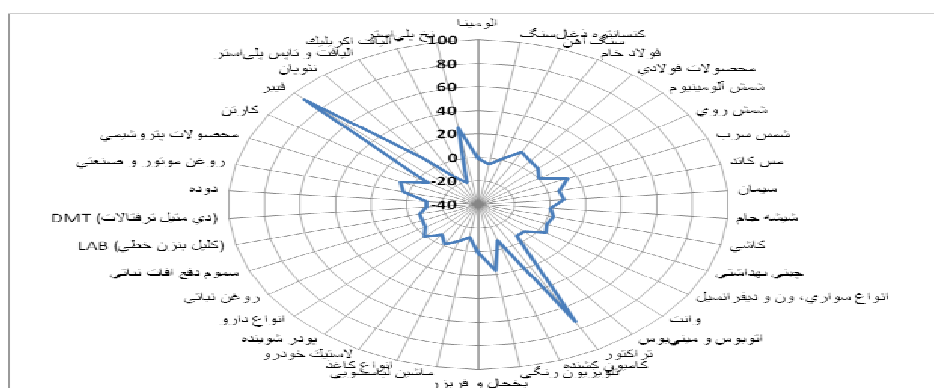
عملکرد تولید فلزات اساسی از قبیل فولاد خام، محصولات فولادی، آلومینیم، مس کاتد در سال‌های برنامه چهارم توسعه به ترتیب ۷۷، ۷۴، ۸۵ و ۹۰/۳ درصد بوده است. همچنین متوسط میزان تحقق هدف برنامه در زمینه تولید محصولات پتروشیمی ۹۰/۲ درصد بوده و تولید محصولات پتروشیمی از ۱۳/۶ میلیون تن در سال ۱۳۸۴ به حدود ۴۰ میلیون تن در سال ۱۳۸۸ افزایش یافته است و انتظار می‌رود با تقویت و حمایت از شرکت‌های واگذار شده، این روند مطلوب در سال‌های آتی تداوم یابد.

جهت‌گیری تولید محصولات صنعتی در دو سال اول برنامه پنجم توسعه (سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱) در نمودارهای ۱۲ و ۱۳ نمایش داده شد.

در سال ۱۳۹۰، جهت‌گیری عمده تولید محصولات صنعتی به دو محصول فیبر و تولید تراکتور با رشدی بیش از ۶۰ درصد اختصاص داشته است و نخ پلی‌استر، تلوزیون رنگی، تولید فولاد خام، محصولات پتروشیمی و شمش سرب با رشد مثبت بین صفر تا ۲۰ درصد نیز از جمله این جهت‌گیری‌هاست. در سال ۱۳۹۱، جهت‌گیری اصلی تولید محصولات صنعتی همانند سال قبل تداوم یافته و به سمت تولید تراکتور و فیبر حفظ شده است البته نرخ رشد این محصولات کاهش یافته و به کمتر از ۴۰ درصد رسید.

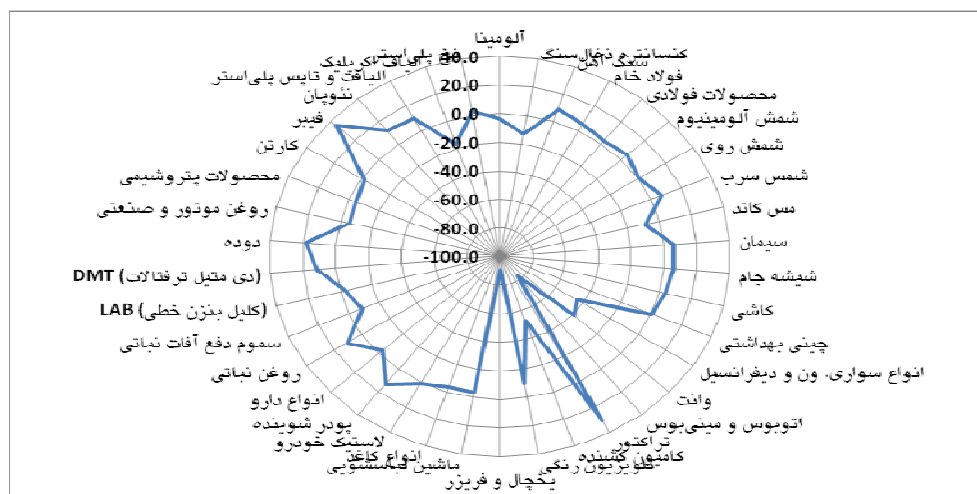
تولید محصولاتی از قبیل دوده، روغن نباتی، پودر شوینده، سنگ آهن، شمش سرب، دی متیل ترفتالات، لیاف تاپس پلی‌استر، شمش آلومینیم، شیشه جام و سیمان با رشد مثبت بین صفر تا ۲۰ درصد نشان‌دهنده وضعیت تولید در سال ۱۳۹۱ می‌باشد.

نمودار ۱۲. وضعیت تولید محصولات صنعتی با توجه به جهت‌گیری نرخ رشد تولید در سال ۱۳۹۰

مأخذ: همان.

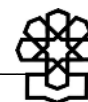
نمودار ۱۳. وضعیت تولید محصولات صنعتی با توجه به جهت‌گیری نرخ رشد تولید در سال ۱۳۹۱

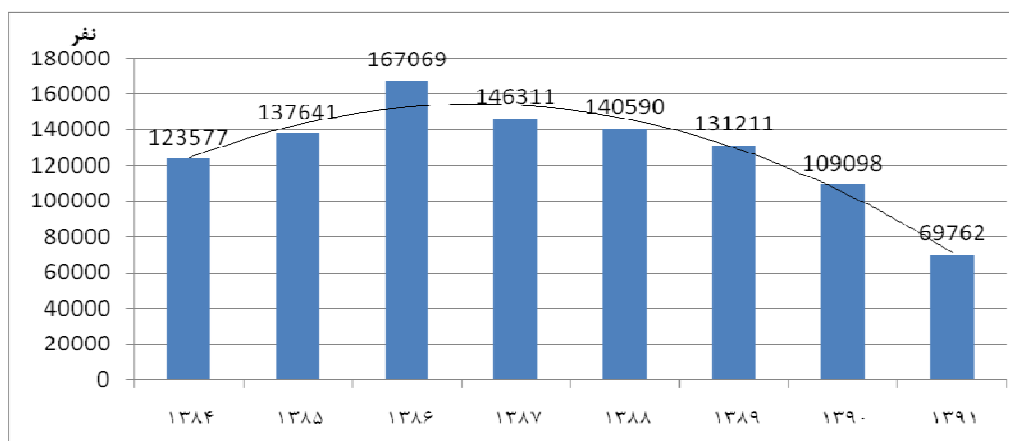
مأخذ: همان.

۲-۴. تحول اشتغال در بخش صنعت طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

در نمودار ۱۴ عملکرد اشتغال صنعتی تحقق‌یافته در دوره هشت‌ساله ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ ارائه شده است. با نگاهی به روند عملکرد اشتغال صنعتی در نمودار ۱۳ ملاحظه می‌شود؛ در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۶ میزان اشتغال صنعتی تحقق‌یافته دارای روند افزایشی بود و از حدود ۱۲۳ هزار نفر به ۱۶۷ هزار نفر افزایش یافت لکن از سال ۱۳۸۶ به بعد میزان اشتغال صنعتی با روندی نزولی همراه شد که این مرحله خود دارای دو بخش است. بخش اول در فاصله سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۹ قرار دارد که عملکرد اشتغال صنعتی با روندی ملایم کاهش یافت و از ۱۶۷ هزار نفر در ابتدای دوره به حدود ۱۳۱ هزار نفر در انتهای دوره یعنی سال ۱۳۸۹ تنزل یافته است. در بخش دوم که دربرگیرنده دو سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ می‌باشد روند کاهش عملکرد اشتغال صنعتی با شتاب بیشتری مواجه بوده است.

نمودار ۱۴. روند عملکرد اشتغال صنعتی بر مبنای پروانه بهره‌برداری در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

مأخذ: محاسبات تحقیق.

برای تحلیل بیشتر وضعیت اشتغال صنعتی در سال‌های اخیر باید به آمار موجودی اشتغال یا برآیند اشتغال جدید صنعتی و بیکاری ناشی از تعطیلی یا نیمه‌فعال شدن واحدهای صنعتی توجه کرد. بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران در زمینه آمار شاغلین بخش صنعت، میزان خالص اشتغال صنعتی ایجاد شده در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ به شرح زیر است:

جدول ۷. آمار شاغلان بخش صنعت در دوره ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۰

سال	شاغلان بخش صنعت (نفر)	خالص موجودی اشتغال صنعتی (نفر)
۱۳۸۳	۱,۰۷۶,۶۹۳	-
۱۳۸۴	۱,۰۶۱,۳۱۹	-۱۵,۳۷۴
۱۳۸۵	۱,۰۷۱,۳۸۳	۱۰,۰۶۴
۱۳۸۶	۱,۱۰۲,۸۵۶	۳۱,۴۷۳
۱۳۸۷	۱,۲۶۲,۸۹۶	۱۶۰,۰۴۰
۱۳۸۸	۱,۲۵۱,۵۱۲	-۱۱,۳۸۴
۱۳۸۹	۱,۲۴۸,۶۴۹	-۲,۸۶۳
۱۳۹۰	۱,۲۴۲,۹۸۳	-۵,۶۶۶

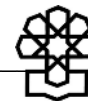
مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر طی سال‌های مختلف.

همان‌گونه که آمار بالا نشان می‌دهد؛ به‌رغم اشتغال جدید صنعتی ایجاد شده، بالای یکصد هزار نفر در سال‌های اخیر به‌خصوص سه سال منتهی به سال ۱۳۹۰، خالص مانده اشتغال صنعتی در این سال‌ها منفی بوده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت یا آمار منتشر شده اشتغال بر مبنای پروانه بهره‌برداری، ناصحیح بوده و برای نشان دادن عملکرد بهتر، بیش برآورد شده است یا تمامی اشتغال

جدید با بیکاری ناشی از تعطیلی یا نیمه‌فعال شدن واحدهای صنعتی، خنثی شده است. در تحلیل افت شدید عملکرد اشتغال صنعتی در سال‌های اخیر به خصوص دو سال اول برنامه پنجم توسعه باید گفت؛ با نگاهی به روند عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی تحقق‌یافته، این امر کاملاً بدیهی و قابل انتظار بوده است، زیرا عملکرد اشتغال نتیجه مستقیم سرمایه‌گذاری انجام شده می‌باشد. همان‌گونه که قبلاً توضیح داده شد، ارزش سرمایه‌گذاری صنعتی تحقق‌یافته در دوره ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱ به شدت کاهش یافته است به گونه‌ای که از حدود ۲۲/۶ هزار میلیارد تومان به ۱۵/۶ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۰ و با تداوم و تشدید این روند به حدود ۹ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۱ رسیده است.

در جدول ۸ عملکرد اشتغال صنعتی به تفکیک فعالیت‌های مختلف صنعتی بر مبنای کد آیسیک دو رقمی نشان داده شد.

همان‌گونه که در جدول ۸ مشاهده می‌شود در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ در مجموع بالاترین میزان اشتغال ایجاد شده در بین گروه‌های صنعتی بر اساس پروانه بهره‌برداری طی دوره مورد بررسی به ترتیب به «محصولات کانی غیرفلزی» (کد آیسیک ۲۶)، «صنایع مواد غذایی و آشامیدنی» (کد ۱۵) و «تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی» (کد ۲۵) تعلق داشته است و «صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی» (کد ۲۴) و «تولید فلزات اساسی» (کد ۲۷) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. به عبارت دیگر طی دوره هشت‌ساله ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱، عمده اشتغال صنعتی ایجاد شده از طریق صنایع انرژی‌بر، صنایع غذایی و صنایع شیمیایی و صنایع پایین‌دستی آن به دست آمده است که این امر مستقیماً تابعی از میزان سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در این صنایع طی همین دوره مورد بررسی می‌باشد.

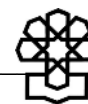
جدول ۸. عملکرد اشتغال صنعتی به تفکیک گروه صنعت در دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۱ (نفر)

کد ISIC	عنوان	برنامه چهارم توسعه					برنامه پنجم توسعه		
		۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۹۰	۱۳۹۱*	
۱۵	صنایع غذایی و آشامیدنی	۲۱۰۰۳	۱۹۸۰۹	۲۶۶۲۸	۲۴۱۷۴	۲۲۳۰۷	۲۳۹۲۳	۱۸۷۱۹	۹۶۱۹
۱۶	تولید محصولات از توتون و تنباکو-سیگار	۰	۰	۱۷	۵۶۷	۰	۲۲۸۱	۶۵	۹۰
۱۷	تولید منسوجات	۹۰۳۸	۱۱۰۴۵	۹۳۶۷	۶۴۴۹	۶۳۷۹	۶۵۸۹	۴۹۵۴	۳۸۰۴
۱۸	تولید پوشاک - عمل آوردن و رنگ کردن پوست خزدار	۱۵۶۹	۱۴۷۵	۱۹۴۵	۲۰۶۵	۱۷۱۴	۱۷۰۷	۹۷۸	۱۳۰۴
۱۹	دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان و زین و یراق و تولید کفش	۸۷۷	۸۴۰	۷۸۳	۷۲۷	۷۱۴	۸۳۱	۴۹۷	۶۱۴
۲۰	تولید چوب و محصولات چوبی و چوب پنبه - غیر از مبلمان - ساخت کالا از نی و مواد حصیری	۱۹۳۹	۲۵۲۱	۲۴۲۵	۱۹۲۵	۲۳۱۲	۱۶۸۹	۱۸۱۷	۱۱۹۲
۲۱	تولید کاغذ و محصولات کاغذی	۲۴۱۶	۲۷۵۳	۳۱۸۹	۳۰۷۶	۳۵۷۴	۲۳۹۳	۲۴۰۱	۱۳۶۶
۲۲	انتشار و چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۳۰۳	۴۱۲	۷۲۸	۴۹۴	۴۷۹	۱۷۱	۱۲۵	۱۰۸
۲۳	صنایع تولید زغال کک، پالایشگاه‌های نفت و سوخت‌های هسته‌ای	۱۵۳۴	۱۷۹۰	۲۳۵۹	۴۲۹۸	۲۲۷۸	۳۹۹۹	۳۲۳۰	۸۸۵
۲۴	صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی	۹۰۹۶	۹۸۸۶	۱۰۳۹۳	۱۱۹۶۴	۱۰۴۴۲	۹۳۰۸	۸۸۵۷	۶۴۵۵
۲۵	تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی	۱۴۷۱۶	۱۲۴۷۴	۱۴۵۱۴	۱۰۶۲۰	۸۵۵۴	۸۲۲۲	۱۰۷۹۷	۶۴۱۸
۲۶	تولید سایر محصولات کانی غیر فلزی	۱۹۳۹۱	۲۵۸۹۱	۲۸۸۴۰	۳۶۱۰۰	۲۵۹۵۰	۲۷۷۰۷	۱۸۲۱۵	۱۳۰۹۳
۲۷	تولید فلزات اساسی	۵۴۹۳	۷۴۰۵	۸۰۴۳	۱۱۷۱۶	۱۷۸۰۹	۹۷۹۰	۹۴۹۶	۴۵۰۴
۲۸	تولید محصولات فلزی - سایر فلزات و ماشین‌آلات و تجهیزات	۷۳۴۸	۹۴۸۱	۱۰۹۸۲	۹۶۶۲	۸۶۸۱	۱۰۸۵۰	۸۶۲۰	۶۱۸۱

کد ISIC	عنوان	برنامه چهارم توسعه						برنامه پنجم توسعه	
		۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱*
۲۹	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۷۳۰۱	۶۷۹۴	۹۳۲۰	۱۷۶۶۴	۷۲۵۸	۶۲۲۶	۶۸۷۷	۵۷۵۵
۳۰	تولید ماشین‌آلات اداری و حسابگر و محاسباتی	۵۵۹	۱۹۱	۸۴۹	۵۲۲	۷۲۴	۶۶۰	۴۱۷	۱۳۸
۳۱	تولیدی ماشین‌آلات مولد و انتقال برق و دستگاه‌های برقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۴۹۷۷	۴۴۱۳	۴۴۰۰	۴۰۷۰	۶۲۹۷	۴۴۰۹	۳۷۴۱	۱۷۴۲
۳۲	تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی	۷۳۱	۳۸۸	۳۵۲	۷۵۷	۱۹۵۵	۸۳۸	۸۲۹	۳۸۱
۳۳	تولید ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و ابزار دقیق و ساعت‌های مچی و انواع دیگر ساعت	۷۰۱	۵۸۴	۱۴۸۶	۵۰۸	۹۸۴	۱۹۴۰	۶۸۸	۵۲۱
۳۴	تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلرو نیم تریلر	۱۰۹۳۹	۵۹۳۴	۲۷۰۱۲	۴۸۶۸	۷۴۱۱	۴۰۹۳	۴۴۶۳	۳۶۳۷
۳۵	تولید سایر وسایل حمل‌ونقل	۱۵۸۹	۸۲۶	۱۰۴۸	۱۸۳۹	۲۴۸۸	۱۳۴۱	۱۱۶۴	۹۲۱
۳۶	تولید مبلمان و مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۱۵۴۹	۱۹۰۶	۱۷۱۷	۱۲۸۶	۹۰۰	۱۳۸۸	۱۰۷۶	۶۸۵
۳۷	بازیافت	۱۰۵۱	۱۴۳۸	۶۷۲	۳۴۵	۳۶۶	۸۵۶	۱۰۷۲	۳۴۹
	جمع کل	۱۴۰۵۹۰	۱۴۶۳۱۱	۱۶۷۰۶۹	۱۳۷۶۴۱	۱۲۳۵۷۷	۱۳۱۲۱۱	۱۰۹۰۹۸	۶۹۷۶۲

مأخذ: وزارت صنایع و معادن، گزارش عملکرد تفصیلی بخش صنعت و معدن طی سال‌های مختلف.
* آمار سال ۱۳۹۱ مقدماتی است و از ناگر ماهیانه صنعت، معدن و تجارت به شماره ۱۶ تیرماه ۱۳۹۲ استخراج شد.

۲-۵. برآورد نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار و سرمایه در بخش صنعت در دوره ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱
موضوع بهره‌وری در سیاست‌های کلی و برنامه‌های پنج ساله توسعه از جایگاه مهمی برخوردار است. در بند «۲-۲» سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه به موضوع ارتقای سهم بهره‌وری در

رشد اقتصادی به یکسوم (۳۳/۳ درصد) در پایان برنامه پنجم توسعه تأکید شده است. در جهت‌گیری سیاست‌های کلان برنامه پنجم در قالب ماده (۷۹) نیز به این امر مهم اشاره شده است. لازم به ذکر است در برنامه چهارم توسعه نیز در بند «الف» ماده (۵) به موضوع بهره‌وری تأکید شده بود به طوری که براساس اهداف برنامه، سهم بهره‌وری کل عوامل تولید در رشد تولید ناخالص داخلی، معادل ۳۱/۳ درصد پیش‌بینی شده بود. براساس اهداف کمی برنامه چهارم توسعه در زمینه بهره‌وری، متوسط نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار و نرخ رشد بهره‌وری سرمایه برای بخش صنعت طی سال‌های برنامه به ترتیب معادل ۵ و ۴ درصد پیش‌بینی شده بود. در برنامه پنجم توسعه به رغم تأکیدات کارشناسی، اهداف کمی شاخص‌های بهره‌وری برای بخش‌های مختلف اقتصاد به خصوص بخش صنعت گنجانده نشد و لذا به منظور تحلیل تطبیقی، روند شاخص‌های بهره‌وری در دوره مورد بررسی ملاک عمل قرار می‌گیرد.

همان‌طور که در نمودار ۱۵ نشان داده شد، روند عملکرد بهره‌وری نیروی کار در بخش صنعت طی دوره ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۱، صرف‌نظر از رشد منفی سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۹۱ تقریباً به‌طور تدریجی نزولی بوده و از ۱۰/۸ درصد به ۵/۸ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است. کاهش شدید بهره‌وری نیروی کار و منفی شدن آن در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۹۱ (به ترتیب ۸/۳- و ۴/۶- درصد) می‌تواند دلایل متعددی داشته باشد. به نظر می‌رسد دلیل عمده منفی شدن بهره‌وری نیروی کار در سال ۱۳۸۷، بالا رفتن مقطعی آمار اشتغال در پروژه‌های ناشی از طرح بنگاه‌های زودبازده در این سال بدون ایجاد تحولی جدی در ارزش‌افزوده بخش صنعت است (به دلیل انحراف منابع و اندک بودن ارزش‌افزوده طرح‌های کوچک و زودبازده) و در سال ۱۳۹۱ نیز می‌توان به منفی شدن نرخ رشد ارزش‌افزوده بخش صنعت و قرار گرفتن آن در سطح ۹/۵- درصد اشاره کرد.

نمودار ۱۵. برآورد عملکرد بهره‌وری نیروی کار در بخش صنعت در دوره ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱

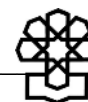

مأخذ: محاسبات تحقیق براساس آمار سری زمانی مرکز آمار ایران.

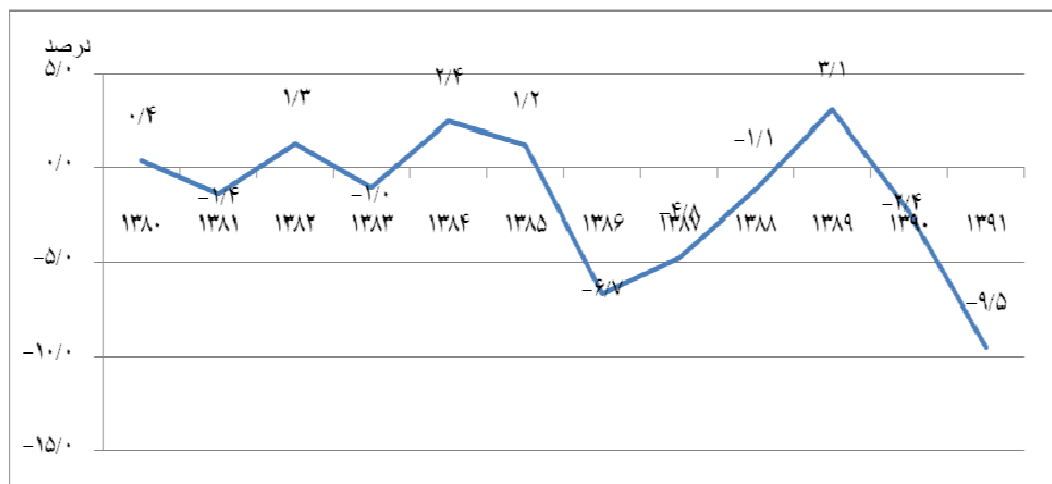
توضیح: لازم به توضیح است که برآورد سال ۱۳۹۱ با فرض روند کاهش موجودی شاغلین بخش صنعت به اندازه سال ۱۳۹۰ انجام شده است.

با کاهش نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار در سال اول برنامه پنجم توسعه، سال ۱۳۹۰ به ۵/۸ درصد و منفی شدن آن در سال ۱۳۹۱، می‌توان نتیجه گرفت که اهداف برنامه پنجم در زمینه بهره‌وری با فرض حداقلی تعیین شده در برنامه چهارم توسعه معادل ۵ درصد، محقق نخواهد شد. در نمودار ۱۶ روند عملکرد بهره‌وری سرمایه در بخش صنعت طی دوره مورد بررسی نشان داده شد.

روند میزان بهره‌وری سرمایه بخش صنعت در دوره ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ نشان‌دهنده این است که در بیشتر این سال‌ها، بهره‌وری سرمایه یا منفی بوده یا در محدوده صفر تا ۲ درصد بوده است. در فاصله سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۵ نوسان زیادی در میزان بهره‌وری سرمایه بخش صنعت مشاهده می‌شود و از سال ۱۳۸۵ به بعد به استثنای سال ۱۳۸۹ دامنه تغییرات کم نوسان‌تر، اما منفی بوده است. نرخ رشد بهره‌وری در سال اول برنامه پنجم توسعه، سال ۱۳۹۰، ۲/۴- درصد بود که با توجه به منفی شدن رشد بخش صنعت در سال ۱۳۹۱، شاخص بهره‌وری سرمایه بخش صنعت در این سال به ۹/۵- درصد کاهش یافته است. بنابراین عملکرد بهره‌وری سرمایه بخش صنعت در دو سال اول برنامه پنجم توسعه نه تنها اهداف برنامه را محقق نخواهد ساخت، بلکه به دلیل منفی بودن، فاصله زیادی با هدف برنامه پیدا خواهد کرد.

نمودار ۱۶. روند عملکرد بهره‌وری سرمایه در بخش صنعت در دوره ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱

مأخذ: محاسبات تحقیق براساس آمار سری زمانی بانک مرکزی.

توضیح: لازم به ذکر است که برآورد سال ۱۳۹۱ با فرض یکسان بودن موجودی سرمایه در این سال با مقدار سال ۱۳۹۰ انجام شده است.

در تحلیل کلی پایین بودن بهره‌وری سرمایه در بخش صنعت و به خصوص منفی شدن آن در سال‌های اخیر این مطلب برای کارشناسان و صاحب‌نظران بیشتر قابل پذیرش خواهد بود که طولانی شدن دوره اتمام طرح‌های عمرانی و انباشت طرح‌های نیمه‌تمام و خروجی اندک این طرح‌ها در ایجاد ارزش افزوده می‌تواند از جمله دلایل اصلی بهره‌وری پایین و منفی بهره‌وری سرمایه در کل اقتصاد و بخش صنعت کشور باشد.

۶-۲. تحول در صادرات کالاهای صنعتی و غیرنفتی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

در قانون برنامه پنجم توسعه اهداف کمی برای صادرات صنعتی و غیرنفتی مشخص نشده است و براساس احکام برنامه، ارتقای سطح رقابت‌پذیری صنایع با تأکید بر توسعه قابلیت‌های فناوری و استفاده از مزیت‌های نسبی و رقابتی و متنوع‌سازی پایه صادرات صنعتی و افزایش سهم محصولات دارای پردازش بیشتر (صنایع نهایی) در صادرات از جمله جهت‌گیری‌های اصلی و عمده سیاست‌های برنامه پنجم توسعه در زمینه صادرات صنعتی می‌باشد.

عملکرد صادرات صنعتی کشور (بدون احتساب میعانات گازی) در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد که ارزش صادرات صنعتی از ۷۷۰۲ میلیون دلار در ابتدای دوره به ۲۶۵۷۵ میلیون دلار در انتهای دوره افزایش یافته و میانگین نرخ رشد صادرات صنعتی در کل این دوره حدود ۲۵ درصد بوده است. روند افزایش ارزش صادرات صنعتی در سال ۱۳۹۰، سال اول برنامه پنجم توسعه با

نرخ رشد ۳۶/۶ درصد تداوم یافت و به بیش از ۲۷ میلیارد دلار رسید، اما در سال ۱۳۹۱ با نرخ رشد منفی ۳/۷ درصد مواجه شد و به رقم حدود ۲۶ میلیارد دلار تنزل یافت. عملکرد صادرات غیرنفتی نیز در این دوره بسیار مطلوب بود و همانند صادرات صنعتی به استثنای سال ۱۳۹۱ با رشد مثبت همراه بوده است. سهم صادرات صنعتی در صادرات غیرنفتی در کل این دوره بیش از ۷۰ درصد بود و در دو سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ این سهم بیش از ۸۱ درصد بود (جدول ۹).

لازم به ذکر است در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸، (سال‌های قانون برنامه چهارم توسعه)، عملکرد صادرات صنعتی و غیرنفتی فراتر از اهداف پیش‌بینی شده برنامه بوده است. لازم به توضیح است؛ اهداف کمی قانون برنامه چهارم توسعه در زمینه رشد صادرات صنعتی معادل ۱۴/۸ درصد و رشد صادرات غیرنفتی و کل صادرات کشور نیز به ترتیب معادل ۱۰/۷ و ۴/۷ درصد تعیین شده بود. همچنین سهم صادرات صنعتی در صادرات غیرنفتی طی سال‌های برنامه باید از ۵۰ درصد به ۶۰ درصد و سهم صادرات صنعتی در کل صادرات کشور نیز از ۱۲/۷ درصد به ۲۰/۲ درصد افزایش یابد.

جدول ۹. تحول صادرات صنعتی و غیرنفتی کشور بدون احتساب میعانات گازی در دوره

(میلیون دلار)

زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱

عنوان	برنامه چهارم توسعه					برنامه پنجم توسعه		
	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
صادرات صنعتی	۷۷۰۲	۹۵۵۰	۱۱۵۴۸	۱۴۶۶۲	۱۷۰۱۷	۲۰۱۹۴	۲۷۵۹۰	۲۶۵۷۵**
	(۵۸/۵)*	(۲۴)	(۲۱)	(۲۷)	(۱۶)	(۱۸/۷)	(۳۶/۶)	(-۳/۷)
صادرات غیرنفتی	۱۰۴۷۴	۱۲۹۹۷	۱۵۳۱۲	۱۸۳۳۴	۲۱۸۹۱	۲۶۵۵۱	۳۳۸۱۹	۳۲۵۶۷
	(۵۳)	(۲۴)	(۱۷/۸)	(۱۹/۷)	(۱۹/۴)	(۲۱/۳)	(۲۷/۴)	(-۳/۷)
کل صادرات (کالا و خدمات)	۶۹۵۲۴	۸۱۸۵۹	۱۰۴۵۹۶	۱۰۹۰۶۴	۹۶۴۰۰	۱۲۱۶۴۱	۱۵۳۴۹۵	-
	(۴۴)	(۱۷/۷)	(۲۷/۸)	(۴/۳)	(-۱۱/۶)	(۲۶/۲)	(۲۶/۲)	
سهم صادرات صنعتی در صادرات غیرنفتی (درصد)	۷۳/۵	۷۳/۴	۷۵/۴	۸۰	۷۷/۷	۷۶	۸۱/۶	۸۱/۶
سهم صادرات صنعتی در کل صادرات (درصد)	۱۱	۱۱/۶	۱۱	۱۳/۴	۱۷/۷	۱۶/۶	۱۸	-

مأخذ:

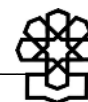
۱. بانک مرکزی، خلاصه تحولات اقتصادی کشور طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰.

۲. گمرک جمهوری اسلامی ایران سالنامه تجارت خارجی سال ۱۳۹۱.

۳. محاسبات تحقیق.

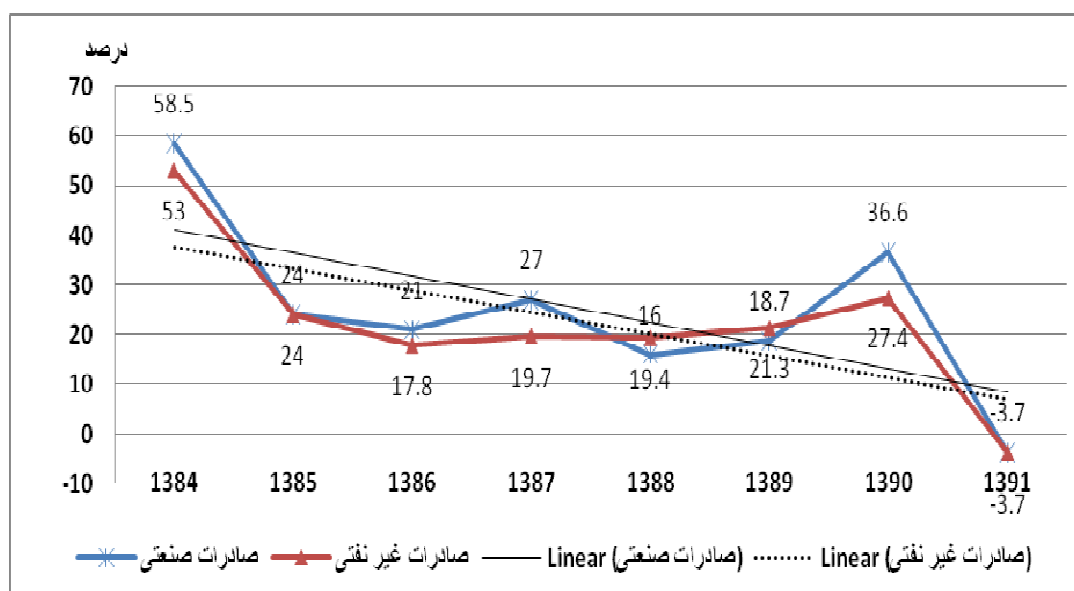
* اعداد داخل پرانتز بیانگر درصد تغییرات نسبت به سال قبل است.

** رقم با توجه به ترکیب صادرات غیرنفتی سال ۱۳۹۰ برآورد شده است.

نمودار ۱۷ روند نرخ رشد صادرات صنعتی و غیرنفتی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ را نشان می‌دهد. همان‌گونه که خط روند در این نمودار نشان می‌دهد به‌رغم مثبت و بالا بودن میانگین نرخ رشد، روند نرخ رشد صادرات صنعتی و غیرنفتی در حالت کلی دارای شیب منفی بوده است. روند نرخ رشد صادرات صنعتی و غیرنفتی در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ عمدتاً در دامنه ۲۰ تا ۳۰ واحد درصد قرار داشته است و در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ یعنی دو سال اول برنامه پنجم توسعه، دو وضعیت کاملاً متفاوتی مشاهده می‌شود به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۰ نرخ رشد صادرات صنعتی و غیرنفتی مثبت و حول و حوش ۳۰ واحد درصد بود، اما در سال ۱۳۹۱ با نرخ رشد منفی ۳/۷ واحد درصد روبرو بوده است.

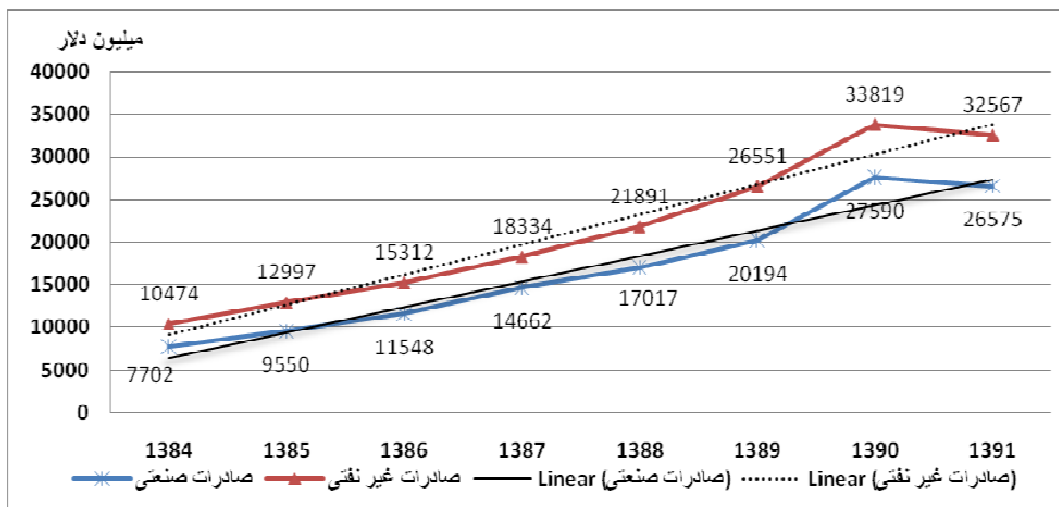
نمودار ۱۷. روند نرخ رشد صادرات صنعتی و غیرنفتی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

مأخذ: محاسبات تحقیق.

روند ارزش صادرات صنعتی و غیرنفتی در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ همان‌گونه که توسط خط روند به‌وضوح نشان داده شد، کاملاً صعودی و مثبت بوده است و به استثنای سال ۱۳۹۰ که حجم صادرات با اندکی کاهش روبرو بوده در بقیه سال‌ها ارزش صادرات صنعتی و غیرنفتی با روند افزایشی مواجه بوده است (نمودار ۱۸).

نمودار ۱۸. روند ارزش صادرات صنعتی و غیرنفتی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

مأخذ: همان.

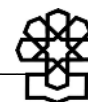
جدول ۱۰ ترکیب سبد صادرات غیرنفتی را به تفکیک نوع کالا نشان می‌دهد.

بررسی ترکیب صادرات غیرنفتی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ حاکی از این است که بیش از ۷۰ تا ۸۰ درصد از حجم صادرات غیرنفتی به صادرات صنعتی اختصاص داشته است و کالاهای سنتی و کشاورزی و صادرات معدنی به‌رغم افزایش چشمگیر در سال‌های اخیر با اختصاص حداکثر ۳۰ درصد از کل صادرات غیرنفتی در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

جدول ۱۰. ارزش صادرات غیرنفتی به تفکیک نوع کالا در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱

(میلیون دلار)

نوع کالا	برنامه چهارم توسعه							برنامه پنجم توسعه
	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	
کالاهای سنتی و کشاورزی	۲۵۴۵	۳۰۱۲	۳۴۸۲	۳۳۰۴	۴۱۳۳	۴۸۸۳	۵۱۸۱	
کلوخه‌های کانی و فلزی	۱۷۰	۳۲۱	۲۲۷	۳۱۹	۷۰۲	۱۳۰۱	۱۰۳۵	
کالاهای صنعتی	۷۷۰۲	۹۵۵۰	۱۱۵۴۸	۱۴۶۶۲	۱۷۰۱۷	۲۰۰۳۶	۲۷۵۹۰	
فرآورده‌های حاصل از نفت و گاز	۱۹۲۴	۲۲۳۷	۲۹۵۶	۳۸۱۹	۳۹۲۵	۴۸۹۳	۸۴۸۵	
- گازهای نفتی و سایر هیدروکربون‌های نفتی	۱۰۴۴	۱۳۳۷	۱۸۸۳	۲۸۷۳	۲۵۸۶	۳۱۷۱	۶۱۳۵	
- نفتالین و سایر مخلوط‌های هیدروکربون‌های بودار	۳۱۱	۳۳۱	۵۹۰	۱۷	۲۴	۲۱	۴۷	
- روغن‌های سبک و فرآورده‌ها	۲۷۹	۲۹۳	۲۰۹	۶۱۴	۸۲۱	۶۸۶	۱۲۴۷	

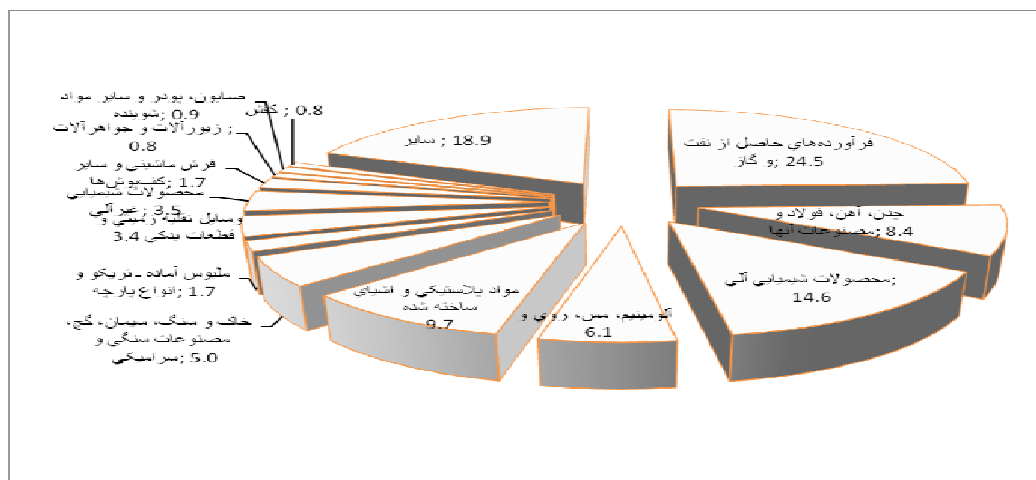

نوع کالا	برنامه چهارم توسعه						۱۳۸۹	برنامه پنجم توسعه	
	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۹۰		۱۳۹۱	
چدن، آهن، فولاد و مصنوعات آنها	۱۱۲۲	۱۳۲۷	۹۲۵	۶۷۹	۱۰۴۱	۹۹۹	۱۵۲۲		
محصولات شیمیایی آلی	۷۷۶	۶۹۴	۱۸۲۰	۳۱۳۰	۲۴۳۶	۲۸۴۳	۳۷۷۰		
- هیدروکربون‌های حلقوی (بنزن، واکسین‌ها، تولوئن و...)	۳۵۸	۲۳۹	۵۷۹	۹۷۲	۸۸۵	۶۱۳	۱۳۳۵		
- متانول (الکل متلیک) و اتیلن گلیکول	۲۳۵	۱۹۵	۶۳۷	۱۰۴۱	۸۲۸	۱۲۶۸	۱۷۳۶		
آلومینیم، مس، روی و مصنوعات آنها	۴۸۲	۸۴۰	۶۶۷	۷۷۸	۹۱۵	۱۱۶۲	۱۲۶۹		
مواد پلاستیکی و اشیای ساخته شده از این مواد	۴۳۸	۸۵۲	۸۵۹	۱۴۱۱	۲۳۰۱	۲۸۳۶	۳۳۸۰		
خاک و سنگ، سیمان، گچ، مصنوعات سنگی و سرامیکی	۴۲۷	۳۹۰	۴۰۱	۵۲۶	۱۲۸۶	۱۲۴۷	۱۴۲۶		
ملبوس آماده - تریکو و انواع پارچه	۲۳۵	۲۰۹	۱۷۳	۱۷۷	۲۶۰	۱۴۹	۱۶۵		
وسایل نقلیه زمینی و قطعات یدکی آن	۲۳۵	۳۴۵	۵۷۴	۴۵۶	۴۷۳	۶۳۴	۳۷۰		
محصولات شیمیایی غیرآلی	۲۱۰	۲۷۰	۵۱۵	۷۵۱	۳۴۹	۶۵۰	۸۰۴		
- اکسید و هیدروکسیدهای فلزی	۷۸	۹۴	۱۵۸	۸۸	۶۲	۷۶	۱۰۸		
- آمونیاک	۶۶	۱۲۰	۱۶۷	۴۰۲	۱۸۰	۴۰۰	۴۵۵		
- انواع گوگرد	۳۹	۳۰	۱۵۸	۲۱۷	۶۱	۱۲۰	۱۶۲		
فرش ماشینی و سایر کف‌پوش‌ها	۱۸۲	۱۵۸	۱۶۴	۲۳۲	۲۷۷	۳۰۵	۳۳۸		
زیورآلات و جواهرآلات	۱۳۷	۸۰	۴۴	۶۸	۱۴۶	۲۶۳	۷۰۸		
صابون، پودر و سایر مواد شوینده	۸۹	۱۱۷	۱۰۳	۸۴	۱۶۹	۱۵۷	۱۶۷		
کفش	۸۱	۸۴	۸۷	۹۲	۱۲۵	۱۱۷	۱۵۰		
سایر	۱۴۶۱	۱۹۴۸	۲۲۶۱	۲۴۶۰	۳۳۱۶	۳۷۸۰	۵۰۳۶		
جمع کل	۱۰۴۷۴	۱۲۹۹۷	۱۵۳۱۲	۱۸۳۳۴	۲۱۸۹۱	۲۶۳۲۷	۳۳۸۱۹	۳۲۵۶۷	

مآخذ: بانک مرکزی، خلاصه تحولات اقتصادی کشور طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ و گمرک، سالنامه تجارت خارجی سال ۱۳۹۱.

بررسی سبد صادرات صنعتی کشور طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ یعنی سال‌های برنامه چهارم توسعه نشان می‌دهد که فرآورده‌های حاصل از نفت و گاز با سهم ۲۴ درصد، محصولات شیمیایی آلی با سهم ۱۵ درصد، محصولات پلاستیکی با سهم ۹/۷ درصد، آهن و فولاد با سهم ۸ درصد، آلومینیم و مس و روی با سهم ۶/۱ درصد و صنایع کانی غیرفلزی مانند سیمان با سهم ۵ درصد، در مجموع بیش از ۶۵ درصد ارزش صادرات صنعتی کشور در سال‌های برنامه چهارم را به خود اختصاص داده‌اند. به عبارت دیگر قسمت عمده صادرات صنعتی طی سال‌های برنامه چهارم توسعه متکی به مشتقات نفتی و صنایع پتروشیمی و صنایع پایین‌دست پتروشیمی مانند صنایع پلاستیک بوده است (نمودار ۱۹).

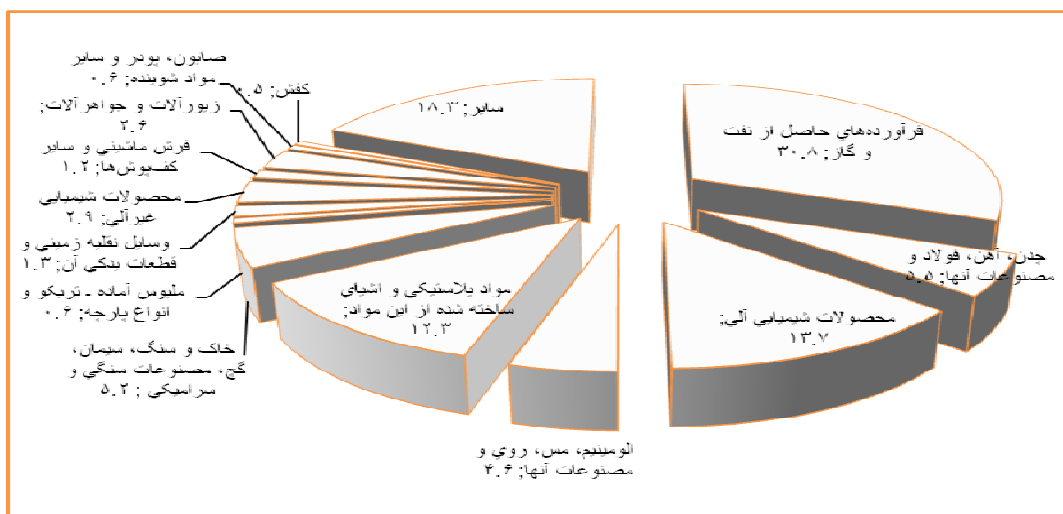
نمودار ۱۹. ترکیب صادرات صنعتی به تفکیک محصولات صنعتی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸

مأخذ: همان.

ترکیب صادرات صنعتی کشور در سال ۱۳۸۹ نیز همانند سال‌های برنامه چهارم توسعه تقریباً ثابت مانده و وابستگی به مشتقات نفتی و صنایع پتروشیمی کماکان تداوم یافته است. همان‌گونه که نمودار ۲۰ نشان می‌دهد، ترکیب صادرات صنعتی در سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال ۱۳۹۰، بیانگر این است که فرآورده‌های حاصل از نفت و گاز با سهمی نزدیک به ۳۱ درصد، محصولات شیمیایی آلی با سهم ۱۲/۷ درصد، مواد پلاستیکی با سهم ۱۲/۳ درصد، آهن و فولاد با سهم ۵/۵ درصد، صنایع سیمانی با سهم ۵/۲ درصد و صنایع آلومینیم، مس و روی با سهم ۴/۶ درصد در مجموع بیش از ۷۰ درصد از کل صادرات صنعتی را به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار ۲۰. ترکیب صادرات صنعتی به تفکیک محصولات صنعتی در سال ۱۳۹۰

مأخذ: همان.

وضعیت صادرات محصولات پتروشیمی در طول سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ در جدول ۱۱ ارائه شده است. براساس آمار جدول زیر مقدار صادرات محصولات پتروشیمی از ۵/۲۱ میلیون تن در سال ۱۳۸۴ به ۱۸/۲ میلیون تن در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است، اما در سال ۱۳۹۱ با ۲/۴ میلیون تن کاهش به ۱۵/۸ میلیون تن رسیده است که مهمترین دلایل آن تبعات تحریم و اعمال محدودیت و ممنوعیت صادرات محصولات پتروشیمی و لزوم اخذ مجوز صادرات براساس کارگروه کنترل بازار و غیره بوده است.

جدول ۱۱. مقدار و ارزش صادرات محصولات پتروشیمی در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱

شرح	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
مقدار صادرات (میلیون تن)	۵/۲۱	۶/۰۴	۹/۵	۱۲/۳	۱۴/۱	۱۷/۹	۱۸/۲	۱۵/۸
ارزش صادرات (میلیارد دلار)	۲/۳	۳/۳	۶	۷/۸	۹/۲	۱۱/۶	۱۴/۷	۱۲/۱

مأخذ: همان.

جدول ۱۲. سهم صادرات محصولات پتروشیمی در صادرات غیرنفتی و صنعتی بدون احتساب میعانات

گازی در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۱

شرح	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
سهم صادرات پتروشیمی در صادرات غیرنفتی (درصد)	۲۲	۲۵	۳۹	۴۳	۴۲	۴۴	۴۳	۳۷
سهم صادرات پتروشیمی در صادرات صنعتی (درصد)	۳۰	۳۵	۵۲	۵۳	۵۴	۵۷	۵۳	۴۶

مأخذ: محاسبات تحقیق.

همان‌گونه که آمار جدول بالا نشان می‌دهد سهم صادرات پتروشیمی در صادرات غیرنفتی و صنعتی در دوره مورد بررسی در مجموع روند صعودی داشته است دلیل کاهش این شاخص در سال ۱۳۹۱ کاهش صادرات محصولات پتروشیمی بوده است. بنابراین با توجه به سهم بیش از ۵۰ درصدی محصولات پتروشیمی در صادرات صنعتی در سال‌های اخیر و تقریباً در دو سال اول برنامه پنجم توسعه و ترکیب صادرات صنعتی در سال‌های اخیر می‌توان نتیجه گرفت که کما فی السابق تحول چشمگیری در جهت‌گیری صادرات صنعتی

کشور مشاهده نمی‌شود و اهداف برنامه پنجم توسعه در راستای متنوع‌سازی پایه‌های صادرات صنعتی و افزایش سهم محصولات با فناوری برتر یا دارای ارزش افزوده بیشتر تحقق نیافته است و همان روند سال‌های برنامه چهارم توسعه در بخش صادرات صنعتی تداوم دارد.

فصل سوم - ارزیابی عملکرد صنایع با فناوری متوسط رو به بالا و صنایع نوین در دوره مورد بررسی و تحلیل تطبیقی گزارش دستگاه‌های دولتی در زمینه عملکرد بخش صنعت و معدن

مقدمه

موضوع صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر یا صنایع نوین از ظرفیت‌های قانونی مناسبی در برنامه‌های پنج ساله توسعه برخوردار است. در برنامه پنجم توسعه عمده رویکردها برای تحقق اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله و افزایش نرخ رشد ارزش افزوده بخش صنعت و معدن به صنایع نوین گره خورده است.

در این بخش در ابتدا عملکرد صنایع با فناوری متوسط رو به بالا و در بخش دوم صنایع نوین از ابعاد سرمایه‌گذاری و صادرات در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ بررسی و ارزیابی خواهد شد و در بخش سوم نیز به‌طور خلاصه گزارش دستگاه‌های دولتی در زمینه عملکرد بخش صنعت و معدن نیز مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۳. ارزیابی عملکرد صنایع با فناوری متوسط رو به بالا در دوره مورد بررسی

سطح فناوری محصولات براساس طبقه‌بندی رشته فعالیت‌ها انجام می‌شود. چندین طبقه‌بندی برای رشته فعالیت‌ها به لحاظ سطح فناوری ارائه شده و در این مطالعه طبقه‌بندی یونیدو (سازمان توسعه صنعتی ملل متحد) مورد استفاده قرار گرفته است. در این طبقه‌بندی رشته فعالیت‌ها براساس طبقه‌بندی آیسیک (ISIC) ویرایش سوم به سه گروه به شرح زیر تقسیم می‌شوند:

- فناوری پایین: مشتمل بر کدهای آیسیک ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۲۱، ۲۲، ۳۶، ۳۷.

- فناوری متوسط رو به پایین: مشتمل بر کدهای آیسیک ۲۳، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۵۱.

- فناوری متوسط رو به بالا: مشتمل بر کدهای آیسیک ۲۴، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵.

لازم به ذکر است که طبق تعریف مندرج در سند راهبردی توسعه صنعتی افق ۱۴۰۴، صنایع مبتنی بر فناوری پیشرفته به کدهای آیسیک ۳۰، ۳۲ و ۳۳ اطلاق می‌شود.

در جدول ۱۳ عملکرد ارزش افزوده صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا در دوره ۱۳۸۴ تا

۱۳۹۰ نشان داده شد.

همان‌گونه که در جدول زیر نشان داده شد، بیشترین میزان ارزش‌افزوده صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا به محصولات شیمیایی و صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی می‌باشد به گونه‌ای که ارزش‌افزوده صنایع شیمیایی در سال ۱۳۹۰ بیش از ۱۴۰۰۰ میلیارد تومان و ارزش‌افزوده صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی (وسایل نقلیه موتوری) بیش از ۸۰۰۰ میلیارد تومان است.

جدول ۱۳. عملکرد صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا در بخش ارزش‌افزوده (به قیمت جاری)

(میلیارد ریال)

در دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰

محصول	کد آیسیک	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰
محصولات شیمیایی	۲۴	۲۷۴۰۲	۴۰۰۰۶	۶۰۹۱۷	۶۸۶۴۷	۸۷۴۵۷	۹۷۷۴۳	۱۴۲۶۶۳
ماشین‌آلات و تجهیزات	۲۹	۹۴۲۹	۱۱۶۸۱	۱۵۳۰۹	۱۶۸۰۰	۱۷۲۶۰	۲۰۲۸۶	۲۰۹۷۲
ماشین‌آلات رایانه‌ای و اداری	۳۰	۳۷۴	۳۱۲	۳۷۲	۱۶۷۰	۲۱۵۷	۱۶۷۱	۱۶۹۷
ماشین‌آلات مولد و انتقال برق	۳۱	۷۲۵۹	۷۴۸۸	۹۵۲۴	۱۴۰۴۹	۱۷۷۴۲	۱۶۵۲۱	۱۸۱۵۵
محصولات الکترونیکی و مخابراتی	۳۲	۱۴۸۲	۱۳۷۷	۱۶۵۰	۱۶۸۳	۱۷۹۸	۱۴۵۷	۱۸۵۹
ابزار دقیق یا ابزارآلات علمی	۳۳	۱۰۸۶	۱۲۰۶	۱۴۶۱	۲۱۱۸	۲۸۱۳	۲۳۵۵	۲۳۶۲
وسایل نقلیه موتوری	۳۴	۲۵۵۴۵	۴۷۶۰۱	۴۷۲۷۱	۵۸۲۹۶	۷۴۶۹۷	۷۹۳۵۲	۸۱۵۱۰
وسایل حمل‌ونقل دریایی، ریلی و هوا-فضا	۳۵	۴۴۱۰	۴۸۰۴	۲۸۷۰	۳۷۰۶	۳۵۶۸	۳۹۴۴	۴۱۶۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر طی سال‌های مختلف.

براساس آمار و ارقام جدول ۱۴ صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی و صنایع شیمیایی به‌ترتیب بیشترین سهم را در بین ارزش‌افزوده کل صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا را به

خود اختصاص داده‌اند. روند سهم صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ افزایشی بود و از حدود ۳۵ درصد به ۴۰ درصد در انتهای این دوره رسید. این روند افزایشی برای محصولات شیمیایی نیز وجود دارد به گونه‌ای که از ۲۵ درصد به ۳۷ درصد در انتهای این دوره افزایش یافته است.

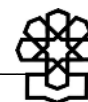
جدول ۱۴. سهم صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا به تفکیک در ارزش‌افزوده کل صنایع

دارای فناوری متوسط رو به بالا براساس قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ در دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰ (درصد)

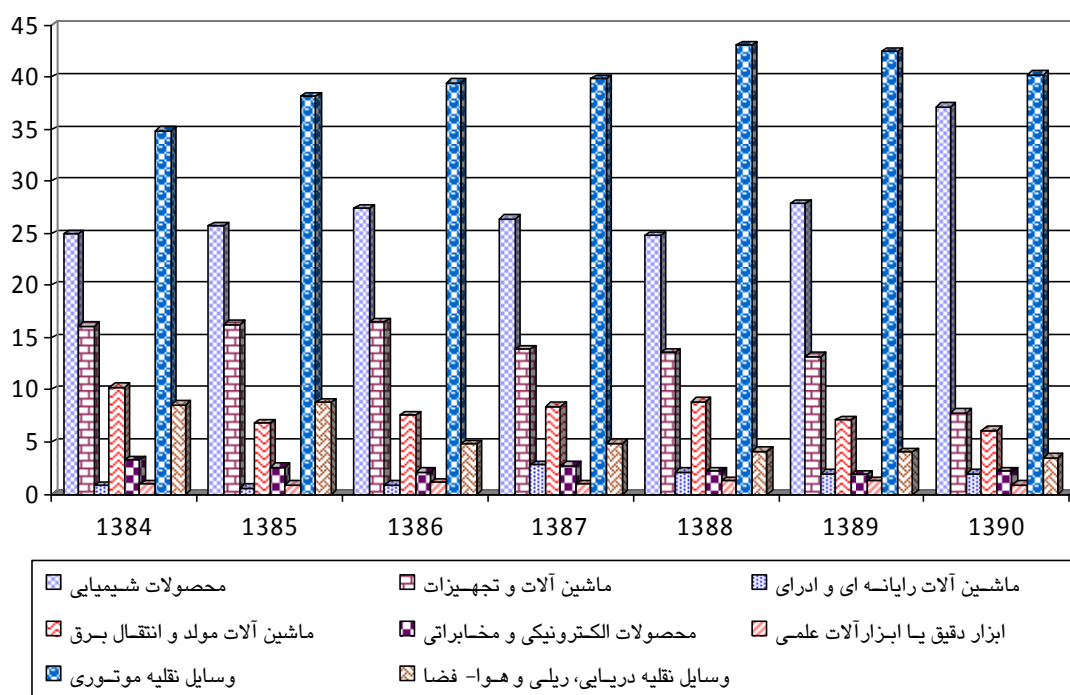
محصول	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰
محصولات شیمیایی	۲۵	۲۵/۷	۲۷/۴	۲۶/۴	۲۴/۸	۲۷/۹	۳۷/۲
ماشین‌آلات و تجهیزات	۱۶/۱	۱۶/۳	۱۶/۵	۱۳/۹	۱۳/۶	۱۳/۲	۷/۸
ماشین‌آلات رایانه‌ای و اداری	۰/۸	۰/۶	۰/۹	۲/۸	۲/۱	۲	۲
ماشین‌آلات مولد و انتقال برق	۱۰/۳	۶/۸	۷/۶	۸/۴	۸/۹	۷/۱	۶/۱
محصولات الکترونیکی و مخابراتی	۳/۳	۲/۶	۲/۱	۲/۷	۲/۲	۱/۹	۲/۲
ابزار دقیق یا ابزارآلات علمی	۱	۰/۹	۱/۱	۱	۱/۳	۱/۳	۰/۹
وسایل نقلیه موتوری	۳۴/۹	۳۸/۲	۳۹/۵	۳۹/۹	۴۳/۱	۴۲/۵	۴۰/۳
وسایل حمل و نقل دریایی، ریلی و هوا-فضا	۸/۶	۸/۸	۴/۸	۴/۹	۴/۱	۴	۳/۵
کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

مأخذ: محاسبات تحقیق براساس آمار سری زمانی حسابهای ملی مرکز آمار ایران.

در بررسی سهم صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا در ارزش‌افزوده کل این صنایع این نکته قابل تأمل است که سهم ارزش‌افزوده صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی و صنایع شیمیایی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ دارای روند افزایشی بود، اما در مقابل سهم ارزش‌افزوده صنایع ماشین‌آلات و تجهیزات، ماشین‌آلات مولد و انتقال برق و محصولات الکترونیکی تقریباً با کاهش مواجه بوده است.

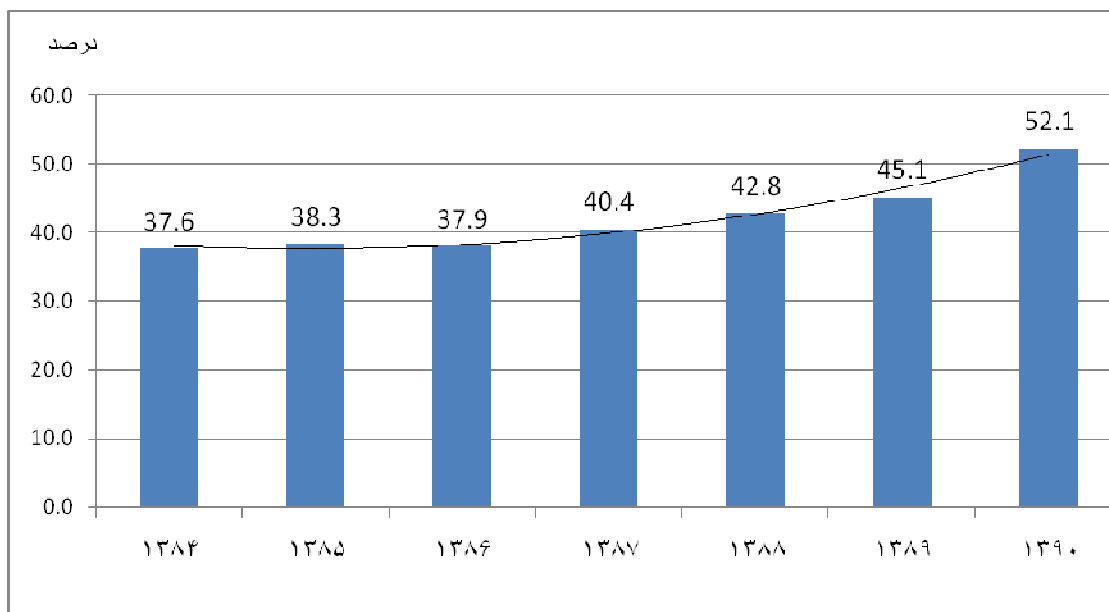
نمودار ۲۱. سهم صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا به تفکیک در ارزش افزوده کل صنایع متوسط رو به بالا در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ (درصد)

مأخذ: همان.

بررسی روند سهم صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا در ارزش افزوده کل بخش صنعت در دوره مورد بررسی نشان می‌دهد که نقش این صنایع در صنعت کشور طی این دوره با روند ملایم افزایشی همراه بود و از ۳۷/۶ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۵۲/۱ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. نکته قابل تأمل در این قسمت این است که افزایش سهم ارزش افزوده صنایع با فناوری متوسط رو به بالا و تداوم آن در سال‌های بعد، بسیار حائز اهمیت خواهد بود و موجبات رشد بیشتر بخش صنعت را به همراه خواهد داشت.

نمودار ۲۲. روند سهم صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا در ارزش افزوده کل بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ (درصد)

مأخذ: همان.

بر اساس ارقام جدول ۱۵ در بخش عملکرد سرمایه‌گذاری صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا بیشترین حجم سرمایه‌گذاری‌های تحقق‌یافته در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ به صنایع شیمیایی به مبلغ ۱۶۷۹۰۴ میلیارد ریال اختصاص داشته است و صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی با مبلغ ۳۹۷۸۶ میلیارد ریال در رتبه دوم قرار دارد. میزان سرمایه‌گذاری در صنایع شیمیایی از حدود ۵۶۰۱ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۴ با روندی افزایشی به ۴۹۲۰۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۷ افزایش یافت و از این سال به بعد میزان سرمایه‌گذاری در صنایع شیمیایی با کاهش مواجه شد به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۰ به حدود ۱۹۳۵۰ میلیارد ریال تنزل یافت. مجموع سرمایه‌گذاری‌های تحقق‌یافته در صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا طی دوره مورد بررسی ۲۷۲۵۴۴ میلیارد ریال بوده است و به‌طور میانگین سالیانه حدود ۳۸۹۳۵ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری با فناوری متوسط رو به بالا انجام شده است.

جدول ۱۵. عملکرد صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا در بخش سرمایه‌گذاری تحقیق‌یافته

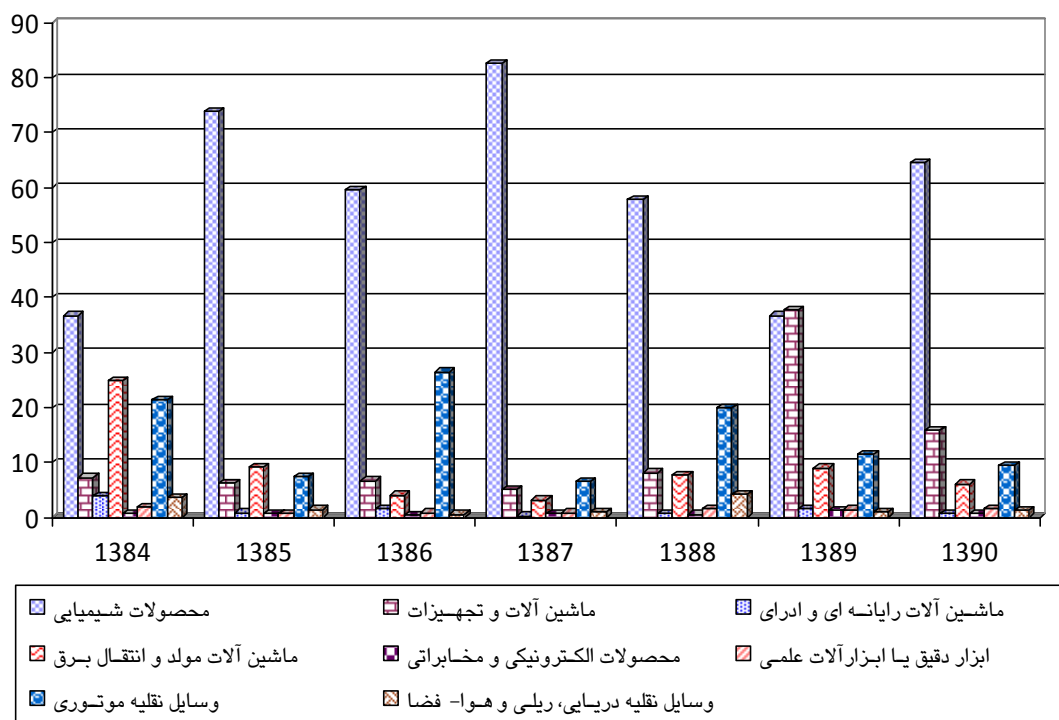
(میلیارد ریال)

در دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۰

محصول	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	جمع
محصولات شیمیایی	۵۶۰۱	۱۹۷۸۸	۲۹۵۲۰	۴۹۲۰۸	۲۹۵۶۲	۱۴۶۹۵	۱۹۵۳۰	۱۶۷۹۰۴
ماشین‌آلات و تجهیزات	۱۱۰۵	۱۶۶۶	۳۲۷۵	۳۰۶۳	۴۱۳۸	۱۵۱۰۹	۴۸۰۱	۳۳۱۵۷
ماشین‌آلات رایانه‌ای و اداری	۵۸۰	۲۲۳	۷۹۱	۱۱۲	۲۹۰	۵۹۷	۲۲۱	۲۸۱۴
ماشین‌آلات مولد و انتقال برق	۳۸۰۰	۲۴۴۳	۱۹۷۳	۱۹۳۰	۳۸۵۹	۳۵۸۵	۱۸۵۱	۱۹۴۴۱
محصولات الکترونیکی و مخابراتی	۱۰۹	۱۵۸	۲۲۱	۳۷۱	۲۷۲	۵۲۷	۱۸۳	۱۸۴۱
ابزار دقیق یا ابزارآلات علمی	۲۶۸	۱۹۶	۴۰۶	۴۴۹	۷۴۲	۵۵۹	۴۵۱	۳۰۷۱
وسایل نقلیه موتوری	۳۲۵۱	۱۹۷۹	۱۳۱۱۰	۳۸۷۱	۱۰۱۵۰	۴۵۵۲	۲۸۷۳	۳۹۷۸۶
وسایل نقلیه دریایی، ریلی و هوا-فضا	۵۳۲	۳۶۳	۲۵۴	۵۱۹	۲۰۷۰	۴۰۴	۳۸۸	۴۵۳۰
جمع کل	۱۵۲۴۶	۲۶۸۱۶	۴۹۵۵۰	۵۹۵۲۳	۵۱۰۸۳	۴۰۰۲۸	۳۰۲۹۸	۲۷۲۵۴۴

مأخذ: محاسبات تحقیق براساس آمار گزارش عملکرد تفصیلی بخش صنعت و معدن در سال‌های مختلف.

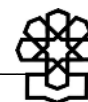
نمودار ۲۳. سهم صنایع با فناوری متوسط رو به بالا به تفکیک در سرمایه‌گذاری کل صنایع متوسط رو به بالا در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ (درصد)

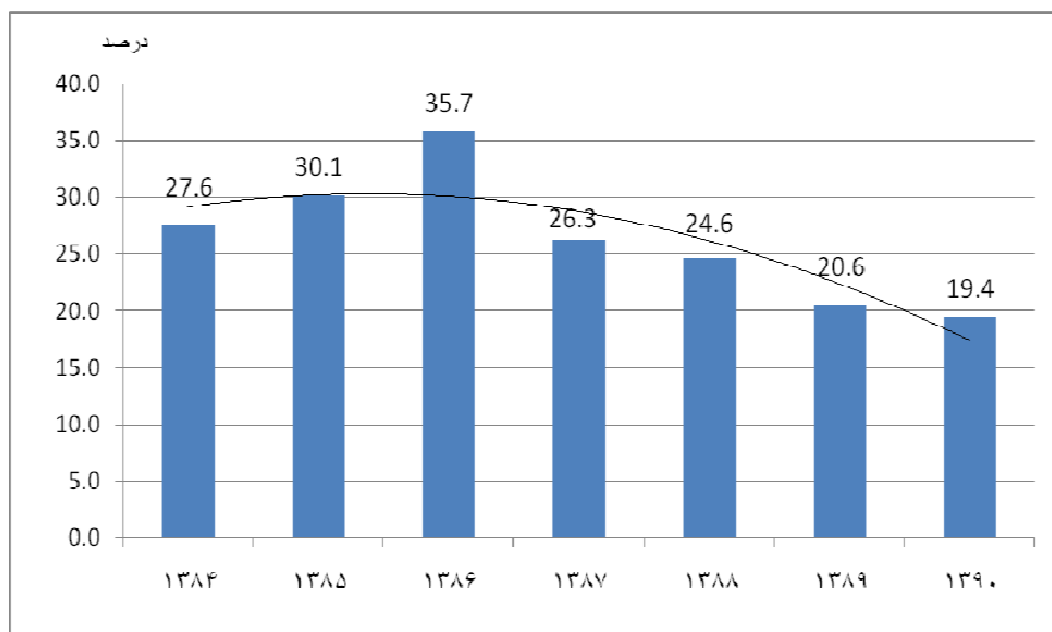
مأخذ: همان.

همان‌گونه که نمودار بالا نشان می‌دهد از کل سرمایه‌گذاری تحقق‌یافته در صنایع با فناوری متوسط رو به بالا، سهم صنایع شیمیایی، صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی و ماشین‌آلات مولد و انتقال برق و تجهیزات در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ بیشتر و برجسته‌تر بوده است. میزان سرمایه‌گذاری صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی در سال‌های اخیر منتهی به سال ۱۳۹۰ با کاهش مواجه بوده است.

مقایسه تحلیلی میزان سرمایه‌گذاری صنایع با فناوری متوسط رو به بالا با سرمایه‌گذاری کل بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ نشان می‌دهد سهم این صنایع نسبت به کل سرمایه‌گذاری بخش صنعت کشور با روندی کاملاً نزولی همراه بوده است. به عبارت دیگر جهت‌گیری سرمایه‌گذاری بخش صنعت در دوره مورد بررسی به سمت صنایع با فناوری متوسط رو به بالا نبوده به گونه‌ای که در سال‌های منتهی به سال ۱۳۹۰، این سهم به حدود ۲۰ درصد تنزل یافته است (نمودار ۲۴).

نمودار ۲۴. روند سهم صنایع با فناوری متوسط رو به بالا در سرمایه‌گذاری کل بخش صنعت
در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰

مأخذ: همان.

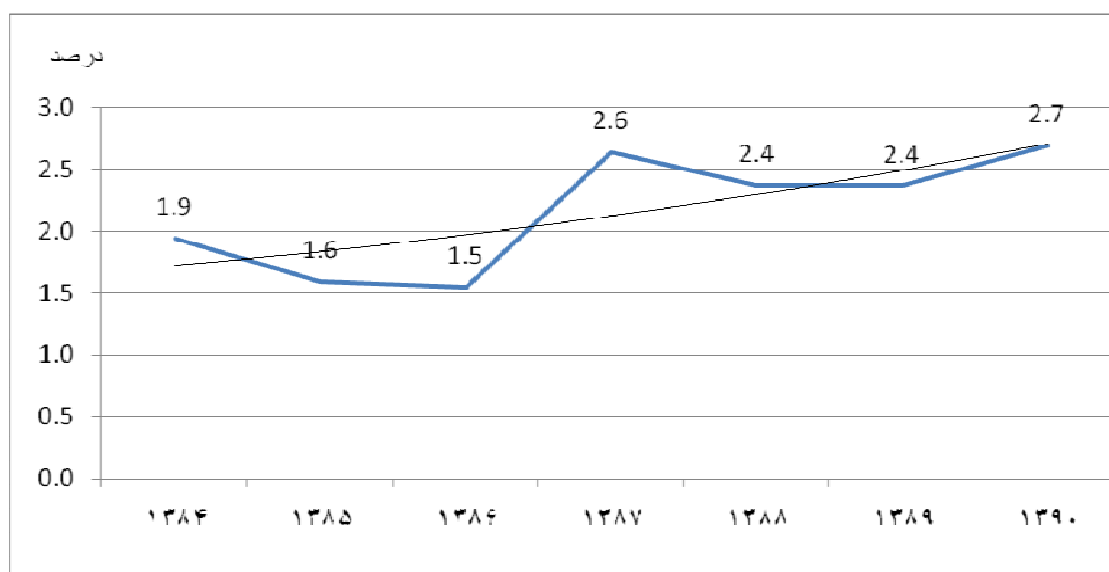
۳-۲. ارزیابی عملکرد صنایع با فناوری بالا (صنایع نوین) در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

در سیاست‌های عمودی بخش صنعت در برنامه پنجم توسعه تأکیدات زیادی به اهمیت و نقش صنایع نوین شده است به گونه‌ای که برای تحقق شاخص‌های عمده و کلان بخش صنعت مانند ارزش‌افزوده، تولید، سرمایه‌گذاری و صادرات به تقویت و توسعه صنایع نوین تأکید شده است. ارتقای سطح رقابت‌پذیری صنایع کشور با تأکید بر توسعه قابلیت‌های فناوری و توانایی‌های فناورانه (تکنولوژیک)، متنوع‌سازی پایه‌های صادرات صنعتی و افزایش سهم محصولات دارای پردازش بیشتر در صادرات، افزایش مستمر صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر (صنایع نوین) در ترکیب تولید صنعتی و حمایت از سرمایه‌گذاری خطرپذیر در صنایع نوین مجموعه‌ای از احکام برنامه پنجم توسعه هستند که بر نقش و اهمیت صنایع نوین تأکید دارند.

در قانون برنامه چهارم توسعه نیز به صراحت به موضوع صنایع نوین و فناوری‌های برتر تأکید شده بود و در بخش جهت‌گیری‌های اصلی سرمایه‌گذاری صنعتی نیز به این مهم اشاره شد که عمده تمرکز سرمایه‌گذاری صنعتی باید در راستای توسعه قابلیت‌های فناوری و صنایع نوین باشد. لازم به ذکر است که هدف کمی برنامه چهارم در زمینه سهم صادرات کالاهای با فناوری پیشرفته در صادرات صنعتی از ۲ درصد در شروع برنامه به ۶ درصد در انتهای برنامه بود.

همان‌گونه که در نمودار ۲۵ نشان داده شده است، سهم صنایع با فناوری بالا مشتمل بر ماشین‌آلات رایانه‌ای و اداری، محصولات الکترونیکی و مخابراتی و ابزار دقیق در ارزش‌افزوده کل بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ با روندی افزایشی مواجه بوده است و در سال‌های اخیر این سهم به بیش از ۲/۴ واحد درصد رسیده است.

نمودار ۲۵. روند سهم صنایع با فناوری بالا (هایتک) در ارزش‌افزوده کل بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ (درصد)

مأخذ: همان.

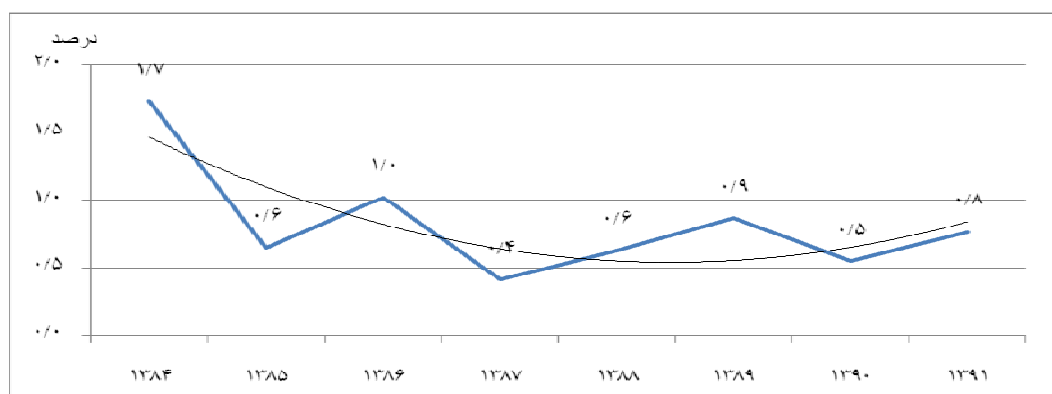
در نمودار ۲۶ روند سهم صنایع با فناوری بالا در کل سرمایه‌گذاری بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نشان داده شد.

همان‌گونه که روند این نمودار نشان می‌دهد سهم صنایع با فناوری بالا از کل سرمایه‌گذاری بخش صنعت با نوسان و کاهش مواجه بوده است. به عبارت دیگر طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ جهت‌گیری سرمایه‌گذاری‌های صنعتی به سمت صنایع با فناوری بالا یا هایتک نبوده است و در سال اول برنامه پنجم توسعه، سال ۱۳۹۰ این کاهش تداوم یافته به گونه‌ای که در این سال سهم صنایع با فناوری بالا از کل سرمایه‌گذاری بخش صنعت حدود ۰/۵ واحد درصد بوده است. افزایش سهم صنایع با فناوری بالا از کل سرمایه‌گذاری بخش صنعت به ۰/۸ واحد درصد به منزله بهتر شدن وضعیت سرمایه‌گذاری این صنایع نبوده، بلکه به دلیل کاهش کل سرمایه‌گذاری صنعتی در سال ۱۳۹۱ است، زیرا مقدار مطلق سرمایه‌گذاری در صنایع نوین در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب ۸۵۵،۸۵۵ و ۸۹،۳۱۵ میلیارد ریال می‌باشد و در مقابل کل سرمایه‌گذاری صنعتی در سال‌های مذکور به ترتیب ۱۵۵،۹۶۲ و ۸۹،۳۱۵ میلیارد ریال بوده

است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در سال‌های اخیر هیچ‌گونه تحول یا تغییر رویکرد در توسعه سرمایه‌گذاری‌های صنعتی در بخش صنایع نوین مشاهده نمی‌شود.

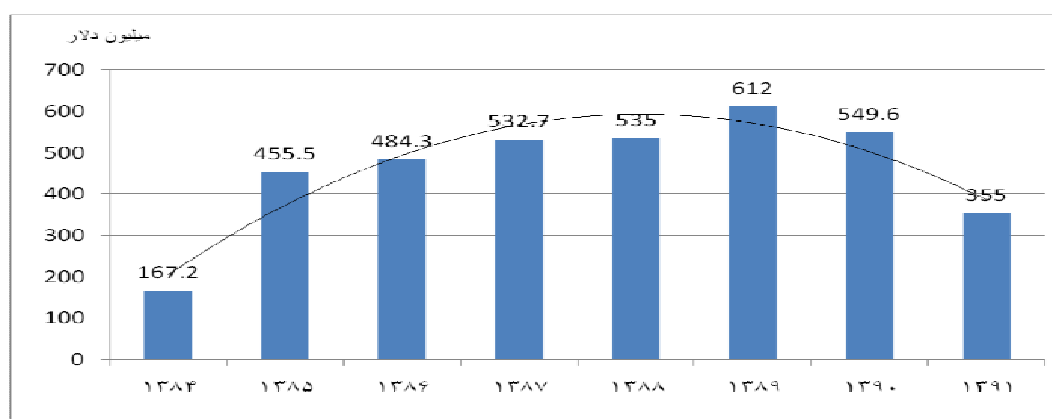
نمودار ۲۶. روند سهم صنایع با فناوری بالا (هایتک) در کل سرمایه‌گذاری بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

مأخذ: همان.

همان‌گونه که در نمودار ۲۷ نشان داده شد، متوسط ارزش صادرات صنایع با فناوری بالا در دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ حدود ۵۰۰ میلیون دلار بوده است. روند ارزش صادرات این صنایع در دو سال اول برنامه پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ نزولی بود و از ۶۱۲ میلیون دلار در سال ۱۳۸۹ به ۵۴۹/۶ میلیون دلار در سال ۱۳۹۰ و ۳۵۵ میلیون دلار در سال ۱۳۹۱ تنزل یافته است. به عبارت دیگر روند نزولی ارزش صادرات صنایع با فناوری بالا از ابتدای برنامه پنجم توسعه، سال ۱۳۹۰ شروع می‌شود و در سال ۱۳۹۱ به کمترین میزان خود در سال‌های اخیر رسیده است.

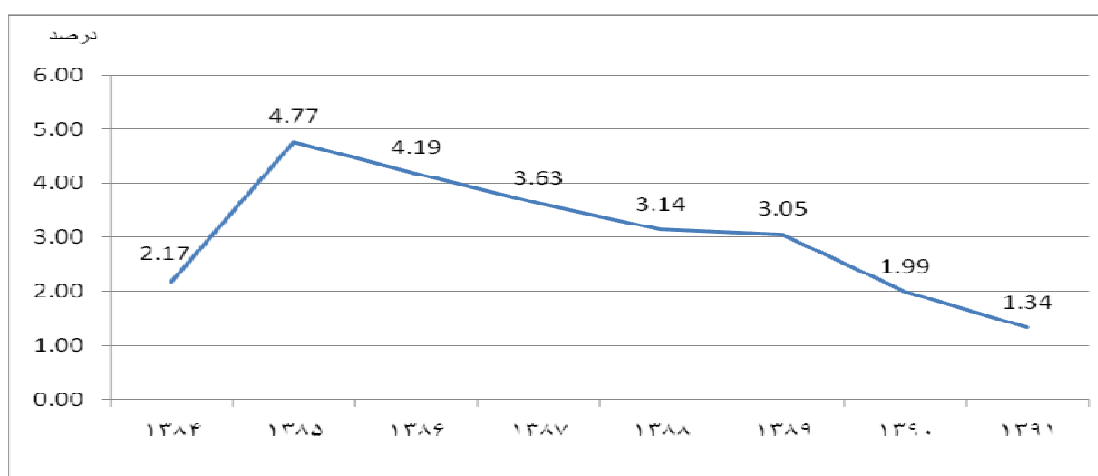
نمودار ۲۷. روند عملکرد ارزش صادرات صنایع با فناوری بالا در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

مأخذ: همان.

سهم صنایع با فناوری بالا در کل صادرات صنعتی کشور در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ کاملاً نزولی بوده و از حدود ۴/۷ واحد درصد در سال ۱۳۸۵ با روند تدریجی به حدود ۲ واحد درصد در سال ۱۳۹۰ و ۱/۳۴ واحد درصد در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته است. این امر مؤید این است که در سال‌های برنامه چهارم توسعه و تداوم این روند در دو سال اول برنامه پنجم توسعه، نه تنها عملکرد مثبتی در زمینه صادرات صنایع نوین مشاهده نمی‌شود، بلکه افت شدیدی در سهم این صنایع در خروجی بخش صنعت ایجاد شده است (نمودار ۲۸).

نمودار ۲۸. روند سهم صادرات صنایع با فناوری بالا در کل صادرات صنعتی طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

مأخذ: همان.

بنابراین به‌رغم تأکیدات و سیاست‌های مندرج در برنامه‌های پنج‌ساله چهارم و پنجم توسعه به افزایش نقش صنایع نوین در صادرات و خروجی بخش صنعت کشور و متنوع‌سازی پایه‌های صادرات صنعتی نه تنها تحول جدی در زمینه تقویت و توسعه سهم صنایع نوین صورت نگرفته، بلکه سهم و نقش این صنایع در اقتصاد کشور طی سال‌های اخیر و به‌خصوص سال‌های اول و دوم برنامه پنجم توسعه با کاهش مواجه بوده است. با توجه به میانگین ارزش صادرات در دوره مورد بررسی از یک طرف و روند افزایش حجم صادرات صنعتی در سال‌های اخیر از طرف دیگر می‌توان نتیجه گرفت که کاهش سهم صنایع با فناوری بالا در کل صادرات صنعتی کشور به دلیل افزایش حجم صادرات صنعتی کشور بر پایه محصولات صنعتی منابع‌محور و با فناوری پایین (Low_Tech) می‌باشد.

۳-۳. تحلیل تطبیقی گزارش دستگاه‌های دولتی در زمینه عملکرد بخش صنعت و معدن در نقد و بررسی مهمترین گزارش دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی مرتبط با عملکرد بخش صنعت و معدن می‌توان به گزارش عملکرد تفصیلی بخش صنعت و معدن (وزارت صنعت، معدن و تجارت) و گزارش اقتصادی و نظارت بر عملکرد برنامه‌های توسعه (معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور) اشاره و تأکید کرد.

۳-۳-۱. گزارش اقتصادی معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور

ساختار گزارش اقتصادی معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور مشتمل بر بررسی عملکرد بخش براساس رویکردهای قانونی برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، بررسی عملکرد برخی از متغیرهای کمی بخش صنعت و معدن، ارزیابی نتایج عملکرد و تبیین علل مغایرت با برنامه و ارائه پیشنهادی لازم به منظور بهبود عملکرد برنامه است. گزارش مذکور دارای نقاط قوت و ضعف متعددی به شرح زیر است:

الف) نقاط ضعف

- در ارزیابی رویکرد گسترش بخش خصوصی از آمار سرمایه‌گذاری بر مبنای جواز تأسیس استفاده می‌شود که این شاخص فقط میزان رغبت بخش خصوصی را نشان می‌دهد و عملکرد واقعی توسعه سرمایه‌گذاری‌های صنعتی را نشان نمی‌دهد و باید از شاخص‌های سرمایه‌گذاری‌های صنعتی بر مبنای پروانه بهره‌برداری استفاده شود.
- در برخی از شاخص‌ها از شاخص‌های واقعی عملکرد استفاده نمی‌شود. برای مثال در عملکرد طرح‌های سرمایه‌گذاری از حساب ذخیره ارزی یا صندوق توسعه ملی بیشتر به طرح‌های مصوب اکتفا می‌شود در حالی که بهترین و واقعی‌ترین مبنای عمل رقم میزان تسهیلات پرداخت شده است.
- در تحلیل ارزش‌افزوده بخش و دیگر شاخص‌ها بیشتر از ابزار جدول استفاده می‌شود و روش‌های تحلیل نموداری در این گزارش دیده نمی‌شود.
- به‌رغم وجود شاخص‌های بهره‌وری در مواد برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، کمتر مشاهده شده است که در این گزارش، شاخص‌های بهره‌وری نیروی کار، سرمایه و کل عوامل تولید مورد محاسبه قرار گیرد و یا در زمینه میزان اشتغال بخش‌های مختلف اقتصاد و مقایسه آن با اهداف برنامه توسعه، ارزیابی و تحلیلی وجود ندارد.
- بخش ارزیابی نتایج عملکرد و تبیین علل مغایرت فاقد محتوای کیفی و تحلیلی لازم است.
- پیشنهادی لازم برای بهبود عملکرد برنامه به‌صورت برون‌زا و منفک از متن گزارش ارائه می‌شود و به‌عبارت دیگر این پیشنهادها، خروجی بررسی و تحلیل محتوایی بخش‌های مختلف

گزارش نیست و فقط در حد پیشنهادهای بسیار کلی و فاقد راهکارهای لازم است. بنابراین در این بخش به جای ارائه یک نسخه درمانی برای حل مشکلات بخش، بیشتر به عناوین مشکلات و چالش‌ها اشاره می‌شود.

در سال‌های اخیر این گزارش گاهاً با وقفه دوساله منتشر شده است و نتایج این ارزیابی‌ها نیز تأثیری در برنامه‌ریزی و سیاستگذاری نداشته و صرفاً جنبه خبری پیدا کرده بود.

ب) نقاط قوت

نقاط قوت این گزارش بیشتر به جدول ارزیابی عملکرد مواد قانونی برنامه‌های پنج‌ساله توسعه برمی‌گردد که عملکرد اکثر مواد مرتبط با بخش صنعت و معدن به‌طور خلاصه ارائه می‌شود، هرچند لازم است در قالب ستونی مجزا، میزان ثمربخشی هر یک از اقدامات انجام شده درخصوص هر یک از این مواد قانونی، مورد ارزیابی و تحلیل قرار گیرد. در نهایت هرچند عناوین بخش‌های مختلف گزارش بسیار پرمعناست، اما مطالب هر بخش از حیث محتوا و تحلیل و به‌خصوص ارائه راهکارهای عملیاتی، با کاستی‌های زیادی مواجه است.

۲-۳-۳. گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن

گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن که توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت تهیه و منتشر می‌شود حاوی اطلاعات و آمار مثبتی است و در حوزه کلان عمده‌تأ آمار سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و معدنی براساس جواز تأسیس و پروانه بهره‌برداری، آمار تولید محصولات منتخب صنعتی و معدنی، اشتغال و آمار صادرات و واردات صنعتی و معدنی را ارائه می‌کند و در حوزه شرکت‌ها و دستگاه‌های زیرمجموعه خود نیز، به ارزیابی عملکرد آنها می‌پردازد.

الف) نقاط ضعف

در بخش آمار تولید از سال ۱۳۸۵ برای اولین بار از حدود ۷۳ قلم کالا به حدود ۳۷ قلم کالای منتخب تقلیل یافته است و با کاهش تعداد کالاهای منتخب و ادغام آمار برخی از کالاها، آثار کالاهای با رشد منفی حذف شد و از طرف دیگر مبنای مقایسه آمار تولید در قالب سری زمانی نیز از بین رفت. بنابراین با کاهش آمار تولید تعداد کالاهای منتخب صنعتی و معدنی، آمار تولید گزینشی و غیرشفاف و غیرقابل تعمیم برای کل بخش صنعت و معدن بوده که این امر از اعتبار و اهمیت آمار تولید در این گزارش خواهد کاست.

آمار سرمایه‌گذاری، اشتغال و صادرات و واردات در این گزارش صرفاً در حد ارزیابی عملکرد بوده و کمتر به تحلیل آنها پرداخته می‌شود. به‌عبارت دیگر درخصوص تحلیل و راهکارهای بهبود و اصلاح فرآیندها، تقریباً سکوت می‌کند. در بخش آمار مربوط به حساب ذخیره ارزی و صندوق توسعه

ملی در سال‌های اخیر عمدتاً به عملکرد طرح‌های مصوب و در نهایت گشایش اعتبار شده تمرکز دارد و درخصوص عملکرد واقعی این منابع در قالب تسهیلات پرداخت شده، عملکردی ارائه نمی‌کند.

ب) نقاط قوت

از مهمترین نقاط قوت گزارش عملکرد تفصیلی بخش صنعت و معدن، ارائه آمار و شاخص‌های عملکردی به صورت استانی و براساس کدهای آیسیک دو رقمی است و با این نحوه آماردهی می‌توان در تحلیل وضعیت استان‌ها از ابعاد سرمایه‌گذاری پیش‌بینی شده و محقق شده، اشتغال و غیره استفاده کرد. ارائه آمار عملکرد شرکت‌ها و دستگاه‌های زیرمجموعه وزارت صنعت، معدن و تجارت در این گزارش بسیار مفید بوده و امری مثبت ارزیابی می‌شود. همچنین بهره‌گیری این گزارش از نمودارهای تحلیلی و روند شاخص‌ها در قالب سری چندساله بسیار ارزشمند است.

فصل چهارم - جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و ارائه راهکار

۴-۱. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

برآورد نرخ رشد بخش صنعت (براساس آمار مقدماتی بانک مرکزی) برای دو سال اول برنامه پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب معادل ۳/۷ درصد و ۹/۵- درصد است. در تحلیل کاهش نرخ رشد بخش صنعت در سال ۱۳۹۰ و منفی شدن آن در سال ۱۳۹۱ باید گفت که این امر می‌تواند دلایل متعددی داشته باشد که می‌توان به مهمترین آنها مشتمل بر کاهش سرمایه‌گذاری صنعتی به دلیل تبعات ناشی از تحریم خارجی و مشکلات معروف به تحریم داخلی ناشی از کمبود نقدینگی در دسترس و سرمایه در گردش، اجرای ناقص قانون هدفمند کردن یارانه‌ها و عدم پرداخت سهم ۳۰ درصدی بخش تولید در مقابل پرداخت نقدی و افزایش نقدینگی اقتصاد کشور، سیاست‌های انقباضی نظام بانکی و فشار مضاعف به واحدهای تولیدی در فرآیند گشایش اعتبارات اسنادی (LC) به دلیل افزایش پیش‌پرداخت از ۱۰ درصد به ۱۳۰ درصد معادل ریالی مبلغ LC و ... اشاره کرد.

میانگین سالیانه نرخ رشد بخش صنعت در دو سال اول برنامه پنجم توسعه منفی است و با هدف ضمنی برنامه، حدود ۱۲ درصد، فاصله زیادی پیدا خواهد کرد. به عبارت دیگر میزان تحقق عملکرد بخش صنعت در دو سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب ۳۰/۸ درصد و ۷۹/۲- درصد است. این امر دورنمای مطلوبی از بخش صنعت را به نمایش نمی‌گذارد و تدبیر و چاره‌اندیشی دولت و وزارت صنعت، معدن و تجارت و دیگر نهادهای ذیربط در این خصوص را هر چه بیشتر طلب می‌کند. همچنین روند کلی نرخ رشد بخش صنعت در دوره

۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نزولی است. موضوع نرخ رشد منفی در سال ۱۳۹۱ فقط مختص بخش صنعت نبوده، بلکه برای تمامی بخش‌های اقتصاد کشور به استثنای بخش کشاورزی نیز قابل تعمیم است به گونه‌ای که نرخ رشد کل اقتصاد در سال ۱۳۹۱، $۵/۸-$ درصد بوده است. بنابراین با توجه به هدف کمی برنامه پنجم در زمینه رشد اقتصاد معادل ۸ درصد، میانگین سالیانه نرخ رشد اقتصاد در دو سال اول برنامه منفی برآورد می‌گردد و میزان تحقق عملکرد رشد اقتصاد در این دو سال اول برنامه پنجم، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب $۳۷/۵$ درصد و $۷۲/۵-$ درصد می‌باشد.

مطالعات انجام شده نشان می‌دهد تکانه‌ها و شوک‌های اقتصادی ناشی از تحریم‌های خارجی و اتخاذ سیاست‌های نامطلوب اقتصادی در داخل، ضربه بزرگ‌تری در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصاد، به بخش تولید و صنعت وارد می‌شود و به عبارت دیگر بخش تولید و صنعت در مواجهه با تکانه‌های اقتصادی و تحریم‌های خارجی در سال‌های اخیر از حساسیت و آسیب‌پذیری بیشتری برخوردار بوده است. با توجه به بانک محور بودن تولید در کشور از یکسو و بی‌تفاوت بودن دولت در مواجهه با بخش تولید و بازرگانی و خدمات (یکسان بودن نرخ سود تسهیلات بانک‌های دولتی برای بخش صنعت و معدن و بازرگانی و خدمات در سطح ۱۴ و ۱۵ درصد) از سوی دیگر می‌توان نتیجه گرفت که به دلیل بالا بودن نرخ بازگشت سرمایه در بخش خدمات و بازرگانی نسبت به تولید، اولاً دولت خواسته یا ناخواسته به سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و فعالان اقتصادی علامت اشتباه می‌دهد ثانیاً این امر مبین فقدان سیاست هدفمند و ترجیحی دولت در زمینه تأمین مالی بخش تولید است.

عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی بر مبنای پروانه بهره‌برداری در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد در این دوره هشت‌ساله در مجموع حدود ۹۶ هزار میلیارد تومان سرمایه‌گذاری در بخش صنعت انجام شده در حالی که پیش‌بینی سرمایه‌گذاری بر اساس جواز تأسیس صادره در همین دوره نزدیک به ۸۲۳ هزار میلیارد تومان است. به عبارت دیگر در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ تقریباً حدود ۱۲ درصد از سرمایه‌گذاری‌های پیش‌بینی شده در بخش صنعت تحقق یافته و به فعلیت درآمد و این امر این تحلیل را تقویت می‌کند که ظرفیت بالایی جهت سرمایه‌گذاری و تولید توسط فعالان اقتصادی در کشور وجود دارد که به دلیل مهیا نبودن فضای مساعد کسب‌وکار، این ظرفیت‌ها بلااستفاده مانده است. این نکته بسیار قابل تأمل و نگران‌کننده است و باید مورد توجه جدی برنامه‌ریزان و سیاستگذاران بخش صنعت در دولت به خصوص وزارت صنعت، معدن و تجارت قرار گیرد.

روند سرمایه‌گذاری‌های صنعتی تحقق یافته نشان می‌دهد؛ میزان سرمایه‌گذاری صنعتی در سال‌های اخیر به خصوص از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱ دچار افت شدیدی شده به گونه‌ای که از رقم $۲۲/۶$

هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۸۷ به ۸/۶ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته است. در دو سال اول برنامه پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی از وضعیت مطلوبی برخوردار نبود به گونه‌ای که با کاهش به رقم ۸/۶ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۱، میزان سرمایه‌گذاری صنعتی کشور به کمتر از رقم سال ۱۳۸۵ رسیده است. در تحلیل عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی باید گفت که با توجه به روند نزولی میزان سرمایه‌گذاری تحقق‌یافته و نصف شدن آن در سال ۱۳۹۱ نسبت به سال قبل و به‌خصوص افت شدید مقدار سرمایه‌گذاری براساس جواز تأسیس در سال‌های اخیر، دورنمای خوبی از عملکرد سرمایه‌گذاری صنعتی در سال‌های باقیمانده برنامه پنجم توسعه نشان نمی‌دهد، زیرا این جوازهای تأسیس سرمایه‌گذاری با وقفه حداقل دو تا سه ساله، به بهره‌برداری می‌رسند.

سرمایه‌گذاری گروه‌های صنعت طی سال‌های برنامه چهارم توسعه، دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ نشان می‌دهد که جهت‌گیری اصلی سرمایه‌گذاری‌های صنعتی تحقق‌یافته، به‌ترتیب بیشتر به سمت محصولات کانی غیرفلزی مانند سیمان، صنایع شیمیایی مانند صنایع پتروشیمی، تولید فلزات اساسی مانند صنایع تولید آهن و فولاد و صنایع مواد غذایی گرایش داشته و میانگین نرخ رشد سرمایه‌گذاری در این صنایع طی سال‌های برنامه چهارم به‌طور نسبی بالاتر بوده است. در سال ۱۳۸۹ همان رویکرد سرمایه‌گذاری سال‌های قبل به استثنای صنایع شیمیایی تداوم یافت. جهت‌گیری سرمایه‌گذاری صنعتی در دو سال اول برنامه پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ تقریباً مشابه هم بوده و جهت‌گیری غالب به سمت صنایع مواد غذایی، صنایع کانی غیرفلزی و صنایع فلزات اساسی بوده است. سرمایه‌گذاری صنعتی در دو سال اول برنامه پنجم توسعه در مقایسه با سال‌های قبل حاکی از آن است که میزان سرمایه‌گذاری در بخش صنایع مواد غذایی از شتاب بیشتری برخوردار شد و سرمایه‌گذاری در صنایع انرژی‌بر همانند سیمان، آهن و فولاد و صنایع پتروشیمی و صنایع پایین‌دست آن به‌طور نسبی کماکان از انگیزه بیشتری بین فعالان اقتصادی برخوردار بوده است.

عملکرد و جهت‌گیری مقادیر سرمایه‌گذاری‌های صنعتی تحقق‌یافته در دو سال اول برنامه پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ در مقایسه با اهداف این برنامه نشان می‌دهد که هدف برنامه پنجم توسعه در زمینه توسعه زنجیره ارزش پایین‌دستی صنایع انرژی‌بر محقق شده است و در بخش صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر (صنایع نوین)، همانند تولید ماشین‌آلات رایانه‌ای و اداری، محصولات الکترونیکی و مخابراتی و ابزار دقیق عملکرد مثبتی قابل مشاهده نیست. در بخش هدف کمی نرخ رشد سرمایه‌گذاری در دو سال اول برنامه پنجم نیز با توجه به نرخ رشد منفی سرمایه‌گذاری در این دوره، بدیهی است با برآورد هدف کمی برنامه پنجم در زمینه نرخ رشد

سرمایه‌گذاری صنعتی در سطح ۱۴ درصد، فاصله بسیار زیادی دارد.

بررسی ترکیب سرمایه‌گذاری تحقق‌یافته در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد در مجموع سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ پنج رشته فعالیت صنایع مواد غذایی، صنایع پالایشگاهی، صنایع شیمیایی و صنایع پایین‌دست، صنایع کانی غیرفلزی و صنایع فلزات اساسی به‌طور میانگین ۷۵ درصد از کل سرمایه‌گذاری صنعتی انجام شده در دوره هشت‌ساله مورد بررسی را به خود اختصاص داده‌اند. در دو سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ نیز به‌طور متوسط حدود ۷۳ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌های انجام شده به ۵ فعالیت فوق‌الذکر تعلق داشته است.

در دوره هشت‌ساله ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ کل سرمایه‌گذاری انجام شده در بخش صنعت به‌ترتیب شامل صنایع ذیل است:

- رتبه اول: صنایع شیمیایی و صنایع پایین‌دستی مانند پتروشیمی و صنایع پلاستیک به مبلغ ۲۳۸۲۴ میلیارد تومان،

- رتبه دوم: صنایع کانی غیرفلزی مانند سیمان به مبلغ ۲۱۶۰۰ میلیارد تومان،

- رتبه سوم: صنایع فلزات اساسی مانند آهن و فولاد به مبلغ ۱۸۲۱۶ میلیارد تومان،

- رتبه چهارم: صنایع مواد غذایی به مبلغ ۱۴۲۹۲ میلیارد تومان،

- رتبه پنجم: صنایع پالایشگاهی به مبلغ ۱۰۸۴۰ میلیارد تومان.

روند سرمایه‌گذاری انجام شده به دو دوره قابل تفکیک است. در دوره اول یعنی فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۷ بیشترین حجم سرمایه‌گذاری‌های بخش صنعت به صنایع پتروشیمی و صنایع پایین‌دست آن اختصاص داشته و با روندی افزایشی فاصله زیادی با دیگر صنایع دارد. در سال ۱۳۸۷ بیشترین حجم سرمایه‌گذاری صنعتی در سه صنعت پتروشیمی، سیمان و فولاد صورت گرفته است. در دوره دوم یعنی فاصله سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱ روند عملکرد سرمایه‌گذاری‌های بخش صنعت کاملاً نزولی بوده و به استثنای سال ۱۳۹۱ وجه غالب این سرمایه‌گذاری‌ها به صنایع سیمانی و فولادی اختصاص داشته است. نکته قابل تأمل در این دوره، افت نسبتاً شدید سرمایه‌گذاری‌های صنعتی انجام شده در صنایع پتروشیمی و صنایع پایین‌دستی آن در مقایسه با صنایع سیمانی و فولادی است. روند سرمایه‌گذاری انجام شده در صنایع مواد غذایی در کل دوره مورد بررسی بجز سال ۱۳۹۱ از روند نسبتاً افزایشی برخوردار بوده که این روند با دیگر صنایع عمده بررسی شده، متفاوت است.

در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۶ میزان اشتغال صنعتی تحقق‌یافته دارای روند افزایشی بود و از حدود ۱۲۳ هزار نفر به ۱۶۷ هزار نفر افزایش یافت، لکن از سال ۱۳۸۶ به بعد میزان اشتغال

صنعتی با روندی نزولی همراه شد که این مرحله خود دارای دو بخش است. بخش اول در فاصله سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۹ قرار دارد که عملکرد اشتغال صنعتی با روندی ملایم کاهش یافت و از ۱۶۷ هزار نفر در ابتدای دوره به حدود ۱۳۱ هزار نفر در انتهای دوره یعنی سال ۱۳۸۹ تنزل یافته است. در بخش دوم که دربرگیرنده دو سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ می‌باشد روند کاهش عملکرد اشتغال صنعتی با شتاب بیشتری مواجه بوده است. طی دوره هشت‌ساله ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱، عمده اشتغال صنعتی ایجاد شده از طریق صنایع انرژی‌بر، صنایع غذایی و صنایع شیمیایی و صنایع پایین‌دستی آن به‌دست آمده است که این امر مستقیماً تابعی از میزان سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در این صنایع طی همین دوره مورد بررسی می‌باشد.

روند عملکرد بهره‌وری نیروی کار در بخش صنعت طی دوره ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۰، صرف‌نظر از رشد منفی ۸/۳ درصد در سال ۱۳۸۷، تقریباً به‌طور تدریجی نزولی بوده و از ۱۰/۸ درصد به ۵/۸ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است. با کاهش نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار در سال اول برنامه پنجم توسعه، سال ۱۳۹۰ به ۵/۸ درصد و احتمال کاهش بیشتر آن در سال ۱۳۹۱ به دلیل منفی شدن نرخ رشد بخش صنعت می‌توان نتیجه گرفت که اهداف برنامه پنجم در زمینه بهره‌وری نیروی کار با فرض حداقلی تعیین شده در برنامه چهارم توسعه معادل ۵ درصد، محقق نخواهد شد. روند میزان بهره‌وری سرمایه بخش صنعت در دوره ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ نشان‌دهنده این است که در بیشتر این سال‌ها، بهره‌وری سرمایه یا منفی بوده یا در محدوده صفر تا ۲ درصد بوده است. در فاصله سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۵ نوسان زیادی در میزان بهره‌وری سرمایه بخش صنعت مشاهده می‌شود و از سال ۱۳۸۵ به بعد به استثنای سال ۱۳۸۹ دامنه تغییرات کم نوسان‌تر، اما منفی بوده است. نرخ رشد بهره‌وری در سال اول برنامه پنجم توسعه، سال ۱۳۹۰، ۲/۴- درصد بود که با توجه به وضعیت رشد بخش صنعت در سال ۱۳۹۱، احتمال بدتر شدن شاخص بهره‌وری سرمایه در بخش صنعت وجود دارد. بنابراین عملکرد بهره‌وری سرمایه بخش صنعت در دو سال اول برنامه پنجم توسعه نه تنها اهداف برنامه را محقق نخواهد ساخت، بلکه به دلیل منفی بودن، فاصله زیادی با هدف برنامه پیدا خواهد کرد.

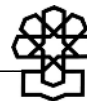
میانگین نرخ رشد صادرات صنعتی در کل دوره مورد بررسی حدود ۲۵ درصد بوده است. روند افزایش ارزش صادرات صنعتی در سال ۱۳۹۰، سال اول برنامه پنجم توسعه با نرخ رشد ۳۶/۶ درصد تداوم یافت و به بیش از ۲۷ میلیارد دلار رسید، اما در سال ۱۳۹۱ با نرخ رشد ۳/۷- درصد مواجه شد و به رقم حدود ۲۶ میلیارد دلار تنزل یافت. عملکرد صادرات غیرنفتی نیز در این دوره بسیار مطلوب بود و همانند صادرات صنعتی به استثنای سال ۱۳۹۱ با رشد مثبت همراه بوده است. سهم صادرات صنعتی در صادرات غیرنفتی در کل این دوره بیش از ۷۰ درصد بود و در دو

سال اول برنامه پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ این سهم بیش از ۸۱ درصد بود. در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ یعنی دو سال اول برنامه پنجم توسعه، دو وضعیت کاملاً متفاوت مشاهده می‌شود به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۰ نرخ رشد صادرات صنعتی و غیرنفتی مثبت و حول و حوش ۳۰ واحد درصد بود، لکن در سال ۱۳۹۱ با نرخ رشد منفی ۳/۷ واحد درصد روبرو بوده است.

بررسی ترکیب صادرات غیرنفتی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ حاکی از این است که بیش از ۷۰ تا ۸۰ درصد از حجم صادرات غیرنفتی به صادرات صنعتی اختصاص داشته است و کالاهای سنتی و کشاورزی و صادرات معدنی به‌رغم افزایش چشمگیر در سال‌های اخیر با اختصاص حداکثر ۳۰ درصد از کل صادرات غیرنفتی، در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

بررسی سبد صادرات صنعتی کشور طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ یعنی سال‌های برنامه چهارم توسعه نشان می‌دهد که فرآورده‌های حاصل از نفت و گاز با سهم ۲۴ درصد، محصولات شیمیایی آلی با سهم ۱۵ درصد، محصولات پلاستیکی با سهم ۹/۷ درصد، آهن و فولاد با سهم ۸ درصد، آلومینیم و مس و روی با سهم ۶/۱ درصد و صنایع کانی غیرفلزی مانند سیمان با سهم ۵ درصد، در مجموع بیش از ۶۵ درصد ارزش صادرات صنعتی کشور در سال‌های برنامه چهارم را به خود اختصاص داده‌اند. به عبارت دیگر قسمت عمده صادرات صنعتی طی سال‌های برنامه چهارم توسعه متکی به مشتقات نفتی و صنایع پتروشیمی و صنایع پایین‌دست پتروشیمی مانند صنایع پلاستیک بوده است. ترکیب صادرات صنعتی کشور در سال ۱۳۸۹ نیز همانند سال‌های برنامه چهارم توسعه تقریباً ثابت مانده و وابستگی به مشتقات نفتی و صنایع پتروشیمی کماکان تداوم یافته است.

ترکیب صادرات صنعتی در سال اول برنامه پنجم توسعه یعنی سال ۱۳۹۰، بیانگر این است که فرآورده‌های حاصل از نفت و گاز با سهمی نزدیک به ۳۱ درصد، محصولات شیمیایی آلی با سهم ۱۳/۷ درصد، مواد پلاستیکی با سهم ۱۲/۳ درصد، آهن و فولاد با سهم ۵/۵ درصد، صنایع سیمانی با سهم ۵/۲ درصد و صنایع آلومینیم، مس و روی با سهم ۴/۶ درصد در مجموع بیش از ۷۰ درصد از کل صادرات صنعتی را به خود اختصاص داده‌اند. سهم صادرات پتروشیمی در صادرات غیرنفتی و صنعتی در دوره مورد بررسی در مجموع روند صعودی داشته است و با توجه به سهم بیش از ۵۰ درصدی محصولات پتروشیمی در صادرات صنعتی در سال‌های اخیر و تقریباً در دو سال اول برنامه پنجم توسعه و ترکیب صادرات صنعتی در سال‌های اخیر می‌توان نتیجه گرفت که کما فی السابق تحول چشمگیری در جهت‌گیری صادرات صنعتی کشور مشاهده نمی‌شود و اهداف برنامه پنجم توسعه در راستای متنوع‌سازی پایه‌های صادرات صنعتی و افزایش سهم محصولات با فناوری برتر یا دارای ارزش افزوده بیشتر، تحقق نیافته است و همان روند

سال‌های برنامه چهارم توسعه در بخش صادرات صنعتی تداوم دارد.

ارتقای سطح رقابت‌پذیری صنایع کشور با تأکید بر توسعه قابلیت‌های فناوری و توانایی‌های فناورانه (تکنولوژیک)، متنوع‌سازی پایه‌های صادرات صنعتی و افزایش سهم محصولات دارای پردازش بیشتر در صادرات، افزایش مستمر صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر (صنایع نوین) در ترکیب تولید صنعتی و حمایت از سرمایه‌گذاری خطرپذیر در صنایع نوین مجموعه‌ای از احکام برنامه پنجم توسعه هستند که بر نقش و اهمیت صنایع نوین تأکید دارند.

بیشترین میزان ارزش‌افزوده صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا مربوط به محصولات شیمیایی و صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی تعلق دارد به گونه‌ای که ارزش‌افزوده صنایع شیمیایی در سال ۱۳۹۰ بیش از ۱۴۰۰۰ میلیارد تومان و ارزش‌افزوده صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی بیش از ۸۰۰۰ میلیارد تومان است. صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی و صنایع شیمیایی به ترتیب بیشترین سهم را در بین ارزش‌افزوده کل صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا را به خود اختصاص داده‌اند. روند سهم صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ افزایشی بود و از حدود ۳۵ درصد به ۴۰ درصد در انتهای این دوره رسید. این روند افزایشی برای محصولات شیمیایی نیز وجود دارد به گونه‌ای که از ۲۵ درصد به ۳۷ درصد در انتهای این دوره افزایش یافته است. در مقابل سهم ارزش‌افزوده صنایع ماشین‌آلات و تجهیزات، ماشین‌آلات مولد و انتقال برق و محصولات الکترونیکی تقریباً با کاهش مواجه بوده است.

بررسی روند سهم صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا در ارزش‌افزوده کل بخش صنعت در دوره مورد بررسی نشان می‌دهد که نقش این صنایع در صنعت کشور طی این دوره با روند ملایم افزایشی همراه بود و از ۳۷/۶ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۵۲/۱ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. نکته قابل تأمل در این قسمت این است که افزایش سهم ارزش‌افزوده صنایع با فناوری متوسط رو به بالا و تداوم آن در سال‌های بعد، بسیار حائز اهمیت خواهد بود و موجبات رشد بیشتر بخش صنعت را به همراه خواهد داشت. سهم صنایع با فناوری بالا مشتمل بر ماشین‌آلات رایانه‌ای و اداری، محصولات الکترونیکی و مخابراتی و ابزار دقیق در ارزش‌افزوده کل بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ با روندی افزایشی مواجه بوده است و در سال‌های اخیر این سهم به بیش از ۲/۴ واحد درصد رسیده است.

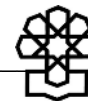
عملکرد سرمایه‌گذاری صنایع دارای فناوری متوسط رو به بالا نشان می‌دهد بیشترین حجم سرمایه‌گذاری‌های تحقق‌یافته در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ به صنایع شیمیایی به مبلغ ۱۶۷۹۰۴ میلیارد ریال اختصاص داشته است و صنایع خودروسازی و قطعه‌سازی به مبلغ ۳۹۷۸۶ میلیارد ریال در رتبه دوم قرار دارد. مجموع سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در صنایع با فناوری بالا در دوره ۱۳۸۴

تا ۱۳۹۰ معادل ۷۷۲۶ میلیارد ریال بوده است که در مقایسه با کل سرمایه‌گذاری صنایع با فناوری متوسط رو به بالا حدود ۲/۸ درصد است. مقایسه تحلیلی میزان سرمایه‌گذاری صنایع با فناوری متوسط رو به بالا با سرمایه‌گذاری کل بخش صنعت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ نشان می‌دهد سهم این صنایع نسبت به کل سرمایه‌گذاری بخش صنعت کشور با روندی کاملاً نزولی همراه بوده است. به عبارت دیگر جهت‌گیری سرمایه‌گذاری بخش صنعت در دوره مورد بررسی به سمت صنایع با فناوری متوسط رو به بالا نبوده به گونه‌ای که در سال‌های منتهی به سال ۱۳۹۰، این سهم به حدود ۲۰ درصد تنزل یافته است.

سهم صنایع با فناوری بالا از کل سرمایه‌گذاری بخش صنعت با نوسان و کاهش مواجهه بوده است. به عبارت دیگر طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ جهت‌گیری سرمایه‌گذاری‌های صنعتی به سمت صنایع با فناوری بالا یا هایتک نبوده است و در سال اول برنامه پنجم توسعه، سال ۱۳۹۰ این کاهش تداوم یافته به گونه‌ای که در این سال سهم صنایع با فناوری بالا از کل سرمایه‌گذاری بخش صنعت حدود ۰/۵ واحد درصد بوده و در سال ۱۳۹۱ نیز حدود ۰/۸ واحد درصد است (البته افزایش سهم در سال ۱۳۹۱ به منزله بهتر شدن وضعیت سرمایه‌گذاری در این صنایع نیست، چون مقدار مطلق سرمایه‌گذاری صنایع نوین در این سال با کاهش مواجهه بوده و دلیل اصلی این امر کاهش شدید کل سرمایه‌گذاری صنعتی بوده است). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در سال‌های اخیر هیچ‌گونه تحول یا تغییر رویکرد در توسعه سرمایه‌گذاری‌های صنعتی در بخش صنایع نوین مشاهده نمی‌شود.

متوسط ارزش صادرات صنایع با فناوری بالا در دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ حدود ۵۰۰ میلیون دلار بوده است. روند ارزش صادرات این صنایع در دو سال اول برنامه پنجم توسعه، سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ نزولی بود و از ۶۱۲ میلیون دلار در سال ۱۳۸۹ به ۵۴۹/۶ میلیون دلار در سال ۱۳۹۰ و ۳۵۵ میلیون دلار در سال ۱۳۹۱ تنزل یافته است. به عبارت دیگر روند نزولی ارزش صادرات صنایع نوین از ابتدای برنامه پنجم توسعه، سال ۱۳۹۰ شروع می‌شود و در سال ۱۳۹۱ به کمترین میزان خود در سال‌های اخیر رسیده است.

سهم صنایع با فناوری بالا در کل صادرات صنعتی کشور در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ کاملاً نزولی بوده و از حدود ۴/۷ واحد درصد در سال ۱۳۸۵ با روند تدریجی به حدود ۲ واحد درصد در سال ۱۳۹۰ و ۱/۳۴ واحد درصد در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته است. این امر مؤید این است که در سال‌های برنامه چهارم توسعه و تداوم این روند در دو سال اول برنامه پنجم توسعه، نه تنها عملکرد مثبتی در زمینه صادرات صنایع نوین مشاهده نمی‌شود، بلکه افت شدیدی در سهم این

صنایع در خروجی بخش صنعت ایجاد شده است. بنابراین به‌رغم تأکیدات و سیاست‌های مندرج در برنامه‌های پنج ساله چهارم و پنجم توسعه به افزایش نقش صنایع نوین در صادرات و خروجی بخش صنعت کشور و متنوع‌سازی پایه‌های صادرات صنعتی نه تنها تحول جدی در زمینه تقویت و توسعه سهم صنایع نوین صورت نگرفته، بلکه سهم و نقش این صنایع در اقتصاد کشور طی سال‌های اخیر و به‌خصوص سال‌های اول و دوم برنامه پنجم توسعه با کاهش مواجه بوده است.

۲-۴. ارائه راهکار

- تدوین و تصویب استراتژی توسعه صنعتی از طریق تأکید بر اجرای حکم ماده (۱۵۰) قانون برنامه پنجم توسعه.

- متوقف کردن نرخ رشد منفی بخش صنعت در سال ۱۳۹۳ از طریق بهبود فضای کسب‌وکار در کشور و در نتیجه و گسترش سرمایه‌گذاری‌های صنعتی با تأکید بر تأمین سرمایه در گردش صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر (صنایع نوین) و تکمیل زنجیره ارزش صنایع میانی و پایین‌دست. - سیاست هدفمند دولت در اتخاذ نرخ سود ترجیحی تسهیلات بانکی برای واحدهای تولیدی، صنعتی و معدنی با اعطای یارانه سود تسهیلات به دلیل بانک محور بودن تولید کشور.

- تقویت و گسترش سرمایه‌گذاری‌های صنعتی از طریق به‌کارگیری ظرفیت‌های خالی بخش خصوصی و افزایش درصد تحقق سرمایه‌گذاری‌های پیش‌بینی شده (جواز تأسیس) با رویکرد حذف موانع، بهبود فضای کسب‌وکار و اصلاح و ارتقای نظام بانکی.

- محور قرار گرفتن صنایع مبتنی بر فناوری‌های برتر یا صنایع نوین در انجام سرمایه‌گذاری‌ها و صادرات صنعتی از طریق اجرای ماده (۱۵۱) قانون برنامه پنجم توسعه مبنی بر تقویت سرمایه صندوق حمایت از صنایع نوین و اعمال سیاست‌های حمایتی هدفمند از قبیل یارانه سود تسهیلات، تخفیف مالیاتی و جوایز ویژه صادرات صنایع نوین.

- افزایش سرمایه بانک تخصصی و توسعه‌ای صنعت و معدن از طریق اجرای حکم ماده (۹۳) و روش‌های دیگر در قوانین بودجه سنواتی.

- ارتقای بهره‌وری نیروی کار و سرمایه در بخش صنعت با اجرای ماده (۷۹) قانون برنامه پنجم توسعه.

- با توجه به اینکه به‌نظر می‌رسد آثار تحریم‌های اعمال شده بر کشور، حداقل در چند سال آینده ادامه یابد، توجه بیشتر به نقش بخش خصوصی و اجرای کامل سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اساسی، ضروری به‌نظر می‌رسد.

منابع و مأخذ

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، خلاصه تحولات اقتصادی کشور، سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۰.
۲. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی سه ماهه چهارم سال ۱۳۹۱، ش ۷۱، آذرماه ۱۳۹۲.
۳. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴ - ۱۳۸۸)، چاپ ششم، تهران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۴.
۴. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مجموعه اسناد ملی توسعه (امور تولیدی)، جلد چهارم، تهران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۵.
۵. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سنجش میزان آسیب‌پذیری بخش‌های مختلف اقتصادی از محدودیت واردات، شماره مسلسل ۱۲۷۰۱، آذرماه ۱۳۹۱.
۶. معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور، گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۸ و نظارت بر عملکرد پنج‌ساله برنامه چهارم توسعه، جلد سوم: حوزه‌های بخشی (۲)، ۱۳۹۰.
۷. مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر، سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۰.
۸. وزارت صنعت، معدن و تجارت، گزارش عملکرد تفصیلی بخش صنعت و معدن، سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۱.
۹. وزارت صنعت، معدن و تجارت، نماگر ماهیانه صنعت، معدن و تجارت، ش ۱۶، تیرماه ۱۳۹۲.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۴۳۶

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: ارزیابی و تحلیل عملکرد بخش صنعت در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱

نام دفتر: مطالعات انرژی، صنعت و معدن (گروه صنعت)

تهیه و تدوین: گروه کارشناسان

ناظران علمی: محمدرضا محمدخانی، هوشنگ محمدی و علی اصغر اژدری

متقاضی: معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. عملکرد

۲. صنعت

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۱۰/۱۵